

El llinatge dels Xifré i la seva contribució social i cultural (1777 – 1920)

Treball Final de Màster

Màster d'Estudis Avançats en Història de l'Art. Línia de Recerca

Curs 2011-2012, Universitat de Barcelona

Tutora: Immaculada Socías Batet

Grup de Recerca: “Tresors, marxants, col·leccions.

El diàleg artístic entre Espanya i Amèrica (1850-1950)”

Autor: Marc Previ Febrer

Barcelona, 28 de juny de 2012

Índex

Agraïments.....	3
1. Introducció.....	4
2. Estat de la qüestió.....	8
2.1. Problemàtica de les fonts.....	16
3. Els Xifré i el seu temps.....	20
4. Josep Xifré Casas; liberalisme, innovació i mecenatge arquitectònic.....	24
4.1. L'olfacte pels negocis.....	24
4.2. Xifré, la persona.....	29
4.2.1. Madame Xifré i Casas.....	33
4.3. Una intensa relació amb l'arquitectura.....	41
4.3.1. Projectes constructius.....	43
4.3.2. La torre de Sant Martí i el projecte de reconstrucció de la casa Gralla.....	48
4.4. Indicis d'un tímida exotisme.....	56
5. Josep Xifré Downing; un multimilionari atent a les novetats.....	61
5.1. Perfil biogràfic.....	63
5.2. Intents de subsistència.....	64
5.2.1. Gestió del patrimoni familiar i l'encàrrec de la tomba de Xifré i Casas.....	67
5.3. Preocupacions i mentalitat de Xifré Downing.....	69
5.3.1. De l'Ictineu de Monturiol a <i>Habitaciones para la clase obrera</i>	69
5.3.2. Altres inquietuds d'un romàntic fins a la medul·la.....	73
5.4. Fascinació per un orient fictici; l'Hotel Xifré de Madrid.....	75
5.4.1. De la concepció a la materialització.....	84
5.4.2. Reconstrucció interior del palau.....	90
5.4.3. La biblioteca i les col·leccions.....	101
6. La culminació de la saga; Josep Xifré Hamel.....	111

6.1.	Perfil biogràfic.....	111
6.2.	De la preservació a la venta del patrimoni arquitectònic familiar.....	114
6.2.1.	Actuacions sobre els immobles de Catalunya.....	114
6.2.2.	Continuació del Palau àrab i posteriors peripècies de l'edifici.....	116
6.3.	El Xifré teòsof.....	123
6.3.1.	La revista <i>Sophia</i> i el paper desenvolupat per Xifré Hamel.....	127
6.3.2.	Erecció d'un monument simbòlic a l'Índia.....	130
7.	Conclusions.....	134
8.	Bibliografia.....	138

Agraïments

Voldria iniciar aquest treball agraint profundament l'ajuda i el suport prestats per tots aquells que, d'una manera o altra, m'han acompanyat en aquest llarg camí de més de dos anys.

En primer lloc, i de forma molt intensa, vull donar les gràcies a la Dra. Immaculada Socias Batet, tutora del present treball, per haver-me iniciat en el món de la investigació de la mà d'una saga tant interessant com la dels Xifré. Així mateix li agraeixo de tot cor que hagi vetllat per l'èxit d'aquest projecte, els consells donats, les increïbles troballes documentals, i la paciència demostrada envers aquest humil pupil.

També voldria donar les gràcies a Teresa Macià, precursora en la investigació de Josep Xifré i Casas, per haver recopilat un immens volum documental extret de l'arxiu familiar dels Xifré que ha estat fonamental en la nostra investigació.

Agrair també a tota aquella gent que ha facilitat la meva tasca; a Hug Palou de l'Arxiu Municipal d'Arenys de Mar, al personal de l'Arxiu de la Real Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, al de l'Arxiu de Protocols Notarials de Barcelona, a la Biblioteca de Catalunya, a l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i als altres arxius i biblioteques en els quals he treballat.

A la meva família; Ernest, Àgueda i Auba, per creure en mi més del que jo soc capaç, per donar-me ànims contínuament i per estar sempre pendents de les meves peripècies. I a la Roser, gràcies per haver-me ajudat durant aquests temps difícils.

Moltes gràcies a tots.

1. Introducció

Aquest treball sorgeix gràcies a la intervenció de la Dra. Immaculada Socías Batet, investigadora principal del grup de recerca “Tresors, marxants, col·leccions. El diàleg artístic entre Espanya i Amèrica (1850-1950)”, que ha tutoritzat aquest treball. En origen, només preteníem analitzar en profunditat un important fons documental reunit per la investigadora Teresa Macià, conservat a l'Arxiu Municipal d'Arenys de Mar, que contenia un gran volum de documents personals relatius a Josep Xifré Casas, Josep Xifré Downing i Josep Xifré Hamel. Però atès el volum documental i l'interès d'aquest, el que en principi hauria d'haver estat un petit article ha desembocat en un projecte molt més ambiciós i profund.

Així, aquest treball pretén recuperar amb una perspectiva àmplia i transversal la memòria d'una de les sagues catalanes més internacionals i potents del segle XIX i principis del XX; els Xifré. L'estudi d'aquesta nissaga familiar, representada per Josep Xifré i Casas (Arenys de Mar 1777- Barcelona, 1856), el seu fill, Josep Xifré Downing (L'Havana 1822 – París, 1868) i el seu únic net, Josep Xifré Hamel (París, 1855 – 1920), ens dona a conèixer una frenètica activitat de mecenatge, així com també proporciona noves llums sobre la renovació cultural, social i artística que es donà al llarg del segle XIX, en la qual els Xifré van jugar un paper protagonista. Amics de banquers, artistes, científics, polítics, grans empresaris i monarques, els Xifré es van moure entre Cuba, Estats Units, Anglaterra, França i Espanya, impregnant-se de tota una sèrie de novetats i d'inquietuds, i conformant un diàleg de gran riquesa entre les grans potències internacionals i casa nostra.

El principal objectiu del present treball és contribuir en el coneixement dels Xifré i remarcar la magnitud i multiplicitat de propostes que van promoure. Així com també volem subratllar el caràcter precursor de les seves aportacions en el panorama estatal i internacional, reivindicant la memòria de la saga dels Xifré com a caps visibles en l'adopció d'un tarannà lliberal i obert cap a les noves transformacions que es produïren al llarg del segle XIX i principis del XX.

Hem de tenir present que encara que la nostra recerca es centra principalment en les seves contribucions artístiques i culturals, no deixarem de banda altres camps com l'economia, la ciència i altres manifestacions culturals de la seva època, doncs el que pretenem és demostrar com aquesta actitud innovadora era quelcom intrínsec en les figures tractades. És així que el nostre treball també pretén ocupar-se de la mentalitat dels nostres protagonistes, de la seva vida quotidiana i els cercles socials que freqüentaren, amb la finalitat d'obtenir informació vital sobre el gust de l'època i el paper desenvolupat pels Xifré en la difusió de noves tendències. En un marc més ampli, també

parlarem de la relació entre els mecenes, consellers i artistes, a més de tractar d'establir la relació entre la riquesa econòmica, sovint obtinguda de manera poc lloable, i la seva materialització en contribucions a l'art, la cultura, la ciència i la societat del moment.

Amb tot, la tesi que sustenta el nostre treball és que Xifré i Casas, Xifré Downing i Xifré Hamel mostren una certa continuïtat en les seves inquietuds i gustos, constituint una seqüència generacional de gran interès per conèixer l'evolució les seves contribucions en la importació i difusió de noves tendències i corrents, així com del seu desenvolupament en el món del mecenatge i el col·leccionisme. Però també constitueix una eina crucial per aportar llum al període renovador i conflictiu que els tocà viure.

Llavors, tractarem d'exposar com a més de promoure la construcció de grans immobles, i de convertir-se en importants col·leccionistes d'art islàmic, hispanoàrab i precolombí, entre d'altres, els Xifré s'erigiren com a precursors en la utilització de nous mitjans i tècniques artístiques com la cromolitografia, la fotografia, la decoració amb ferro colat i terra cuita, però també en la innovació tipològica d'edificis, en l'urbanisme, en l'ús de les publicacions seriades, i en la projecció de programes iconogràfics. Tanmateix, no ens estarem de remarcar que aquesta actitud innovadora i oberta a les novetats, també es van estendre cap a altres camps, fent-se partícips de corrents tan diversos com: l'higienisme, la frenologia, l'espiritisme, la teosofia, el socialisme utòpic, l'especulació financera i immobiliària, o l'adopció de noves tecnologies per als seus projectes i empreses. I això, sense oblidar la seva participació en projectes nacionals i internacionals de gran envergadura, com la creació de la societat ferroviària responsable del ferrocarril entre Barcelona i Mataró, la construcció del segon Ictineu de Monturiol o la creació d'empreses d'enllumenat.

Pel que fa a l'aspecte metodològic, el present treball s'ha fonamentat en la recerca i anàlisi exhaustiu de fonts primàries, ja siguin escrites o gràfiques, complementades amb les publicacions seriades o monogràfiques que versen sobre els nostres protagonistes, els camps en els quals es mogueren i el seu context històric i artístic. En aquest sentit hem de mencionar un important arxiu familiar que junt amb altres documents dispersos que hem pogut recopilar, constitueixen la columna vertebral d'aquesta investigació, doncs contenen informació crucial i inèdita sobre la vida i obra de la família, tot i tractar-se principalment de documents de caire legal o econòmic. No menys important ha estat la recerca i anàlisi de publicacions, revistes i diaris de l'època, tant en bases de dades i hemeroteques digitals com en arxius físics, que ens ha permès superar parcialment les mancances de les fonts primàries a més de recuperar altres facetes i actuacions dels Xifré. Així mateix, hem realitzat una important tasca de revisió i anàlisi de fonts secundàries que ens ha ajudat a situar els nostres protagonistes i les seves contribucions en els seu context, a més de complementar la informació obtinguda de les fonts primàries. Tanmateix, també hem donat especial

importància als documents gràfics, ja que moltes de les obres que van promoure no s'han conservat o se n'ha perdut el rastre, pel que hem portat a terme una important recerca en arxius gràfics, tant físics com digitals, per tal d'obtenir-ne la major informació possible.

Dit això el treball s'estructurarà en tres parts, cadascuna dedicada a un dels nostres protagonistes, tot i que Josep Xifré Downing ens mereixerà una especial atenció per ser la figura més interessant i complexa. Tanmateix, abans haurem exposat un extens estat de la qüestió sobre les figures estudiades per, a continuació, passar a parlar de la problemàtica de les fonts documentals a la qual hem hagut de fer front. Solucionades les qüestions prèvies donarem pas a una petita introducció per situar als Xifré en el seu context. Fet això, passarem a ocupar-nos del nostre primer protagonista, Josep Xifré i Casas. Amb l'india, exposarem com s'originà la fortuna familiar, sobretot arrel dels negocis que portà a terme a Cuba i Nova York. Ara bé, també ens ocuparem de veure com l'india assentà les bases d'una actitud lliberal i atípica pel que feia a la religiositat i a la ciència del moment, com demostra el suport econòmic a les investigacions frenològiques de Marià Cubí. Òbviament ens ocuparem de com aquest tarannà i innovador va repercutir en els diversos encàrrecs artístics que va promoure, reflexionant sobre diversos aspectes de les seves grans obres, els famosos Porxos o l'Hospital d'Arenys, i aportant nova informació sobre el projecte de reconstrucció de la casa Gralla i la construcció d'una gran finca d'oci al Camp de l'Arpa.

Sens dubte, el gran protagonista del nostre projecte, tant per l'escassa bibliografia sobre la seva figura com per la troballa d'importants materials documentals inèdits i de primera mà, serà Josep Xifré Downing, fill de Xifré Casas. La complexitat d'aquest dandi nascut a l'Havana, ens portarà a parlar de la seva dèria col·leccionista d'art islàmic, oriental i precolombí, però sobretot ens centrarem en el projecte de construcció d'un fastuós palau neoàrab a Madrid, crucial per comprendre el gust orientalista de mitjans segle XIX, i amb el qual es gastà bona part de la fortuna heretada. Tampoc deixarem de banda la seva faceta bibliòfila que el portà a reunir una important col·lecció de llibres de temàtica molt diversa. Òbviament, i per tal d'abordar aquestes qüestions de manera correcta i exhaustiva, ens ocuparem dels cercles aristocràtics que freqüentà, especialment a París i a Madrid, i d'alguns dels negocis en els quals es va veure immers.

Finalment amb Josep Xifré Hamel, educat pel Marquès d'Alcañices junt amb el futur monarca Alfons XII, veurem com queden sintetitzades les inquietuds dels seus predecessors, doncs continuà i modificà les seves grans obres, a més d'incrementar el seu interès per matèries esotèriques i orientals. Tant és així que la principal contribució de Xifré Hamel fou la difusió i implantació de la Societat Teosòfica, de la qual en fou el cap visible a l'estat espanyol, i que tingué una important influència en la vida cultural de casa nostra. Ara bé, tampoc deixarem de banda la seva vida social i

la seva participació en negocis diversos, doncs tot i la seva ruïna econòmica, Xifré Hamel suposa la culminació de l'ascens social de la família.

Concloent el treball exposarem les nostres conclusions, per després incloure el llistat bibliogràfic.

En síntesi, aquest projecte pretén oferir una nova perspectiva del llinatge dels Xifré, uns dels mecenes artístics, culturals i científics més rellevants del seu temps, tot reflexionant sobre els diversos factors que incidiren en múltiples manifestacions promogudes per una burgesia que vindria a desbancar el paper de l'aristocràcia en el mecenatge artístic.

2. Estat de la qüestió

Coneixent els principis que guien aquest treball, així com la seva estructura, és el moment d'analitzar detingudament què sabem i què s'ha dit dels Xifré, quelcom que ens permetrà encaminar encara més la nostra investigació.

Hom ha de saber que l'aparent diferència en la magnitud de les figures que tractarem repercuteix en una desequilibrada historiografia familiar. Així, podem constatar que són nombroses les publicacions que relaten l'obra i miracles de Josep Xifré i Cases, centrant-se bona part d'elles en la seva faceta d'indià i en les principals construccions que promogué, a més de comptar amb una exhaustiva monografia que constitueix la principal obra de referència sobre el patriarca de la saga. En contraposició, bona part de les peripècies protagonitzades pels seus successors han restat en l'oblit fins el darrer quart del segle XX. Val a dir que aquest ressorgiment historiogràfic ha motivat la recuperació d'episodis aïllats, si bé mai de manera monogràfica, com és la construcció d'un fastuós palau àrab per part de Xifré Downing, i la difusió de la teosofia part del seu fill.

Però al parlar dels Xifré, i atesa la magnitud i varietat de les seves implicacions també haurem de tenir present tota una sèrie de qüestions i temàtiques transversals en les quals es varen veure envoltats, com el fenomen indià, l'orientalisme, la vida social i cultural de l'èlit, però també els processos de conformació i difusió de gustos i tendències, entre d'altres.

Amb tot, encara que potser coneixem els *highlights* dels personatges analitzats, són diversos els aspectes que no han estat suficientment tractats o, directament, han restat desconeguts, essent necessària la revisió i actualització d'aquests episodis i també la reflexió sobre controvèrsies o problemes no solucionats. Però com veurem, la major mancança que hem pogut detectar és que fins el moment no s'ha sabut veure en la triada dels Xifré una certa continuïtat en les seves contribucions, quelcom que permetria aportar noves llums no només pel que fa a les figures estudiades sinó també al context en el qual es van moure.

Ja sabem que atesa la seva potència com a arquetip indià, la bibliografia entorn Xifré i Casas és, amb diferència, la més abundant de les figures analitzades. Però a banda d'un breu nombre d'estudis la resta de publicacions tracten aspectes aïllats, sobretot pel que fa a la construcció dels Porxos (1836-39) i els episodis més destacats, subestimant gran part de les aportacions que en el camp polític, cultural, econòmic i social va desenvolupar. De la mateixa manera, hem de destacar l'existència d'algunes publicacions recents que aporten noves llums sobre qüestions tant interessants com el projecte de reconstrucció parcial de la casa Gralla (1856) o la construcció d'un hospital a Arenys de Mar (1844 - 46).

Encapçalant la recuperació historiogràfica de Xifré i Cases ens trobem amb la indispensable biografia efectuada per José Maria Ramon de San Pedro¹ que, tot i haver estat escrita fa més de setanta anys, continua sent de referència obligada per tot aquell que vulgui conèixer amb certa profunditat la vida del nostre indià. L'estudi, emmarcat en una col·lecció biogràfica de grans personalitats de la vida econòmica espanyola, es centra en com Xifré conformà la seva fortuna, quins foren els seus negocis, les seves amistats i també ens parla de la vida mercantil i econòmica a Cuba i els Estats Units de l'època. En menor mesura San Pedro també relata altres facetes del biografat, exposant diverses anècdotes sobre la seva personalitat, la vida en família i les construccions que va promoure. La importància de l'obra radica en que l'autor reflexa un profund coneixement de les fonts documentals de la família, a més de gaudir d'inestimables testimonis orals dels descendents dels Xifré, dels quals era íntim amic. Prova evident del seu rigor i vigència n'és que des de la seva publicació ha servit de base per a la pràctica totalitat d'estudis posteriors, molts d'ells reculls biogràfics, fins el punt que bona part d'aquests constitueixen un homenatge a l'obra de San Pedro².

Contràriament, mereixen especial menció les aportacions del *connoisseur* arenyenc Josep Maria Pons Guri³ que, complementant les notícies de San Pedro amb la tradició oral d'Arenys i l'agilitat mental que li és pròpia, aprofundeix en diversos aspectes que el biògraf no havia tractat o havia deixat de banda. Així, per exemple, Pons Guri reflexiona sobre els possibles negocis negrers de Xifré, o la seva suposada pertinença a la maçoneria, a més d'altres qüestions sobre Judith Downing i el seu fill.

Pel que fa a la faceta de mecenes i impulsor de les arts de Xifré, hom podria pensar que els Porxos han ocupat bona part dels esforços dels investigadors. Estranyament, ens trobem amb escassos estudis monogràfics sobre l'edifici mentre que són diverses les publicacions, més o menys extenses, que el situen com un dels paradigmes de l'arquitectura del vuit-cents a Catalunya i Espanya. Un cas primerenc és el Josep Coroleu⁴ que, recollint els testimonis de l'època, aporta informació sobre el procés constructiu de l'immoble. Però per trobar una valoració artística dels

¹ RAMÓN DE SAN PEDRO, José María. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956.

² Ens referim a: ESPRIU I MALAGELADA, Agustí. *Aproximació històrica al mite de Sinera*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010.; CEPADA ADAN, José. «José Xifré Casas». En PÉREZ-EMBED, Florentino. (Coord.). *Forjadores del mundo contemporáneo*. Barcelona: Planeta. Vol 1, 327-340, 1961; DE POL I ALGUER, Z. *Arenyencs a Amèrica*. Cabrera de Mar: Galerada, 2000. I; VICENÇ VIVES, J. *Industrials i polítics*. Barcelona: Tela editorial, 1961.; BROMBERG, Howard. *Great lives from history. The incredibly wealthy*. Pasadena: Salem Press, 2011.

³ PONS GURI, Josep Maria. «Josep Xifé Casas i els seus». *Vida Parroquial*. Arenys de Mar, 1976, núms. 351-355.

⁴ COROLEU I INGLADA, Josep. *Memórias de un menestral de Barcelona: 1792-1854*. Barcelona: Betis, 1946.

porxos hem d'esperar al *Catalogo monumental de España. La Ciudad de Barcelona*⁵, on es tracten els aspectes arquitectònic i decoratiu, i que donaria pas a tota una sèrie de publicacions posteriors⁶. Ja als anys setanta es trobem amb l'aportació de Raquel Triviño⁷, que continua sent a dia d'avui la publicació més exhaustiva dels fastuosos immobles ubicats al Pla de Palau. Es tracta d'una tesi de llicenciatura que compren un rigorós estudi del context del projecte, el procés constructiu, la seva distribució i el programa iconogràfic entre d'altres qüestions. Tanmateix, serà Francesc Fontbona⁸ qui remarqui amb més èmfasi les novetats artístiques i tècniques incorporades per l'edifici de Xifré així com la seva significació dins de l'arquitectura del vuit-cents a Catalunya. A partir d'aquest moment els estudis sobre l'immoble es multipliquen, especialment pel que fa al programa iconogràfic⁹ i al paper jugat en els canvis urbanístics a la Barcelona del moment¹⁰, a banda d'altres referències de caire general¹¹. Val a dir que, durant les últimes dècades han aparegut una sèrie d'estudis en els quals es senyala, amb escàs fonament documental, la possible afiliació maçònica de Xifré i Casas argumentant l'existència de símbols maçònics en els Porxos¹².

La bibliografia entorn l'altre gran immoble construït per l'indiano, l'hospital d'Arenys de Mar (1846-1849), és menys voluminosa que la referent als porxos, si bé compta amb un major nombre d'estudis monogràfics. Un testimoni vital, contemporani dels fets, és l'aportat pel mariner retirat Francesc Rovirola¹³. Sota el sedàs de l'adulació cap al mecenes, Rovirola ens relata el procés constructiu de l'hospital i altres anècdotes del projecte, com l'atribució dels plànols de l'edifici al propi Xifré i Casas. Després d'un llarg temps d'inactivitat, la Comissió de Defensa del Patrimoni i

⁵ AINAUD DE LASARTE, Josep Maria et al. *Catalogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*. Madrid: Consejo superior de Investigaciones científicas - Instituto Diego Velázquez, 1947.

⁶ Entre d'altres; DD.AA. *Catàleg del Patrimoni Arquitectònic Històric i Artístic de la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1987. ; DD.AA. *Història de la cultura catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1995.

⁷ TRIVIÑO SANCHEZ, Raquel. *Barcelona ochocentista: los pórticos Xifré*. [Tesi de Llicenciatura]. Director: Santiago Alcolea. Barcelona: Departament d'Història de l'Art. Universitat de Barcelona, 1972, 2 vols.

⁸ FONTBONA DE VALLESCAR, Francesc. «Del Neoclassicisme a la restauració. 1808-1888». En DD.AA. *Història de l'Art Català*, Barcelona: Edicions 62, 1988, Vol. VI.

⁹ CID PRIEGO, Carlos. *La vida y la obra del escultor neoclásico catalán Damià Campeny i Estrany*. Barcelona: Caixa Laietana, 1998. ; MONTANER I MARTORELL, Josep Maria. *La Modernització de l'utillatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990. .

¹⁰ BUSQUETS, Joan. *Barcelona, la construcción de una ciudad compacta*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 2004.; MARTORELL PORTAS, Vicente et. al. *Historia del urbanismo en Barcelona*. Barcelona: Labor, 1970.; TERÁN, Fernando de. *Historia del urbanismo en España. Siglos XIX y XX*. Madrid: Cátedra, 1999.

¹¹ CIRICI I PELLICER, Alexandre. *Barcelona pam a pam*. Barcelona: Teide, 1973.; NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. «Arquitectura española, 1808-1914». En DD.AA. *Summa Artis*. Madrid: Espasa Calpe, Vol. XXXV, 1994.

¹² CARANDELL, Josep Maria i POMÉS, Leopold. *Història del restaurant Les Set Portes*. Barcelona: Edicions 62, 1990.; CASINOS, Xavier. *Passejades per la Barcelona maçònica*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2009.

¹³ ROVIROLA, Francesc. *Crònica sobre la construcció de l'Hospital d'en Xifré* [Manuscrit inèdit]. Arenys de Mar: Arxiu Històric i Museu Fidel Fita, 1844-48.

Arxiu Històric¹⁴ recuperà la memòria de l'edifici amb l'objectiu de reivindicar la seva dignitat i qualitat artística per tal de convertir-lo en monument històric. Qüestió que també comptaria amb el suport de Joan Bassegoda i Nonell¹⁵. Però el treball més acurat i exhaustiu el tenim en *El Xifré, 150 anys*¹⁶, conjunt d'articles que aborden el projecte de l'hospital des de diversos punts de vista. Posteriorment també aparegueren unes poques publicacions més sobre l'hospital dins el marc de l'arquitectura indiana¹⁷, o destacant l'encàrrec de Lluís Rigalt per realitzar unes vistes de l'edifici¹⁸.

Més recent encara, a excepció d'una breu aportació de Duran i Sanpere¹⁹, és la recuperació del projecte de reconstrucció de la Casa Gralla. Malauradament, en aquests estudis predomina el relat de les peripècies dels materials de la casa renaixentista, mentre que el paper desenvolupat per Xifré gairebé no ha merescut atenció. En aquest sentit, destaquen el treball conjunt desenvolupat a *El patio de la Casa Gralla: una reconstrucción*²⁰, i sobretot l'article de Joaquim Garriga²¹ en el qual es posen de manifest importants troballes documentals vinculades amb la participació de Xifré. Val a dir que aquests treballs també mencionen l'existència d'una torre d'oci de Xifré a Sant Martí de Provençals, de la qual només Víctor Balaguer n'havia parlat amb anterioritat²².

Tot i que de manera força indirecte, les publicacions relatives al món indià i als negocis de la burgesia vuitcentista han constituït bona part de mencions i referències a Josep Xifré i Casas, essent vitals per conèixer el context en el qual es va moure. Així, des dels primers testimonis d'Artur Masriera²³, continuats per Jordi Maluquer²⁴, s'han succeït les publicacions que situen a Xifré com a

¹⁴ COMISSIÓ DE DEFENSA DEL PATRIMONI I ARXIU HISTÒRIC. «La Casa Xifré d'Arenys de Mar». *Cuadernos de Arquitectura y urbanismo*, 1977, núm 126.

¹⁵ BASSEGODA NONELL, Joan. «El hospital Xifré, de Arenys de Mar, merece ser monumento nacional». *La Vanguardia*, 16 desembre de 1977, p. 27.

¹⁶ BADOSA I CAÑELLAS, Josep; MACIÀ I BIGORRA, Teresa; PARICIO I CASADEMUNT, Antoni. «El Xifré, 150 anys». *Revista Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt*, 1994, Any 2, núm. 3, segona època.

¹⁷ CAMARERO, Glòria. «L'arquitectura dels indians al Maresme: el Xifré d'Arenys de Mar». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 1996, núm. 55, p.19-25.

¹⁸ VÉLEZ VICENTE, Pilar. «Lluís Rigalt, dibuixant i pintor de vistes d'Arenys de Mar». *Butlletí de la Real Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 1997, núm. 11, p. 303-310.

¹⁹ DURAN I SANPERE, Agustí. «El ejemplo de la casa Gralla». *La Vanguardia*, 20 de Maig de 1934.

²⁰ AINAUD DE LASARTE, Josep Maria; MERINO DE CÁCERES, José Miguel i NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *El patio de la Casa Gralla: una reconstrucción*. Madrid – Barcelona: Prosegur, 1997.

²¹ GARRIGA RIERA, Joaquim. «La peripècia de la Casa Gralla i un quadern d'Elies Rogent de 1856». *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 2004, núm. 18, p. 211-232.

²² BALAGUER, Víctor. *Guia de Barcelona a Granollers por el ferrocarril*. Barcelona: Imprenta Nueva de Jaime Jepús i Ramón Villegas, 1857.

²³ MASRIERA I COLOMER, Arturo. *Los buenos barceloneses: hombres, costumbres y anécdotas de la Barcelona ochocentista, 1850-1870*. Barcelona: Políglota, 1924.; MASRIERA I COLOMER, Arturo. *Oliendo a brea: hombres, naves, hechos y cosas de mar de la Cataluña ochocentista*. Barcelona: Políglota, 1926.; MASRIERA I COLOMER, Arturo. *Barcelona isabelina i revolucionaria: episodios, anécdotas, recuerdos, documentos*. Barcelona: Políglota, 1930.

membre actiu de la vida econòmica de l'èlit econòmica catalana²⁵ i espanyola²⁶. D'altra banda, la seva immersió en el fenomen indià també ha merescut l'atenció de no pocs historiadors²⁷.

A diferència del seu pare, la bibliografia sobre Josep Xifré Downing és quasi inexistent. Fins el punt que l'única aportació seva que ha merescut atenció per part dels historiadors ha estat la construcció del palau àrab. Aquestes mancances es veuen parcialment contrarestades amb l'edició de la correspondència de Pròsper Mérimée²⁸, que aporta llum sobre el perfil biogràfic tant de Xifré Downing com a la seva mare, Judith, gràcies a l'amistat que els uní amb l'escriptor. A banda d'això, un dels pocs aspectes destacats ha estat la seva participació com a capitalista en el projecte de l'Ictineu de Narcís Monturiol²⁹, episodi ben reconstruït al film *Monturiol, el senyor del mar* (1993), dirigit i guionitzat per Francesc Bellmunt. També en el terreny de la ficció, en aquest cas de la novel·la, trobem l'aportació de Pilar Eyre³⁰, de gran interès per aproximar-nos als ambients que freqüentà Downing i per realitzar una petita aproximació a la seva personalitat, fruit d'un anàlisi previ de la correspondència de Mérimée. Més interessant és la recuperació d'una publicació realitzada pel propi Xifré Downing en la qual es posa de manifest el seu interès per la millora de les classes obreres³¹.

Pel que fa al palau àrab, la seva recuperació historiogràfica ha anat de la mà de la revalorització dels historicismes i l'eclecticisme, situant-lo com un dels paradigmes de l'arquitectura neoàrab. Des del mateix moment de la seva construcció el palau despertà l'interès

²⁴ MALUQUER DE MOTES, Jordi. «La burguesia catalana y la esclavitud en Cuba. Política y producción». *Revista de la Biblioteca Nacional José Martí*, 1976, vol. 18, núm. 2, p. 11-82.

²⁵ SOLÀ PARERA, Àngels. *L'Èlit barcelonina a mitjan segle XIX*. Barcelona: Departament d'Història Contemporània, Universitat de Barcelona, 1977.; SOLÀ PARERA, Àngels. «Mentalitat i negocis de l'èlit econòmica barcelonina de mitjans del segle XIX». En VILAR, Pierre (Dir.). *Historia de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1990, p. 141-168.; SOLÀ PARERA, Àngels. «Los americanos catalanes y su impacto económico en el siglo XIX». *Revista de Estudios Hispánicos*, 2001, vol. 34, p. 141-168.

²⁶ BAHAMONDE MAGRO, Àngel. *Burguesía, especulación y cuestión social en el Madrid del siglo XIX*. Mèxic D.F.: Siglo XXI, 1978.; BAHAMONDE MAGRO, Àngel. *Hacer las Americas: las elites coloniales españolas en el siglo XIX*. Madrid: Alianza Editorial, 1992. .

²⁷ Alguns dels estudis més destacats són: GIL I VILA, Rosa. *Els indians*. Girona: Caixa Girona, 1989.; RODRIGO ALHARILLA, Martín (ed.). *Cases d'Indians*. Barcelona: Angle, 2004.; CABRÉ, Tate. *Cuba a Catalunya: el llegat dels indians*. Barcelona: Cossetània edicions, 2008.

²⁸ S'han publicat fins a dos reculls amb la correspondència de Mérimée. Per una banda trobem l'aportació de Claude Schopp centrat en la correspondència entre l'escriptor i la Comtessa de Montijo; SCHOPP, Claude (Ed.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, 2 vols.

La segona publicació, força més extensa, inclou una selecció de les cartes enviades per Mérimée al llarg de la seva vida.; PARTURIER, Maurice (Ed.). *Correspondance générale*. Toulouse: Édouard Privat, 1941-1964, 17 Vols.

²⁹ STEWART, Matthew. *El sueño de Monturiol. La extraordinaria historia del inventor del submarino que quiso salvar el mundo*. Madrid: Taurus, 2004.

³⁰ EYRE, Pilar. *Pasión imperial*. Madrid: La Esfera de los Libros, 2010.

³¹ LAUTH, Alberto i XIFRÉ DOWNING, Josep. *Habitaciones para la clase obrera*. Madrid: Manuel Palacios y Julian Viñas, 1863.

dels estudiosos com Fernández de los Ríos³², i inclòs es publicaren làmines amb detalls decoratius del palau³³. Tanmateix, durant el primer quart del segle XX la moda arabitzant decau i el palau àrab resta en l'oblit fins que, passat un segle de la seva construcció, apareixen les primeres publicacions sobre l'arquitectura neoàrab que destaquen la singularitat de l'edifici construït per Downing. Una primera valoració força breu va corre a càrrec d'Adolfo Amezueta³⁴, encara que el seu menyspreu cap allò arabitzant, secundat entre d'altres per Luís Fernández³⁵, va fomentar la desaparició d'aquestes manifestacions, més que no pas defensar-les. Serà Pedro Navascués qui, al llarg de diverses publicacions centrades en l'arquitectura del segle XIX, ampliï els coneixements sobre l'immoble i el consideri com un dels exemples més acabats i precursors del seu camp³⁶. A més de situar-lo a mig camí entre en el denominat corrent alhambrista i el pastitx àrab, Navascués també fa una breu menció del context del projecte i del seu arquitecte. I encara que exposa alguns errors en les seves argumentacions, les publicacions de Navascués van ser referència pels interessats en el palau durant més de vint anys³⁷. Convertit en principal especialista del neoàrab, el neomudèjar i l'orientalisme espanyol, l'investigador granadí Rodríguez Domingo ha corregit recentment alguns errors de Navascués i ha aportat nova informació de l'immoble erigit per Xifré Downing³⁸. Però tot i les aportacions de Rodríguez Domingo, el palau àrab resta lluny d'haver estat tractat de manera exhaustiva, existint encara molts aspectes desconeguts, com el seu interior, el procés constructiu o els artistes que i participaren, entre d'altres.

Per tal d'assolir el context d'aquest projecte i la mentalitat del seu promotor, haurem de parlar de l'orientalisme i de les seves manifestacions. El fenomen orientalista és, a dia d'avui, una terme força controvertit, sobretot arrel les reflexions post-colonials d'Edward Saïd³⁹. En la seva publicació, Saïd constata la falsedat d'aquest orientalisme constituït a base de falsos prejudicis i que comporta una imatge idealitzada i romàntica d'Àsia i el món àrab, com a resultat de les ambicions colonials d'Europa i els Estats Units.

³² FERNANDEZ DE LOS RIOS, Ángel. *Guia de Madrid, Manual del madrileño y del forastero*. Madrid: Oficinas de la ilustración española y americana, 1876.

³³ *Encyclopédie d'Architecture. Revue Mensuelle Des Travaux Publics Et Particuliers*. París, 1872, tom 1, 2ª Série.

³⁴ GONZÁLEZ AMEZQUETA, Adolfo. «Arquitectura neomudéjar madrileña de los siglos XIX y XX». *Arquitectura*, 1969, núm. 125, p. 1-74

³⁵ FERNÁNDEZ SUÁREZ, Luís. «¿Que tenemos contra el neomudéjar? ». *Arquitectura*, 1970, núm. 133, p. 44-47.

³⁶ NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *Arquitectura y arquitectos madrileños del siglo XIX*. Madrid: Instituto de Estudios Madrileños, 1973.; NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *Un palacio romantico. Madrid 1846-1858*. Madrid: El viso, 1982.; NAVASCUÉS PALACIO, Pedro et al. *El siglo XIX: Bajo el signo del romanticismo*. Madrid: Sílex, 1992. ; NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. «Arquitectura española, 1808-1914». En DD.AA. *Summa Artis*. Madrid: Espasa Calpe, Vol. XXXV, 1994.

³⁷ Entre d'altres veure; ABAD LICERAS, José Maria. «El Palacio Xifré». *Revista Restauro*, 2009, núm. 3, p. 6-8.; HERNANDO, Javier. *Arquitectura en España, 1700-1900*. Madrid: Cátedra, 1989.; ISAC, Ángel. *Eclecticismo y pensamiento arquitectónico en España. Discursos, revistas, congresos (1846-1919)*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1987.

³⁸ RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. *La arquitectura "neoárabe" en España: el medievalismo islámico en la cultura arquitectónica española (1840 – 1930)*. Granada: Universidad de Granada, 1997.

³⁹ SAÏD, Edward. *Orientalisme*. Vic: EUMO, 1991.

A l'estat espanyol, les manifestacions artístiques de l'orientalisme han merescut poca atenció, tendint a separar el referent islàmic i africà de la resta de referents orientalizants i centrant-se només en algunes disciplines. Així, de manera similar al que ha succeït amb l'arquitectura neoàrab, pràcticament no disposem d'estudis monogràfics. Però si que comptem amb publicacions sobre la influència àrab en la pintura⁴⁰ o la fotografia⁴¹. Tanmateix, recentment s'han produït els primers intents per definir l'estètica orientalista, a més d'exposar els seus principals mecenes⁴² i constatar el col·leccionisme d'objectes que generà⁴³. Aprofitant aquest cert ressorgiment també s'ha tractat l'orientalisme des d'altres punts innovadors com l'estudi dels interiors, que ha permès ampliar i reivindicar algunes manifestacions d'aquest gust, tornant-lo a situar en el panorama internacional⁴⁴. Finalment, treballs com *Miralls d'Orient*⁴⁵ han contribuït definitivament a desfer la persistència d'un enfocament únic i limitat, presentant alhora diverses manifestacions d'aquesta fascinació per l'orient, des del cinema als perfums, i retornant a l'indissoluble amalgama de referents àrabs, xinesos i japonesos.

Pel que fa a les notícies sobre el nostre últim personatge, són encara més escasses que les del seu pare, limitant-se al paper de Josep Xifré Hamel com a difusor i màxim mecenes de la teosofia a Espanya. Val a dir que la millor eina per conèixer aquesta faceta és la revista *Sophia*⁴⁶ que va fundar el mateix Xifré, i on deixà no pocs testimonis escrits. Però també comptem amb excel·lents articles sobre la societat teosòfica que versen indirectament sobre el paper que hi va desenvolupar, activitat també reflectida per alguns dels seus col·legues teòsofs com Henry S. Olcott⁴⁷. Un dels articles de referència és l'efectuat per Eliseu Trenc-Ballester⁴⁸, centrat en l'influència de la teosofia

⁴⁰ FONTBONA DE VALLESCAR, Francesc. «Africanismo y orientalismo en la renovación de la pintura catalana moderna». *Awraq. Estudios sobre el mundo árabe e islámico contemporáneo*, 1990, anex vol. 11, p. 105-127.

⁴¹ JACOBSON, Ken. *Odaliques&arabesques. Orientalist photography 1839-1925*. London: Quaritch, 2007.; KHEMIR, Mounira. *L'orientalisme. L'orient des photographes au XIXe siècle*. París: Centre National de la Photographie et Institut du Monde Arabe, 1994.

⁴² RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. «El duque de Montpensier y la introducción de la estética orientalista en España». En DD.AA. *Actas del XII Congreso Nacional del Comité Español de Historia del Arte: arte e identidades culturales*. Oviedo: Universidad de Oviedo, 1998. 173-186. ; RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. «Crítica del orientalismo y estrategia colonial en las revistas ilustradas españolas». A: *La crítica de arte en España (1830-1936)*. Granada: Universidad de Granada, 2008. 201-238.

⁴³ RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. «La valoración del arte hispanomusulmán a través del coleccionismo de "antigüedades árabes" durante el siglo XVIII». En DE BERNARDO ARES, José M., (Coord.). *Actas de la I Conferencia Internacional "Hacia un nuevo humanismo"*. Còrdova: Universidad de Córdoba, 1997, vol. 2, p. 1489-1510.

⁴⁴ CREIXELL, Rosa M., SALA, Teresa-M. et al (Eds). *Espais interiors: Casa i Art des dels segle XVIII al XXI*. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 2007.

⁴⁵ CARBONELL BASTÉ, Silvia (Coord.). *Miralls d'Orient*. [Cat. Expo]. Terrassa: Centre de Documentació i Museu Tèxtil, 2004.

⁴⁶ *Revista teosòfica Sophia*. Madrid: Taller de impresión y litografía J. Palacios, publicada intermitentment entre 1893 i 1934.

⁴⁷ OLCOTT, Henry Steel. *Historia de la Sociedad Teosòfica*. Buenos Aires: Comision de difusión y propaganda de la Sociedad Teosòfica Argentina, 1963.

⁴⁸ TRENC-BALLESTER, Eliseu. «La teosofia a Catalunya i la seva influència sobre l'art modernista». *Revista Els Marges*, 1979, núm. 15, p. 98-105.

en el modernisme català. Mentre que Jordi Pomés ha publicat una impecable i exhaustiva reconstrucció de la societat a Espanya i el seu context⁴⁹. A banda d'aquests estudis, la resta de publicacions sobre la matèria no fan més que repetir la informació aportada per Trenc-Ballester i Pomés⁵⁰, a excepció d'un article que menciona breument l'erecció d'un monument commemoratiu per part de Xifré Hamel⁵¹. A banda de la teosofia, les referències a l'últim Xifré es limiten a la seva participació en diverses actuacions sobre el patrimoni immobiliari de la família, especialment els efectuats en els terrenys del Camp de l'Arpa⁵².

Llavors, com hem pogut comprovar, encara ens trobem lluny d'assolir tota la magnitud dels personatges analitzats, especialment pel que fa als dos últims membres de la saga. Tot i així, la figura de Xifré i Casas encara té llacunes i controvèrsies, tant en alguns dels seus projectes com pel que fa a la seva mentalitat. Així, encara es debat la seva suposada faceta d'arquitecte, o la pertinença a la maçoneria, i poc o gens s'ha parlat de l'evocació de l'exotisme americà, com tampoc s'ha fet prou èmfasi en el seu caràcter precursor en diversos nivells. A més a més, la publicació de referència sobre Xifré i Casas ja té més de setanta anys pel que és necessària una revisió general de l'indiano.

De Downing es té un coneixement mínim de la seva trajectòria vital i dels seus interessos, a banda de la construcció del palau àrab. I fins i tot en aquest episodi, no s'ha abordat un estudi exhaustiu sobre la construcció, essent escassa la informació basada en fonts primàries. La resolució d'aquest problema no només podria aportar llum al coneixement de l'arquitectura neoàrab, sinó també sobre l'anomenat orientalisme i al paper desenvolupat per Downing en la difusió d'aquest corrent.

Finalment, Xifré Hamel ha passat tan desapercbut com el seu pare i tampoc s'ha abordat monogràficament el paper que va desenvolupar com a mecenes de la teosofia. Així, encara es desconeixen en gran part de les seves contribucions, que molt tenen a veure amb els projectes i inquietuds dels seus predecessors.

⁴⁹ POMÉS VIVES, Jordi. «Diálogo Oriente-Occidente en la España de finales del siglo XIX. El primer teosofismo español (1888-1906): un movimiento religioso heterodoxo bien integrado en los movimientos sociales de su época». *Revista HMiC: Orientats*, 2006, núm. 4, p. 55-74.

⁵⁰ Ens referim a: LARREA LÓPEZ, Juan Félix. *Modernismo y teosofia: Viriato Díaz-Pérez*. Madrid: Libertarias/Prohufi, 1993.; CORTIJO PARRALEJO, Esteban. *Vida y obra del Dr. Mario Roso de Luna (1872-1931), científico, abogado y escritor*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1991.

⁵¹ ANÒNIM. «Come Visit the Trilithons». *Adyar Newsletter*, 2006, Novembre, p. 2-4.

⁵² SALMERÓN, Pilar. (2007). «El llegat de Pau Gil: de l'Hospital de Sant Pau a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (1892 - 1913)». En DD.AA. *X Congrés d'Història de Barcelona – dilemes de la fi de segle, 1874 – 1901* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona, 27 – 30 de Novembre de 2007). Article en línia [Consultat el 24/02/2010]. Url: www.bcn.es/arxiu/arxiuhistoric/catala/activitats/congres/.../salmerontext.pdf.

Tanmateix, la principal mancança de la bibliografia sobre els Xifré és que no s'ha sabut detectar una relativa continuïtat en les aportacions de la tríada, així com uns interessos comuns, optant per tractar figures i aportacions aïllades. Això ha comportat obviar el que constitueix una més que interessant seqüència generacional que testimonia la progressiva renovació i les profundes transformacions succeïdes al segle XIX.

2.1. Problemàtica de les fonts

Com acabem de comprovar, la historiografia dels Xifré és força limitada, essent múltiples els aspectes que no s'han destacat suficientment o que directament han passat desapercebuts. Bona part de culpa recau en les fonts documentals de la família, tant pel que fa a la seva desaparició o dispersió, com per les característiques del material conservat. Però tampoc hem de deixar de banda un altre tipus de problemes generats per les fonts orals, vitals pel que fa a les poques notícies biogràfiques del les figures analitzades.

Atesa la potència del llinatge Xifré, diversos investigadors han contribuït en la recuperació d'un volum remarcable de documents personals de la família. Gran part d'aquest mèrit recau en la investigadora Teresa Macià que ha aconseguit recopilar a l'Arxiu Municipal d'Arenys de Mar els papers més importants de l'arxiu familiar conservat a Valldemossa, residència dels hereus directes dels Xifré⁵³. Tot i així, la documentació conservada es limita pràcticament a qüestions de caràcter administratiu més que no pas artístic o ideològic, restant en l'oblit aspectes fonamentals de la seva vida. Això fa gairebé impossible entreveure el seu paper en àmbits com el mecenatge o el col·leccionisme a més de limitar-se a unes coordenades espai-temps molt limitades. I si en el cas de Xifré i Casas o Xifré Hamel el volum és remarcable, els documents referents a Xifré Downing i la seva mare són escassos.

D'altres investigadors també han donat amb alguns rastres documentals de la família, si bé sempre referents a actuacions aïllades. Aquest és el cas de Raquel Triviño⁵⁴, que per al seu estudi

⁵³ La investigadora Teresa Macià va recopilar un important volum de documents personals de la família Xifré gràcies a la col·laboració d'un dels seus descendents. Aquest material consta de la següent documentació: Josep Xifré Casas; Diari de comptes (1826-1839), Correspondència amb amistos i assalariats (1832-55) i altres documents legals, actes, etc. (1802 – 1855). Josep Xifré Downing; Documents legals i altres (1822 - 1864), Diari de comptes (1863- 1866). Josep Xifré Hamel; documents legals, testaments, notes i correspondència dels administradors de bens (1865 – 1882). També es convernen algunes fotografies sense identificar datades entre 1850 i 1868. El material recopilat per Macià es conserva a l'Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

⁵⁴ TRIVIÑO SANCHEZ, Raquel. *Barcelona ochocentista: los pórticos Xifré*. [Tesi de Llicenciatura]. Director: Santiago Alcolea. Barcelona: Departament d'Història de l'Art. Universitat de Barcelona, 1972, 2 vols.

dels porxos, va accedir a diversos documents sobre l'immoble conservats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

També s'han conservat altres fonts de primera mà en l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Barcelona que documenten la relació entre els Xifré i Rogent⁵⁵, si bé es limiten a una cronologia força tardana, ja morts l'indiano i el seu fill. Aquests testimonis resulten vitals pels documents conservats; plànols, memòries, valoracions i també correspondència entre els protagonistes i els seus ajudants, entre d'altres. Afortunadament, també hem pogut incrementar les fonts primàries de Xifré Hamel gràcies a la correspondència conservada a l'arxiu de Salamanca, que ens dona notícia de les seves implicacions amb la teosofia, moviment de caire esotèric i orientalista⁵⁶. Com tampoc podem oblidar la revista teosòfica *Sophia*, font clau que conté escrits de Hamel i referències diverses a la seva persona⁵⁷.

Però a banda d'aquests materials, pràcticament no hi ha cap més font de primera mà, pel que es fa molt difícil ampliar la informació sobre els projectes dels nostres protagonistes. Hem de tenir present que tot aquest volum documental recopilat suposa una ínfima part del volum total de documentació que existia en temps de Xifré Hamel, i es limita pràcticament al territori català. Així, poc o res es conserva del periple americà de Xifré Casas o de la vida atrafegada de la resta de personatges fora de l'estat espanyol. Hem de pensar que gran part d'aquests materials s'han dispersat o bé s'han perdut, impedingut seguir el rastre deixat pels Xifré a fora d'Espanya, sobretot en els casos de Júlia, Xifré Downing i Xifré Hamel en sòl francès. En aquest sentit, hem pogut saber que tot l'univers material i documental acumulat pels Xifré a la capital francesa, on residiren gran part de les seves vides, a excepció de Xifré Casas, va desaparèixer arrel de la sobtada mort dels Downing. Per tant ens trobem davant d'unes fonts força fragmentades que dificulten una visió de conjunt sobre la saga.

Un cas paradigmàtic sobre la problemàtica de fonts primàries es refereix a l'adquisició dels materials més emblemàtics de la casa Gralla i el projecte d'una reconstrucció parcial en la finca de Sant Martí de Provençals, que bé ens pot servir com a exemple de les dificultats que comporta investigar aquests personatges. El principal problema rau en la desaparició del projecte i la memòria ideada per Rogent, tot i que recentment s'ha rescatat un quadern de camp de Rogent en el qual

⁵⁵ El Fons Rogent Amat conservat a l'arxiu del COAC conté documentació de les següents actuacions; projecte relatiu a *Aigües* (Sant Andreu de Llavaneres, 1867), *Restauració i reformes* a les cases propietat de la família sites als Carrers Marquès de Barberà i Conde de Asalto, actual Nou de la Rambla (Barcelona, 1870-73), *Reparacions i reformes a les cases del Pla de palau* (Barcelona 1875-1878) i una darrera actuació als *Terrenys propietat dels Xifré* (Sant Martí de Provençals, 1877-1878).

⁵⁶ Expedient de José Xifré y Hamel: Salamanca, Arxiu de la Guerra civil Espanyola, Secció Política- Social, Teosofia, dossier 45, expedient núm. 2379. Conté correspondència amb A. Gadea, M. Treviño i altres documents (1898 – 1920).

⁵⁷ *Sophia*. Madrid: Taller de impresión y litografía J. Palacios. Publicada intermitentment entre 1893 i 1934.

figuren els apunts previs de l'esmentat projecte⁵⁸. Malauradament, a diferència de les altres intervencions, no es conserva cap document de l'arxiu personal dels Xifré sobre la qüestió, si bé com hem dit, s'han conservat uns pocs documents de Rogent, a l'arxiu del COAC. A banda d'això, l'única informació que ens ha arribat ha estat gràcies al testimoni oral d'alguns del personatges vinculats amb els Xifré que van ser recollits de primera mà en unes poques publicacions.

De fet els treballs fonamentats amb testimonis orals són escassos, tot i que constitueixen obres de referència obligada per conèixer als Xifré. En el cas de San Pedro⁵⁹, a banda de fonamentar el seu estudi en la documentació familiar conservada, es serveix del testimoni del Compte de Fontanar, predecessor directe de la nostra saga, del qual era íntim amic. Això li va valer recollir una tradició oral que és difícil de contrastar amb documents primaris escrits. Quelcom similar succeeix amb els articles de Pons Guri⁶⁰, on recull la tradició oral d'Arenys de Mar, per elucubrar sobre la suposada maçoneria o d'altres facetes de Xifré i Casas i la seva família. Un tercer treball amb important pes dels testimonis orals n'és l'article publicat per Duran i Sanpere⁶¹, on transcriu les impressions de Francesc de Bofarull i Sans, fill del que fou administrador dels bens dels Xifré a Barcelona, sobre el projecte de la casa Gralla, que de ben segur Bofarull va conèixer de primera mà. Tanmateix la informació que proporcionen aquests testimonis és de vital importància i ofereixen una descripció dels fets de caire general. Per contra, és pràcticament impossible accedir als detalls dels fets o a proves documentals que les contrastin. Així qüestions tan interessants com el finançament de la frenologia de Cubí per part de Xifré Casas, la seva suposada condició maçònica, la participació de Xifré Downing en el Canal de Suez i moltes altres qüestions només queden reflectides en aquests testimonis orals. I encara pitjor, el desconeixement general per part d'alguns investigadors posteriors, ha fet que aquests testimonis primaris es desvirtuessin, fins el punt de confondre les aportacions d'un i altre Xifré, circumstància facilitada pel mateix nom dels personatges.

Per tant, no sorprèn la recuperació parcial i anecdòtica que la historiografia ha fet dels nostres protagonistes. I havent de fer front a aquestes qüestions, el present treball no només parteix de l'anàlisi exhaustiu de les fonts conservades, sinó que pretén superar les seves mancances documentals amb altres fonts contemporànies, com la correspondència de les seves amistats i, en

⁵⁸ GARRIGA RIERA, Joaquim. «La peripècia de la Casa Gralla i un quadern d'Elies Rogent de 1856». *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles arts de Sant Jordi*, 2004, núm. 18, p. 211-232.

⁵⁹ RAMÓN DE SAN PEDRO, José María. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956.

⁶⁰ PONS GURI, Josep Maria. «Josep Xifé Casas i els seus». *Vida Parroquial*. Arenys de Mar, 1976, núms. 351-355.

⁶¹ DURAN I SANPERE, Agustí. «El ejemplo de la casa Gralla». *La Vanguardia*, 20 de maig de 1934.

menor mesura, les notícies recollides de la premsa seriada de l'època. Afortunadament també hem realitzat algunes troballes documentals remarcables per tal d'ampliar els coneixements de la família. Aquest es el cas de l'Arxiu General de Protocols Notarials de Madrid, on la Dra. Immaculada Socias va descobrir un potent inventari amb la relació dels béns mobles i immobles propietat de la família Xifré l'any 1872⁶², que aporta informació desconeguda sobre el palau àrab i els terrenys de Sant Martí de Provençals entre d'altres qüestions. Però també hem pogut obtenir altres documents de l'Arxiu de Protocols Notarials de Barcelona, de l'Arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, a més de materials no analitzats de l'Arxiu del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.

⁶² *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid.

3. Els Xifré i el seu temps

Si observem la cronologia de la saga patriarcal formada per Josep Xifré i Casas (1777-1856), el seu fill Josep Xifré Downing (1822-1868), i el seu únic net Josep Xifré Hamel (1855-1920) fàcilment advertirem que els nostre personatges van ser testimonis directes d'un dels períodes més convulsos i catàrtics de la història recent.

Hem de ser conscients que el segle XIX i els inicis del XX són plens de profundes transformacions a tots els nivells i arreu del món, però especialment en l'anomenada societat occidental. Parlem de qüestions tan transcendents com el pas de l'antic règim cap a la societat contemporània, les revolucions industrials, la recerca de les identitats nacionals, l'establiment del capitalisme, les revolucions populars, el liberalisme, el colonialisme, l'increment del poder burgès i d'altres moltes renovacions en els camps científic, polític, cultural, econòmic i artístic. I com que tots els canvis són conflictius, també es tracta d'un període de gran d'inestabilitat política i de crispació social, ja que les autoritats i institucions que ostentaven el poder adoptaren posicions absolutistes i conservadores en un intent desesperat de refrenar l'avanç social. Enfront aquesta actitud, i marcats pel període revolucionari francès, des de diversos sectors de la població van sorgir múltiples iniciatives que propugnaven nous models morals així com l'existència d'uns drets i deures iguals per a tothom. Ens referim a les revolucions democràtiques, la creació de nous partits polítics, els moviments obrers o altres corrents com el socialisme utòpic, el feminisme i el pacifisme, que pretenien reformar la societat divulgant nous valors com la fraternitat, la tolerància, la solidaritat i la fe en un altre tipus de progrés humà.

Aquest clima renovador va tenir una gran difusió en ple començament de l'era global, incidint directament en corrents artístics com el romanticisme, els historicismes, l'eclecticisme però també el simbolisme, el modernisme i les avantguardes.

Amb tot, gràcies a les innovacions sanitàries i econòmiques es donà un espectacular creixement demogràfic generant grans fluxos de població cap a les grans ciutats, que van patir intenses transformacions urbanístiques. Com també es produïren importants millores en els transports i en les xarxes de comunicació, motivant un augment dels moviments d'emigració i un major i més ràpid coneixement de tot allò que es produïa arreu de planeta. A casa nostra, donat el clima d'inestabilitat, molts catalans van provar fortuna a l'altra banda de l'atlàntic, especialment a Cuba. En algunes ocasions, cas de Xifré i Casas, aquests indians aconseguiren conformar una gran riquesa i van passar a relacionar-se amb les elits socials de les ciutats més importants del moment com Nova York, Londres o París, establint així un important diàleg entre les metròpolis i Catalunya.

Però en un marc més ampli, ens trobem en la transició entre el tímid colonialisme i l'imperialisme, àvid d'expandir els seus dominis. El progressiu contacte d'occident amb civilitzacions tant diverses com la islàmica, la xinesa o l'Índia, va donar a conèixer noves concepcions de la vida i l'espiritualitat que repercutirien en la incipient crisi del model únic i universal del cristianisme. Aquesta mateixa voluntat d'oferir alternatives a la creixent crisi moral i espiritual va ser un factor crucial en l'eclosió i popularització de diverses tendències espirituals, culturals i científiques vinculades amb la tradició esotèrica. Estem parlant, per exemple, de l'auge de la francmaçoneria o l'alquímia, i l'aparició de l'espiritisme, el magnetisme o la teosofia, que cap a finals de segle XIX gaudirien d'una gran difusió.

Tot aquest cúmul de canvis i iniciatives varen anar conformant una nova consciència social, una nova manera de pensar i actuar, que suposaren una alternativa al model arcaïtzant promogut des de les institucions governamentals i eclesiàstiques. Però hem de tenir en compte que l'afany transformador del segle XIX va ser quelcom progressiu i gens fàcil, essent múltiples les iniciatives individuals i col·lectives necessàries per tirar endavant el tren del progrés.

I vet aquí que els Xifré no es limitaren al paper de testimonis del seu temps, sinó que s'implicaren en un bon número de projectes, difonent i impulsant noves idees, tendències i iniciatives que no feien sinó afavorir la modernització de la societat.

Els nostres Xifré procedien d'una família mitjanament acomodada de petits comerciants instal·lats a Arenys de Mar⁶³. La infantesa Josep Xifré i Casas, el nostre primer protagonista, va estar marcada per la tragèdia familiar. El seu pare, Joan Baptista Xifré i Horta, havia tingut cert èxit comerciant a l'Amèrica central, però un mal negoci el va sumir en la misèria. Al poc temps, Joan Baptista mor deixant la família amb uns deutes inassolibles. Lluny d'arrufar el nas, Xifré i Casas emprendria un periple transatlàntic que el portaria a restituir amb escreix el prestigi familiar. I no només això, sinó que gràcies als seus múltiples negocis a ultramar reuniria una de les fortunes més grans de l'època. Xifré retornà a Barcelona convertit en un dels personatges més poderosos i influents del moment, cosa que li va valer tot tipus de nomenaments en institucions públiques i privades. Establert definitivament a la ciutat, *Don Josep* es mogué en els cercles d'indians que es reunien sovint a la font Trobada de Montjuïc per recordar amb malenconia les peripècies a ultramar. Prestant poca atenció a la industrialització catalana, Xifré es decantà per l'adquisició i construcció d'immobles de gran novetat artística i tècnica que reportaven grans beneficis a la vegada que incrementaven el prestigi de l'arenyc. Doncs com veurem, Xifré va mostrar-se especialment interessat pel fet arquitectònic. Quan ja es trobava en la vellesa, l'indiano es distancià de l'esfera

⁶³ RAMÓN DE SAN PEDRO, José María. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 12.

pública, preferint passar els seus últims dies acompanyat de la seva família a l'amplia torre que posseïa al Camp de l'Arpa.

El seu únic fill, habituat al luxe de naixement, va viure eclipsat per la llarga ombra que projectava el propi indià, motiu pel que compartia residència a París amb la seva mare, Judith Downing. Criat entre les elits, viatjador àvid i habitual de balnearis i casinos, Josep Xifré Downing va tenir la complicada tasca de sobreviure a la seva condició. Tot i els intents, el segon dels nostres protagonistes mai va dedicar gaire atenció a la vida laboral, i quan aquesta requeria temps i responsabilitat, preferia retornar a la vida despreocupada dels estrats més pudents. A París, o allí on fos, Downing gaudia de l'amistat de grans personalitats del moment com Eugénia de Montijo, Pròsper de Mérimée, Ferdinand de Lesseps o el Duc de Sesto, entre d'altres, convertint-se en una mena de cortesà ambulant. Copsat fins els ossos pel romanticisme imperant, i decidit a emular l'esperit arquitectònic del seu pare, Downing volgué deixar per la posteritat un fastuós palau àrab, fruit de la seva fascinació per l'exotisme d'un orient tan llunyà com fictici. Amb la mort del seu pare, Downing es converteix en un gran propietari amb idees revolucionaries i utòpiques, aspectes que difícilment va poder conciliar. De totes maneres, Downing no va haver de patir gaire temps ja que morí sobtadament abans de complir els quaranta anys, deixant com a únic hereu el fill reconegut amb una vídua francesa, la qual també morí als pocs mesos.

Havent de conviure amb la tragèdia des de ben petit, com el seu avi, Josep Xifré Hamel (París, 1855 – 1920) suposa la culminació social del llinatge, encara que el poder econòmic es va veure reduït dràsticament. El darrer dels Xifré va créixer sota la tutela del Duc de Sesto, movent-se constantment entre París, Madrid, Barcelona, i Suïssa entre d'altres territoris. Tot i l'escàs contacte amb els seus predecessors, inicialment Hamel va tractar de preservar el llegat arquitectònic familiar, com també va heretar altres interessos i actituds. Així, amb el temps es va desprendre de bona part d'aquests immobles per finançar la difusió de la teosofia, culminant la dèria exòtica i orientalista de la família. A més a més, per recomanació del seu tutor, es casà amb la jove Marquesa d'Isasi, amb el que els Xifré accediren al desitjat estatus aristocràtic. Però al no tenir fills mascles, el llinatge es diluí entre la noblesa estatal, concloent la saga.

A banda del diferent perfil biogràfic dels nostres protagonistes, el més interessant de la saga que tenim entre mans és que comparteixen tota una sèrie d'actituds, gustos i inquietuds, que varien i evolucionen al llarg de tres generacions sota el sedàs comú del romanticisme, la innovació, la tolerància i el progrés.

Sens dubte, un element intrínsec en la saga familiar fou la dèria constructiva, que alguns atribuirien als gens catalans. Doncs tot i no fer front a la febre immobiliària de Xifré i Casas, tant el seu fill com el seu net també feren bastir singulars construccions, a banda de seguir administrant i

conservat el llegat de l'indiano. A més a més, tot sembla indicar que els dos primers Xifré veien en aquests projectes més que un negoci, fins el punt que s'interessaren profundament pel fet arquitectònic. També compartien l'interès per tota novetat mecànica o tecnològica, des de maquinària industrial a electrodomèstics que esdevindrien quotidians, fins a les millores en les tècniques de reproducció d'imatges. No menys innovadors foren en matèria de mecenatge científic, donant suport a iniciatives com la frenologia, el submarí Ictineu de Monturiol, o l'aplicació d'acetilè en aparells de llum, a més d'aplicar les últimes novetats artístiques i tècniques a les seves construccions

Però un dels elements compartits que més ens interessien és l'exotisme, que tindrà diversos símptomes en cada una de les generacions; des de tímides evocacions a l'exotisme d'Amèrica fins a l'explícit suport a l'espiritualitat hindú, sense obviar la fascinació per un orient tant vast com irreal.

Amb tot, com que els tres visqueren a les metròpolis més importants del planeta, el seu contacte amb Espanya i Catalunya era força enriquidor, essent amb freqüència pioners en la importació o difusió de les idees i les tendències internacionals. Ens trobem doncs davant tres maneres de concebre el món; la de l'indiano que viu per fer créixer la seva fortuna, la del fill que pren consciència del seu status i que viu immers en els aires romàntics, i la del nét, que desfà bona part del llegat patrimonial per difondre les seves inquietuds orientalistes i esotèriques.

Per tot això, la saga Xifré constitueix una magnífica seqüència cronològica amb matisos de gran interès que aporta noves llums en la renovació de l'economia, la societat i la cultura del segle XIX i principis del XX.

4. Josep Xifré Casas; liberalisme, innovació i mecenatge arquitectònic

El nostre primer protagonista, Josep Xifré i Casas (Arenys de Mar, 1777- Barcelona, 1856), pràcticament no requereix presentació. Hem de tenir constància que bona part de la vida de Xifré ja és força coneguda i compta amb treballs de referència⁶⁴. Per això, i a diferència dels seus successors, preferim centrar-nos en aquells aspectes menys tractats i en les controvèrsies que envolten a l'indià, en la seva mentalitat, la seva vida quotidiana i en aquelles altres contribucions en les quals es posa de manifest el seu caràcter precursor i atent a les novetats.

Nascut a la pròspera vila d'Arenys de Mar, Xifré es va moure en un context encara força marcat per l'antic règim tot i que es començaven a entreveure una sèrie de canvis profunds, amb fets històrics de crucial importància com la revolució francesa o la industrialització. Tant és així que al decidir fer les amèriques, Xifré entrà en relació amb una societat més dinàmica, marcada no només per l'incipient mecanització i l'establiment del capitalisme sinó que també el posà en contacte amb una sèrie de moviments renovadors. Doncs, com veurem, Xifré mostrà una actitud lliberal i atenta a les novetats cap als negocis que es va estendre en les seves contribucions socials i artístiques.

4.1. L'olfacte pels negocis

Possiblement, el camp que millor reflecteixi el caràcter innovador de Xifré sigui els món dels negocis. Xifré era un home que vivia per treballar, una màquina de fer diners, doncs en la diversificació dels seus negocis hi va trobar una font d'ingressos continua. No en va, el cèlebre arenyenc va viure i negociar durant més de trenta anys entre L'Havana i Nova York, relacionant-se amb els llinatges més potents del moment com els Astor, els Murdoch o els Rothschild entre d'altres. Fou la seva mentalitat moderna i una habilitat comercial innata el que va permetre a Xifré reunir una de les fortunes més remarcables del seu temps. Diem això perquè a banda de la indústria adobera, també va dedicar-se durant un temps al tràfic de pells, cafè o sucre, entre molts altres productes a més d'actuar com a banquer i prestador autònom. No tenint-ne prou, també es convertiria en tot un especulador de borsa i un incansable constructor d'immobles⁶⁵, configurant un perfil no gaire llunyà de l'actual home de negocis.

⁶⁴ Ens referim com no, a; RAMÓN DE SAN PEDRO, José María. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956.

⁶⁵ Explicat detingudament a; Ibid. p. 43-79

Òbviamment els seus inicis tingueren lloc a l'Havana on, prenent les rendes de l'adoberia del seu oncle, construiria de la nit al dia un dels grans monopolis de l'illa. Xifré invertí una important quantitat de diners en proveir-se de la millor maquinària disponible, amplià les instal·lacions i diversificà el negoci, actuant com intermediari d'altres catalans que comerciaven i traficaven amb sucre, cafè i altres productes. Conscient de les necessitats del moment, Xifré va modernitzar els productes de la seva fàbrica, dedicant-se a produir i comercialitzar objectes de consum com "cabezas de suela", "vaquetas" i "badanas", de les quals en produïa entre mil i vint mil unitats a l'any⁶⁶. Per assegurar l'èxit dels seus negocis, i per tenir-ne cura quan el propietari ja no residia a Cuba, l'indiano comptà amb una àmplia xarxa d'apoderats i empleats de divers rang com, Antoni Vidal i Pascual, Francisco Sala Pi, Pedro de Lara y Melià o Juan Guell i Touda. A més a més, Xifré va tenir l'habilitat suficient com per congeniar amb les autoritats de l'illa com Miguel Tacón y Rosique (1775-1855), Duc de la Unió de Cuba, quelcom que li reportaria importants i duradores concessions i privilegis que no farien sinó incrementar els ingressos de l'arenyc.

Fig. 1. Únic retrat on s'ha identificat a Josep Xifré i Casas (ca.1805), Arxiu d'Arenys de Mar.

Prova evident que Xifré havia construït un dels majors i més llargs imperis adobers de Cuba n'és que, en una data tan tardana com 1847, l'*ingenio* de Xifré encara no tenia rival en el seu camp, participant desinteressadament en les exposicions industrials del moment, tal i com demostra el següent testimoni:

“La importancia de esta tenería está probada con la magnitud misma de su producción y esta acredita también la bondad de los objetos que expende elaborados el establecimiento.

⁶⁶ *Indústria Cubana. Exposición pública de 1847*. L'Havana: 1847, p. 42.

(...) *El administrador de la tenería de D. José Xifré remitió a la exposición pública gran variedad de cuantas pieles se elaboran en el establecimiento, declarando no pretendía optar a premio alguno, ni aun siquiera a una mención honorífica, no proponiéndose otro objeto que el de aumentar los productos de la exposición. La junta sin embargo, en prueba de su grande aprecio, adjudicó a D. José Xifré la medalla de primera clase. (...) A pesar de que existen otros curtidores en la Habana, no han presentado la obra de sus fabricas...*⁶⁷.

Tanmateix, *Don Josep* veia en qualsevol circumstància una oportunitat de fer negoci, aprofitant els diversos conflictes bèl·lics entre Estats Units, Anglaterra i Espanya per traficar amb diversos productes en tots els bàndols. Sembla doncs que el nostre protagonista havia oblidat ja l'error del seu pare i la ruïna familiar que havia viscut en la seva infància a Arenys. Però vet aquí que quan els conflictes van afectar negativament els seus negocis, com quan deixà d'arribar a la illa el roldó necessari per adobar les pells, Xifré va fer gala d'un enginy remarcable. En aquest cas, va descobrir un nou ingredient que substituïa el roldó i li permetia seguir en actiu mentre d'altres competidors tenien les fàbriques quasi aturades⁶⁸.

Una de les grans controvèrsies entorn la figura del nostre indià, és si aquest va participar en el tràfic d'esclaus. Molts han afirmat que així fou, i de fet era una pràctica corrent entre els espanyols de l'època⁶⁹. Però encara que Xifré tenia en el seu amic el General Tacón un dels màxims fomentadors del comerç d'esclaus, en els detallats diaris de comptes de l'indià no en trobem cap referència. Sense que això pugui desmentir o aprovar la participació de Xifré en aquests negocis, el que si sabem és que la seva fàbrica no hauria tirat endavant sense l'ús d'esclaus, que l'any 1847 ja superaven els cent trenta⁷⁰. Ara bé, tal i com posa de manifest Josep Maria Pons Guri, Xifré mostrà una actitud força pintoresca i ostentosa envers el seus esclaus:

*"(...) els dies de festa els feia sortir a passeig pels carrers de l'Havana uniformats amb calces blanques, levita curta i barret de copa on hi havia brodades les inicials de l'amo, J.X."*⁷¹.

Anant més enllà d'aquest paternalisme *bizarre*, Xifré va arribar a proposar al seu màxim apoderat, el també català Antoni Vidal i Pascual (ca. 1760 - 1843), un projecte per tal d'emancipar

⁶⁷ Ibid., p. 41-42.

⁶⁸ RAMÓN DE SAN PEDRO, José María. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 47.

⁶⁹ Per més informació de la vessant negrera de Xifré i altres indians; MASRIERA I COLOMER, Arturo. *Oliendo a brea: hombres, naves, hechos y cosas de mar de la Cataluña ochocentista*. Barcelona: Políglota, 1926.

⁷⁰ *Industria Cubana. Exposición pública de 1847*. L'Havana: 1847, p. 42.

⁷¹ PONS GURI, Josep Maria. «Josep Xifé Casas i els seus». *Vida Parroquial. Arenys de Mar*, 1976, núm. 351, p.9.

els seus esclaus, això sí, en un intent de millorar la seva productivitat. Tanmateix l'apoderat feu recular al seu amo de la següent manera:

“(...) La felicidad de dicha gente no consiste en su libertad, antes al contrario, según la espera ha enseñado, es su ruina, y si en tener la suerte de contar con amos como usted. De consigüientes, es hacerles un bien en dejarlos como están (...) conociendo la demasiada condescendencia de usted para con esta gente.”⁷²

Vidal i Pascual es referia José, criat personal d'ètnia taita de Xifré i Cases que va ser alliberat pel seu amo donades les contínues atencions que li subministrà durant una greu malaltia. Una vegada lliure, al taita no se li va acudir altra cosa que confiar els secrets de les indústries del seu antic propietari. De fet, els catalans no devien tractar tant bé com sembla als seus esclaus ja que a partir de 1830 s'hi produïren diverses rebel·lions:

“Así se hicieron sentir en La Habana, en 1835, los trabajadores de la tenería del catalán D. José Xifré, que en crecido número, dirigido por Hermenegildo Jáuregui, conocido por Taita Hermenegildo, que blandiendo un rabo de buey o iruque, símbolo de jerarquía, encabezó la revuelta el 12 de julio de dicho año. Igualmente se repitió en 1844, con trabajadores lucumíes, de la misma tenería de Xifré, el 8 de abril del citado año. La dotación la componían 130 esclavos, de los cuales 54 eran lucumies, 26 gangás, 19 congos, 16 caraballes, 6 criollos, 4 mandingas, 2 ararás, 2 macuás y 1 mina”⁷³.

Tanmateix, aquestes rebel·lions serien brutalment reprimides pels exèrcits del General Tacón, pel que els negocis de l'indiano gairebé no es van veure afectats.

Cap a finals de la segona dècada del segle XIX, el volum de negocis a Nova York i als Estats Units devia superar el de Cuba, pel que es mudà amb la seva família a l'efervescent ciutat americana, on expandiria encara més els seus negocis sense descuidar els que ja tenia. De nou, a Nova York Xifré va rodejar-se de personatges de gran poder, freqüentant un influent i elitista club conegut com *House of Lords*⁷⁴. D'aquí en degué sorgir la relació professional amb Guideon Lee, un dels industrials adobers més potents d'Amèrica que esdevindria alcalde de la ciutat i senador del país. Així, l'any 1817 Lee, Xifré i uns pocs socis més fundaren la *New York Tannery Co.* amb un

⁷² Carta d'Antoni Vidal i Pascual a Xifré Casas (1 d'Abril de 1835). Recollida a; RAMÓN DE SAN PEDRO, José María. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 53.

⁷³ DESCHAMPS CHAPEAUX, Pedro. «Etnias africanas en las sublevaciones de los esclavos en Cuba». *Revista Cubana de Ciencias Sociales*, 1986, núm. 10, any IV, pp. 22-23.

⁷⁴ El selecte club estava domiciliat al núm. 1 de Nassau Street, Nova York. Recollit a : RAMÓN DE SAN PEDRO, José María. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 67.

capital inicial de 60.000 dòlars que es convertí en un referent del sector⁷⁵. Encara més intensa fou la relació entre l'indià i el controvertit Peter Harmony. Aquest multimilionari, que en realitat era un gal·lec de nom Pedro Gimeno, va ser un gran inversor, assessor financer i accionista de bancs, que introduí en aquest món al nostre indià. Per Harmony, Xifré compraria accions dels bancs més potents d'Amèrica, a banda d'adquirir grans quantitats de deute estatal que li proporcionarien unes bones rendes.

Encara que possiblement Xifré s'interessà pel món immobiliari a Cuba, fou a Nova York on realitzà les primeres actuacions importants, associat a la família McCormech. Tant va ser així que va aixecar de nova planta dos grans immobles de renda, ubicats respectivament a Henry Street núm. 33 i Market Street núm. 33, que al 1956 encara estaven de peus. San Pedro ens diu que Xifré comprà un tercer edifici, situat a Broadway núm. 37, avui enderrocat, per destinar-lo a funcions similars⁷⁶. Per tant, aquests projectes podrien suposar un primer camp de proves per construccions posteriors com els Porxos.

Cansat de la vida a ultramar, i amb la butxaca ben plena, l'any 1830 Xifré retornà al vell continent, viatjant arreu amb a seva família i gaudint per primera vegada d'una certa tranquil·litat. Ara bé, abans de partir d'Amèrica, Xifré deixà tots els negocis ben fermats i amb una complexa xarxa d'apoderats i administradors vetllant pels seus interessos, pel que li seguiren reportant grans beneficis durant tota la seva vida. Paral·lelament, l'indiano anà preparant el seu retorn a Catalunya, realitzant-hi diverses estades i gestionant diversos projectes⁷⁷. No serà fins a les darreries de 1840 quan s'hi estableixi definitivament això sí, sense la companyia de la seva esposa ni del seu fill, doncs preferiren restar a París.

A diferència d'altres indians, Xifré pràcticament no va invertir en la indústria del país, doncs era un home ja ancià que tenia suficients negocis i preocupacions. Per contra, mostrà una gran activitat en diverses associacions i iniciatives socials que, veient els beneficis de tenir un soci com Xifré, li reportaren un bon número de càrrecs honoraris⁷⁸. Així, les úniques inversions que realitzà a Catalunya foren en el camp immobiliari, adquirint un gran número de propietats a Arenys de Mar,

⁷⁵ CRIMMINS, John D. *St. Patrick's Day: Its Celebration in New York and Other American Places, 1737 – 1845*. New York: John D. Crimmins, 1902.

⁷⁶ RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 68.

⁷⁷ Val a dir que en el seu diari de comptes, Xifré Casas deixà anotat diverses estades de llarga durada a Barcelona entre 1831 i 1840. Amb tota seguretat això es deu a la inestabilitat social i política de Barcelona. Naturalment, també va visitar Arenys de Mar, especialment per a dur a terme el projecte de l'Hospital.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 85-86.

Sant Andreu de Llaveneres i Barcelona, a banda de promoure la construcció dels famosos Porxos (Fig. 2.).

Fig. 2. Gravat promocional dels Porxos, atribuït a Lluís Rigalt (ca.1839).

Amb tot, la figura de Xifré no s'allunya gaire dels actuals magnats, empresaris i especuladors, si bé en el seu temps era un camp sense llaurar que li va permetre superar amb escreix els deutes familiars fins a convertir-se en un dels catalans més potents del segle XIX.

4.2. Xifré, la persona

Ara bé, si es coneixen bona part dels seus negocis i les seves principals actuacions, poc s'ha parlat de la seva personalitat, caràcter i gustos. Lluny de la imatge pública d'esplendor i riquesa, en la intimitat Xifré era un home molt pràctic, auster en el vestir, senzill en el tracte personal i que tractava d'estar constantment informat de tot el que passava al seu voltant. Home poc donat als luxes innecessaris, Xifré no comptava amb gaires criats, com tampoc feia servir el carruatge si no era estrictament necessari.

Pel seu caràcter introvertit i els seus humils orígens, mai va gaudir de l'acceptació de l'aristocràcia i els seus ambients despreocupats. Doncs és conegut que la gent prudent de l'època, que mai havia mogut un dit, difícilment acceptava nous rics com Xifré. Així, tot i posseir una fortuna sobradament major que molts dels aristòcrates, inclòs monarques, no posseïa ni el pedigrí ni la capacitat per trobar-se còmode entre ells, com sí ho van saber fer Judith i el seu fill. Per contra, Xifré Casas si que va entaular amistat amb les elits econòmiques d'allí on es trobava, personalitats

poderoses i riques com ell, i potser també d'ascendència vulgar, com alts comandaments militars, polítics, industrials o comerciants entre d'altres, que el portarien a conèixer algunes de les novetats que s'estaven produint. Així, amics seus en foren Peter Harmony, el General Tacón, el General Narvaez, Joan Guëll, Marià Cubí o Francisco Martínez de la Rosa, entre d'altres.

Val a dir que Josep Xifré era un home de profunda religiositat, mostrant la seva faceta més altruista en els diversos encàrrecs benèfics i donatius que efectuà per ajudar a pobres i desvalguts, doncs coneixia bé les necessitats bàsiques de la gent necessitada. Però en l'aspecte religiós hi trobem un primer indici de la seva llibertat moral i espiritual, si bé força estesa a l'època. Hem de tenir en compte que a principis del segle XIX l'herència de la revolució francesa, entre d'altres factors, havia generat una reacció contra els valors morals i religiosos del catolicisme, símptoma de l'estancament de les institucions eclesiàstiques i d'una incipient crisi moral. Al seu torn això no només comportà onades d'anticatolicisme sinó també la difusió de múltiples reformulacions del cristianisme, tant catòlic com protestant, les quals s'estengueren ràpidament per Europa i Amèrica⁷⁹. De ben a prop ho devia conèixer Josep Xifré doncs un dels primers socis que tingué a la ciutat de les llums, l'irlandès Thomas Downing, fou un fanàtic membre de l'Ordre d'Orange de Nova York⁸⁰, d'incipient tendència anticatòlica. Poc li devia preocupar l'heretgia a l'arenyenc, més interessat en qüestions econòmiques, quan es va casar amb la filla d'aquest, Judith Downing (1801-1868) pel ritus protestant. Tanmateix, potser per aconseguir una millor reputació a la Barcelona noucentista, més que no pas per remordiments, la parella es tornà a casar l'any 1840, aquest cop a la mateixa seu vaticana⁸¹. Una mostra més d'aquesta lliure espiritualitat ens la dona que en els darrers anys a Barcelona, Xifré va agafar com a confessor personal a Mossèn Miquel Llacuna, un caputxí que havia deixat els hàbits.

Encara més interessant és l'atenció que Xifré va disposar entorn algunes pràctiques pseudocientífiques que s'estaven produint a mitjans segle XIX. Ens referim al suport que va donar a la frenologia que propugnava el també català Marià Cubí i Soler (1801-1875)⁸², a qui tant l'indiano com la seva família afavoriren durant anys.

⁷⁹ Ens referim a les diverses escissions dins del protestantisme com l'adventisme o el metodisme, i a les revisions cristianes com els testimonis de Jeohvá o l'unitarisme. Però també l'hem de relacionar amb l'auge de tendències de caire esotèric com Martineisme, la branca anglosaxona de la maçoneria i els Rosa Creus.

⁸⁰ RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 50.

⁸¹ Ibid, p. 51.

⁸² La frenologia, disciplina iniciada a principis del segle XIX per Franz Joseph Gall (1758- 1828) propugnava que les característiques físiques del crani determinaven la conducta de l'individu. Tot i que es basava en preceptes erronis, és considerada com una protociència per contribuir en la idea que el cervell és un òrgan de la ment format per àrees diferenciades amb funcions específiques. Al seu torn influí a científics i criminòlegs finiseculars com Cesare Lombroso (1835 – 1909). Sobre l'amistat entre Cubí i els Xifré

En realitat les ensenyances de Cubí eren, com diria Menéndez Pelayo, heterodoxes. A través de múltiples conferències i llibres el català, que passà la seva infància a Maó, conjugava l'estudi craneoscòpic de Gall amb descobriments de caire esotèric. Així, una de les pràctiques que es desprenien dels discursos de Cubí era el magnetisme animal, el qual promovia la idea que tota persona pot curar malalties per mitjà d'una suposada acció sobre el magnetisme de l'ésser humà⁸³. Una altre dels seus postulats, erroni però innovador a l'època, era que les característiques fisionòmiques i cranials determinaven el comportament delictiu d'algunes persones, pel que Cubí era partidari de la reeducació específica d'aquesta gent, ubicant-se en unes coordenades similars a les de Cesare Lombroso i altres criminòlegs de finals del segle XIX. Sortosament, el frenòleg català va saber encaixar la seva pràctica dins els pressupòsits catòlics, doncs tot i ser acusat d'heretgia l'any 1848, en va sortir indemne. Cubí, en el fons, era un entusiasta del progrés i les seves ensenyances defensaven idees de gran modernitat com l'abolició de la pena de mort, a més de ser un fervent defensor de la higiene corporal i dels beneficis de les aigües termals, remei que aconsellava a tots els seus amics.

Xifré, home tolerant i obert, devia compartir bona part de les idees defensades pel seu compatriota fins el punt que va decidir finançar part dels seus estudis, pensant que d'alguna manera podria contribuir en el progrés social i científic. Síntoma de l'estreta amistat que els uní fou que, ja mort Xifré, les influències de Judith Downing van permetre a Cubí tenir audiència amb Napoleó III i la seva esposa, Eugénia de Montijo⁸⁴, doncs com veurem més tard, els Xifré estaven estretament vinculats amb aquests personatges.

Junt amb la controvèrsia entorn el paper de Xifré en el tràfic d'esclaus, un dels aspectes més debatuts sobre l'indiano ha estat la seva suposada afiliació maçònica, idea que amb els anys ha guanyat força. Tant és així han anat apareixent una sèrie de publicacions que sostenien aquesta hipòtesi argumentant l'existència d'unívocs símbols maçònics en la decoració escultòrica i en la distribució dels famosos Porxos d'en Xifré⁸⁵. Potser condicionats pel fet que l'immoble albergava el Cafè de les Set Portes, de suposats aires maçònics, autors com Carandell han construït tot un discurs

veure; Ibid., p. 96 i; CARNICER, Ramón. *Entre la ciencia y la magia. Mariano Cubí. En torno al siglo XIX español*. Barcelona: Seix Barral, 1969, p. 375 -394.

⁸³ Doctrina iniciada per Franz Anton Mesmer (1734-1815) a finals del segle XVIII. Sense entrar en complicacions el magnetisme animal, o mesmerisme, era un mètode basat en la suggestió sobre el suposat pacient que havia assimilat elements d'altres pràctiques esotèriques com l'alquímia i o corrents orientals com el budisme, el zen i el taoisme.

⁸⁴ CARNICER, Ramón. *Entre la ciencia y la magia. Mariano Cubí. En torno al siglo XIX Español*. Barcelona: Seix Barral, 1969, p. 375 -394.

⁸⁵ D'aquest establiment situat als baixos dels Porxos d'en Xifré s'ha dit que originalment estava replet de símbols maçònics i que acollia molts dels seus membres. Recollit a; CARANDELL, Josep Maria i POMÉS, Leopold. *Història del restaurant Les Set Portes*. Barcelona: Edicions 62, 1990. I ; CASINOS, Xavier. *La Maçoneria a Barcelona; dels inicis a l'actualitat*. Barcelona: la Busca, 2000.

de gran imaginació, realitzant comparacions poc fonamentades i enumerant els suposats símbols maçònics que es troben als Porxos, com el caduceu d'Hermes o representacions del zodíac. Carandell també exposa diverses similituds amb el temple de Salomó, com l'omnipresència del número set en la composició arquitectònica o el color blau que originalment recobria part de la façana dels Porxos, representatiu d'alguns mestres maçons. No sabia doncs l'autor que les tonalitats blavoses dels Porxos no eren originals, sinó que havien substituït els tons groguencs i vermellorsos arrel d'una restauració de l'immoble l'any 1983⁸⁶. I tampoc tractarem aquí d'afirmar ni negar la pertinença maçònica de Xifré a través d'un programa iconogràfic que es servia d'una simbologia mitològica i universal per il·lustrar la vida i els negocis del promotor. Un altre dels arguments de Carandell i companyia són la suposició que Xifré projectà els plànols d'alguns dels edificis que va construir, qüestió que tractarem més endavant. De fet, aquests autors es podrien haver basat en un altre tipus d'arguments doncs, en realitat, la conjuntura i el tarannà de Xifré possiblement l'encaminaren a moure's en ambients on la maçoneria era present, com Cuba, Nova York o París. Això si, trobem difícil que una vegada a Barcelona continués vinculat amb aquest corrent, i menys encara que decorés els Porxos amb símbols maçònics. No en va, la maçoneria fou una pràctica prohibida a l'estat espanyol fins l'any 1868, per la qual cosa trobem poc provable que Xifré, tant pel seu caràcter com per la seva condició de personatge públic i reconegut, s'afiliés a una practica clandestina⁸⁷. Possiblement l'atribució maçònica de Xifré es degui a que els valors que promovia aquesta societat: el liberalisme, la tolerància, l'altruisme i el progrés, eren compartits per bona part de la societat, entre d'ells, el propi Xifré. I com dèiem, indubtablement Xifré va tenir contacte amb cercles i ambients relacionats amb la maçoneria, però fins el moment, aquesta relació no ha estat contrastada amb fonts documentals, sinó que s'ha basat amb una tradició oral propícia per l'especulació.

Xifré també mostrà interès per les innovacions tècniques, que en aquells moments es multiplicaven. En el camp de la indústria, ja hem dit que l'indiano adquirí la maquinària més puntera del seu temps, procedent d'Anglaterra. Però una vegada a Barcelona, va donar una prova més d'aquesta fascinació pels avenços tècnics amb la incorporació d'una moderna maquinària contra-incendis que tenia a la disposició del poble barceloní. La primera menció a aquesta maquinària la trobem l'any 1840, moment en que l'ajuntament agraeix la participació de Xifré en

⁸⁶ *Diari Avui*. Barcelona, 11 d'octubre de 1983.

⁸⁷ FERRER BENIMELI, José Antonio, SÁNCHEZ FERRÉ, Pere. *La masoneria Española 1728-1939* [Cat. Expo]. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1989.

l'extinció d'un incendi, valent-se d'una bomba d'aigua de la seva propietat, accions que es repetiren als anys 1842, 1844 i 1848⁸⁸.

A banda d'aquestes qüestions, és poca la informació que tenim sobre la mentalitat i els gustos de l'indiano, tot i que sabem que era un gran amant de la natura, quelcom que el motivà a adquirir diverses finques al camp i a construir grans jardins i horts, com els albergats a la finca de Sant Martí de Provençals o a l'Hospital d'Arenys. A més de ser un gran aficionat al teatre, Xifré fou un dels grans defensors dels beneficis dels banys termals, als quals era assidu.

Amb tot, els conflictes entre la seva imatge pública i la seva vida íntima, bé ens proporcionen un comportament paradigmàtic del multimilionari, que en la seva vellesa es refugia en un paradís artificial on recorda amb solitud les antigues glòries a ultramar, fent-se evident el seu desig de reivindicar la glòria personal i també la del seu llinatge. Doncs no hem d'oblidar que tot el que va construir, i alhora la seva principal motivació, fou la ruïna familiar que li tocà viure i que durant tota la seva vida va tractar d'eclipsar amb diners i poder. Això convertí a Xifré en un arquetip del seu temps, un model a seguir i un difusor de tendències i corrent que portarien aires renovadors a la necessitada Catalunya del vuit-cents.

4.2.1. Madame Xifré i Casas

Enfront el caràcter auster i treballador de Xifré, la seva esposa s'erigeix com una figura radiant que gaudeix com cap altra les festes i reunions de l'èlit social i cultural, a les quals el seu marit mai va acabar d'encaixar. És poc el que es coneix d'aquesta elegant dama, doncs gairebé no se n'ha conservat cap testimoni documental.

El fet és que Xifré va trobar en Judith Downing (Nova York, 1801- París, 1868), filla d'un dels seus socis de Nova York, un consol entre tants negocis i responsabilitats, encara que la vida conjugal fou força intermitent. Si fem cas al biògraf San Pedro, la discordant parella es va conèixer durant un període de crisis econòmica en el qual Xifré es va veure afectat de ple. Tal era la preocupació de l'indiano que va caure greument malalt i va ser atès a casa dels Downing pel que, com a gest d'agraïment, es va casar amb la filla d'aquests, que tant sols comptava amb disset anys

⁸⁸ Recollit a; RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 86.

mentre Xifré ja passava dels quaranta⁸⁹. Durant els primers anys de matrimoni Judith hagué d'acompanyar al seu marit a Cuba, on difícilment pogué gaudir dels ambients que tant li agradaven, comptant amb l'únic consol del fill que tindria amb aquell home que només vivia per treballar. Per això, quan la família es traslladà a Nova York entorn el 1823, la jove americana degué compensar aquells anys de tedi assistint a tots els actes socials que va poder a més de gaudir de la creixent fortuna familiar.

Quan de nou la família es va moure a Europa, viatjant arreu del vell continent, París fou per a l'americana tota una revelació, fins el punt que havent conegut l'ambient i l'efervescència de la capital francesa es negà a viure a la provinciana Barcelona, actitud secundada pel seu fill. Tanmateix no es va poder negar a passar algunes temporades curtes a la ciutat comtal, prestant una mica d'atenció al seu gelós i ja ancià marit⁹⁰. Això si, tenim constància d'almenys una llarga temporada de Judith a Barcelona que coincideix precisament amb el declivi vital de Xifré i Casas.

Amb tot, hem de pensar en Júlia com l'ànima dels Xifré. I una de les activitats de les quals es serví per cohesionar a la família, o simplement per gaudir tots plegats, van ser els viatges. La primera expedició familiar documentada va tenir lloc quan els Xifré encara residien a Nova York. Potser amb la intenció de distreure al seu marit del món del negocis o bé per distreure's ella mateixa i al seu fill, al setembre de 1827 la família emprengué un viatge de dues setmanes que els portaria a visitar les cataractes del Niàgara⁹¹, espectacle natural que devia causar un gran impacte en els nostres protagonistes. Tanmateix seria a partir de 1830, una vegada instal·lats a París, quan els Xifré mostrin la seva predilecció pel turisme, les localitats d'oci i, especialment, els banys termals que sovint complementaven la seva oferta d'oci amb un casino i d'altres divertiments de l'èlit. A partir dels anys trenta, les estades a balnearis es succeeixen anualment, freqüentant els banys de Bagnères i sobretot Molitg-les-Bains, punt d'encontre anual entre Xifré Casas, que ja passava llargues temporades a Barcelona, i la seva família⁹². Hem de tenir present que l'indiano era un apassionat dels banys termals i un gran defensor dels seus beneficis per la salut, actitud que compartia amb el seu amic Marià Cubí.

D'altra banda, i en menor mesura, la família emprengué viatges de llarga duració com el que els va portar a recórrer el sud de França i gran part d'Itàlia. El periple s'inicià el 13 de gener de

⁸⁹ PONS GURI, Josep Maria. «Josep Xifré Casas i els seus». Vida Parroquial. Arenys de Mar, 1976, núm. 351, p.10.

⁹⁰ Hem descobert algunes cartes rebudes per Judith Downing durant la seva estança a Barcelona entre 1854 i 1856, en les quals tracta de mantenir el contacte amb les seves amistats parisienses. La correspondència es conserva a l'arxiu de la família Bofarull de la Biblioteca de Catalunya.

⁹¹ Recollit a; RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 73.

⁹² Diari de comptes (1832-1839). Documentació personal de Josep Xifré i Casas. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

1836, partint des de Marsella, i visitant Gènova, Liorna i Civitavecchia fins arribar a Roma⁹³, on passaren prop d'una setmana fent turisme. Val a dir que a Civitavecchia comptaren amb un guia particular, Lysimaque Tavernier, ajudant personal de Stendhal, qui va mostrant-los-hi els monuments més destacats de la localitat⁹⁴. No tenint-ne prou, els Xifré arribaren fins a Nàpols per després, iniciar el camí de retorn, visitant Florència, Bolonya, Milà, Torí, Niça, Marsella i finalment Montalban, on arribarien l'11 de juny de 1836⁹⁵. Volent descansar de tan llarg viatge, els Xifré no es pogueren estar de passar uns dies més als banys termals de Molitg-les-Bains per finalment, retornar cadascun a les seves respectives residències de Barcelona i París. Val a dir que Judith mai s'estava gaire temps a un mateix lloc, ja fos a Andalusia, Madrid, Barcelona, o Biarritz, on es reunia amb l'aristocràcia espanyola i francesa.

El millor testimoni per conèixer amb més profunditat les inquietuds i els gustos de la nostra protagonista és la correspondència del seu cercle més íntim, conformat per Pròsper de Mérimée i la Comtessa de Montijo (Figs. 3 i 4). *Madame* Xifré degué entrar en contacte amb aquestes amistats a mitjans de la dècada de 1830, quan freqüentava els ambients parisencs.

Figs. 3 i 4. *Cartes de Visite* de la Comtessa de Montijo i Mérimée conservades a l'Arxiu familiar, Arenys de Mar (ca. 1860).

⁹³ Ibid., *Diari de comptes* (1836).

⁹⁴ Carta de Stendhal a Lysimaque Tavernier (octubre de 1839). Recollida a; DEL LITTO, Vittorio (ed.). *Stendhal. Correspondance générale*. París: Librairie Honoré Champion, 1999, vol. 6, p. 254.

⁹⁵ *Diari de comptes* (1836). Documentació personal de Josep Xifré i Cases. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

Potser per afinitat idiomàtica o per altres interessos comuns, la Comtessa de Montijo es convertí ràpidament en una de les seves millors amigues, freqüentant juntes les tertúlies literàries i les festes més exuberants i elitistes. La Comtessa en qüestió no era altre que Enriqueta María Manuela Kirkpatrick de Closeburn y de Grevignée (1794-1879), una aristòcrata d'ascendència escocesa que s'havia casat amb el llavors Comte de Montijo i de Teba. Filles seves en foren Paca, futura Duquessa d'Alba, i la que esdevindria emperadriu dels francesos, Eugènia de Montijo, amb les quals Josep Xifré Downing entaulà una grata amistat. Gràcies a aquesta estreta relació, els Downing es convertirien en una mena de cortesans, que alternaven les Tulleries amb la cort madrilenya, quelcom que els va valer ser convidats a les bodes reals espanyoles celebrades al 1847⁹⁶.

El millor amic de la Comtessa era Pròsper Mérimée, que amb el temps es convertiria en confident de Judith Downing i adoptaria un to familiar amb Xifré Downing. Mérimée era un home renaixentista nascut a la França revolucionària que va tenir la intel·ligència suficient com per entaular contactes amb personalitats de gran poder valent-li una carrera pròspera al servei de l'estat. Home de gran cultura, Mérimée parlava espanyol, anglès, rus, grec i una mica d'àrab. L'interès pel passat medieval l'impulsà a ser dels precursors de la restauració d'edificis històrics, feina que encarregà a una llarga nòmina d'arquitectes restauradors afins, cas d'Eugène Viollet-le-Duc. Fruit d'aquesta passió, Mérimée va succeir a Ludovic Vitet al front de la Comissió de Monuments Històrics al 1834, càrrec que sustentà fins 1860 essent substituït per Émile Boeswillwald, gran amic seu i arquitecte del palau àrab de Xifré Downing. Junt amics i col·laboradors romàntics com Alexandre Dumas, Stendhal, Delacroix, o Teophile Gautier, Mérimée fou un fervent afiliat i difusor de la moda orientalista, fent del nostre propi país un dels focus d'aquesta fascinació exòtica. Així, obres com *Carmen*, són paradigmàtiques d'un romanticisme a flor de pell i de la fascinació exòtica que impregnava les cotes més altes de la societat europea.

La circumstància que permetia la unió en una mateixa habitació de les persones de Judith Downing, l'escriptor francès i la Comtessa, podia provocar que mig París trontollés. La xerrada fàcil, les històries enrevessades carregades d'amors frustrats, passions incontrolades, i un tedi que ja no sabien com deixar de patir, era l'ordre del dia d'aquests personatges cortesans. Hom ha de tenir present que els temes de les seves converses eren d'allò més variats, doncs es tractava de gent molt espavilada. Mérimée era un intel·lectual i alhora un comentarista molt àcid, la comtessa era un terratrèmol en persona i, pel que es veu, Júlia era força intel·ligent i animosa d'esperit. Així, també

⁹⁶ RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 98.

tenien temps de parlar de política, de les novetats artístiques del moment, dels treballs de Mérimée a la comissió de monuments o de la moda parisina, entre d'altres molts assumptes.

El grau de complicitat, junt amb la voluntat de mantenir-se constantment informats els uns als altres sobre els seus afers, feia que quan la tríada estava separada el volum de correspondència fos colossal. Un bon exemple de la diversitat temàtica d'aquesta correspondència ens la dóna una de les poques cartes conservades que Mérimée envià a Judith⁹⁷. A banda de comentar fets destacats de la seva vida, com el fracàs d'una expedició a Orient a la qual s'havia d'embarcar, o les novetats polítiques, també tenien temps per conversar sobre l'art. Així l'escriptor comentava que les pintures procedents de Catalunya per a l'Exposició Universal eren sorprenents. Finalment, potser interpelant un comentari de la carta a la qual responia, Mérimée reflexiona sobre les societats secretes tot dient que la devoció i la superstició de moda en aquest temps tendeix a separar les idees religioses de les idees morals.

Ara bé, els problemes entre la tríada estaven assegurats si una de les parts n'aïllava a una altra, cosa altrament freqüent. Les enrabiades es comptaven amb setmanes sense correspondència. I òbviament, la bústia del tercer en discòrdia, figura generalment encarnada per la Comtessa de Montijo, no solia donar abast en aquestes ocasions. Així, tenim constància d'almenys un enfrontament greu entre Mérimée i Judith, possiblement degut a un malentès amb Josep Xifré i Casas. Uns mesos després del malentès, quan feia temps que no sabia res de Judith, l'escriptor encara estava rancuniós, tal i com demostra el següent fragment:

*"(...) Estic encantat saber que la senyora X.C es troba entre els vius. En quant a l'avorriment que sent, no em sorprèn gens, i sempre m'ha fet l'efecte que s'avorreix per qualsevol cosa. És una malaltia del seu país que només es pot guarir prenent un amant estrany, capritxos, gelós i pervers que de tot en fa una escena terrible i fins i tot la pega de tant en tant. Els grans connaisseurs, ancians endurits abans de la revolució, que han cortejat les belles dames de la cort i de l'imperi, sempre m'han assegurat que la millor manera de distraure una dona i evitar que s'avorreixin és pegar-la tant com un vulgui. Miri sinó les "majas" que passen mals moments quant els seus "majos" són massa "elevats" [Al·lusió a Josep Xifré i Casas]; no obstant això, mai s'avorreixen."*⁹⁸

Hem de tenir present que les paraules de Mérimée estaven mogudes pel buit que li feia la seva amiga de l'ànima, atès que durant algunes èpoques l'amistat entre Mme. Xifré i Mérimée va arribar

⁹⁷ Carta de Mérimée a Madame Xifré (8 de maig de 1855). Recollida a; PARTURIER, Maurice (Ed.). *Correspondance générale*. Toulouse: Édouard Privat, 1941-1964, vol. 6, p. 475.

⁹⁸ Carta de Mérimée a la Comtessa de Montijo (4 de Juny de 1840). Recollida a; SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, vol. 1, p. 58-59.

a ser veritablement estreta. Tant era així, que no pocs van voler entreveure una relació més que íntima. Al nostre parer, havent llegit algunes d'aquestes cartes, la relació entre aquest parell d'ànimes incompreses s'apropava més a l'amor professat entre amics íntims que a la passió eròtica desenfrenada. En realitat eren còmplices i s'ajudaven l'un a l'altre en les seves conquestes. Però des de la distància, l'indiano no ho devia veure així.

Anys després, una vegada reconciliats, Mérimée explicava l'origen del malentès. Resulta que durant el viatge familiar dels Xifré per Itàlia, es van trobar a Mérimée a Civitavecchia, on pretenia veure's amb Stendhal⁹⁹. L'indiano, en un atac de gelosia, es va pensar que Mérimée li volia passar la mà per la cara o que l'encontre no era fortuït, i des d'aquest moment professà un odi incontrolat cap a l'escriptor. I més encara, es negà rotundament a tornar a viatjar per Itàlia, tot i les contínues peticions dels Downing. Més divertit que rancorós, Mérimée comentava irònicament a la Comtessa que a Barcelona tenia la fama d'un Don Joan irresistible¹⁰⁰. No ens estranya que Xifré malpensés de la seva esposa, encara jove i atractiva, doncs li devien arribar rumors d'arreu. Un dels candidats que mereixen la desconfiança de l'indiano era el també escriptor Henri-Marie Beyle (1783 –1842), més conegut pel pseudònim de Stendhal, que es referia a la seva amiga Judith com una persona “més que intel·ligent”¹⁰¹. Malgrat això, només disposem d'una única carta enviada per Mme. Xifré a l'escriptor, si bé dóna bona mostra de la seva estreta relació i del tarannà despreocupat i superficial de la nostra protagonista. La carta, escrita en un paper blanc decorat amb una flor de colors sobre un fons daurat, deia;

“Quan vegi el preciós paper sobre el qual estic escrivint vostè es sentirà, espero, predisposat a escoltar amb indulgència la confessió dels meus errors. Començo per assegurar-li que me'ls retrec sovint i amb sinceritat, i que vaig aprendre de vostè que no hem de ser ingrats amb impunitat, perquè cada vegada que, furgant en els meus calaixos, em trobo amb les pedres gravades que em va enviar, de seguida em pren un profund sentiment de remordiments per no haver-li donat les gràcies. A més a més, vostè no es creuria com aprecio les breus paraules que em va escriure pel nostre cònsol local [Gauttier de Arco, cònsol de França a Barcelona]: crec que vostè va gastar tinta en els meus errors i em sento força alleugerida.

Vostè em demana si no aniré a Itàlia aquest hivern. Ai! No ho se. El meu fill, que està a Barcelona perdent el temps, treballa amb mi per convèncer al seu pare per realitzar el viatge a Roma, però només tenim les esperances dipositades en els sense-sentits d'aquells que ens

⁹⁹ Carta de Mérimée a la Comtessa de Montijo (9 de Desembre de 1846). Recollida a; SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, vol. 1, p. 275-276.

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ Carta de Stendhal a Lysimaque Tavernier (octubre de 1839). Recollida a; DEL LITTO, Vittorio (ed.). *Stendhal. Correspondance générale*. París: Librairie Honoré Champion, 1999, vol. 6, p. 254.

governen. Pregui doncs a Deu que nosaltres tinguem molts disturbis si vol veure'm a Roma. Tanmateix, no hi vull anar sola, per estar bé em farà falta la nostra estimada Comtessa. Us envio una carta d'ella, y us anuncio que m'ha remès una quantitat de ceràmiques perquè li siguin expedides; aquesta és l'expressió que ha utilitzat la consignatària, que ha amuntegat amb el major dels menyspreus els seus pobres atuells mutilats en un racó del meu saló. De fet, seré jo qui es vegi obligada a fer els embalatges, quelcom que em molesta una mica, perquè veig venir que pagaré els plats trencats en aquest assumpte.

També li envio una carta que prego remeti a la Marquesa d'Alfarràs. Vostè sabrà que durant una visita que va fer aquí d'incògnit, es va queixar que vostè semblava no voler veure-la en més ocasions. Os presento doncs una oportunitat per a corregir el seus errors, si aquest es el seu desig(...)"¹⁰².

Així, tot i que no tanquem les portes a un possible *affaire* en el passat, sembla que en aquests moments no eren més que amics i confidents. Òbviament, no han faltat les veus que han volgut presentar a Judith com una *femme fatale*, arribant a afirmar que podria haver estat la inspiració de Flaubert per escriure *Madame Bovary* i que Courbet l'hauria agafat com a model pel seu retrat d'una dona espanyola¹⁰³.

Fig. 5. Retrat de Judith Downing conservat a l'Arxiu d'Arenys de Mar.

¹⁰² Carta de Judith Downing a Stendhal (4 de novembre de 1840). Recollida a; DEL LITTO, Vittorio (ed.). *Stendhal. Correspondance générale*. París: Librairie Honoré Champion, 1999, vol. 6, p. 220-221.

¹⁰³ THEROS, Xavier. «La pàlida dama de Barcelona». *El País*, 21 de novembre de 2007.

Distanciant-nos dels rumors, indubtablement Júlia era una figura carismàtica i atraient que despertava no poques passions (Fig. 5). Precisament, un dels aspectes més reivindicats per Mérimée era l'extraordinària elegància i el bon gust de la seva amiga en matèria de moda. Quelcom que queda reflectit en els seus retrats, on sempre la veiem vestida ricament i a la última. Madame Xifré causava sensació allí on anava, despertant admiració i enveja a parts iguals. Amb ocasió de les bodes reials d'Isabel II, la monarca va quedar tant captivada pel bon gust de Judith que li encarregà la confecció d'un vestit de gala¹⁰⁴. Però vet aquí que, potser temorosa de no estar al nivell, demanà ajuda a Mérimée, tal i com aquest ho comunicà a la Comtessa de Montijo:

*“[Judith Downing] m’ha demanat un vestit per la reina que, espero, l’afavorirà. Es tracta d’una copia quasi exacta d’un manuscrit dels temps d’Isabel la Catòlica. Digui a sa majestat que si l’armilla li sembla massa pesada o massa calenta la pot substituir per un bordat. D’altra banda, que no s’espanti per la cua, doncs es pot aixecar perquè no li molesti al ballar (...)”*¹⁰⁵.

Hem pogut saber que al seu torn, l'escriptor també va delegar l'encàrrec, recaient el disseny final en Viollet-le-Duc¹⁰⁶. Finalment el vestit fou enviat l'any 1848, tot i que la precipitació de l'encàrrec feu que Mérimée caigués en algun tipus d'error que, segons ell, escandalitzaria als estudiosos d'heràldica de la cort espanyola, recomanant corregir-lo l'abans possible¹⁰⁷.

A banda d'aquest encàrrec, Judith exercí en no poques ocasions d'intermediària entre Mérimée i la Comtessa, portant amb ella vestits i altres objectes per a la comtessa, o recorrent el camí invers fins a París. Entre els objectes remesos a la comtessa per part de Judith s'hi compten papers decoratius, mantellines, barrets, luxoses teles, i un gran fanal xinès pel gabinet àrab de la Comtessa¹⁰⁸.

Finalment, l'altre gran aspecte que s'ha destacat de la nostra protagonista n'era el seu desenvolupament innat en reunions, tertúlies i tot tipus de festes de l'elit, ja que hi podia fer gala de la seva elegància i excentricitat. Bona mostra n'és la descripció de Mérimée d'una de les festes que la seva amiga organitzà a París:

¹⁰⁴ RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 98.

¹⁰⁵ Carta de Mérimée a la Comtessa de Montijo (25 de desembre de 1847). Recollida a; SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, vol. 1, p. 380-381.

¹⁰⁶ Carta de Mérimée a Alexis de Valon (28 de desembre de 1847). Recollida a; SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, vol. 1, p. 576.

¹⁰⁷ Carta de Mérimée a la Comtessa de Montijo (15 de gener de 1848). Recollida a; SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, vol. 1, p. 386-387.

¹⁰⁸ *Ibid.*

“(…)L’altre dia Mme. X.[Xifré] va reunir al seu nou apartament un nombre equivalent de francesos i espanyols, elements difícils d’entremesclar a falta d’un idioma comú. Per a satisfacció general hi havia una petita persona russa amb nas de porc que recitava uns versos lamentables. Però jutgi vostè com divertia als espanyols! Després, Mme. Nau va cantar amb falsos aires de Mme. Persiani, i tot seguit Mme. Lozano, que va cantar sense gaire habilitat uns boleros immorals. No hi havia cap dona que no fos poc agraciada i suposo que es tractà d’un excés de coqueteria de Mme. X., havent-les escollit a propòsit per semblar com un “swang among crows”. Quan vostè li escrigui digui-li que estic furiós amb ella. Feia temps que la turmentava perquè em convidés a sopar, i és per reemplaçar aquest sopar que va reunir a totes aquelles horribles senyores. Em va exigir que fos amable amb totes i cadascunes de les presents, prometent-me com a recompensa un moneder, promesa que encara no ha complert (...)”¹⁰⁹.

Aquests tipus d’estampes foren habituals en la vida de Judith Downing, com també ho devien ser les festes temàtiques, tenint constància d’almenys una vetllada dedicada al misteri¹¹⁰.

L’americana és doncs una figura llargament present; la jove i despreocupada esposa d’un vell multimilionari que balafia la fortuna del consort amb les seves excentricitats, compensant altres necessitats no satisfetes per l’ancià indià. Tot i així aquesta actitud tan divergent, tindria un fidel continuador en Josep Xifré Downing.

4.3. Una intensa relació amb l’arquitectura

Reprenent les peripècies del nostre indià, Xifré i Casas va invertir gran part de la seva fortuna en adquirir i construir de nova planta un bon número de construccions. Doncs hem de tenir present que potser pel seu tarannà auster i poc donat a les excentricitats artístiques, el mecenatge de Xifré fou predominantment arquitectònic, desconeixent-se la seva faceta com a col·leccionista. Però lluny de ser un comitent passiu, Xifré s’interessà profundament pel fet arquitectònic, participant decisivament en la concepció dels seus edificis i seguint ben de prop els processos constructius. I demostrant un cop més el seu caràcter innovador, els seus immobles incorporaren les ultimes novetats estilístiques, tècniques i decoratives, convertint-se en models d’àmplia difusió.

¹⁰⁹ Carta de Mérimée a la Comtessa de Montijo (21 de gener de 1843). Recollida a; SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, vol. 1, p. 99-100.

¹¹⁰ Carta de Mérimée a Madame Xifré (9 de febrer de 1849). Recollida a; PARTURIER, Maurice (Ed.). *Correspondance générale*. Toulouse: Édouard Privat, 1941-1964, vol. 5, p. 438.

Un dels mèrits de Xifré, i la raó d'aquesta dèria constructiva, és que va veure en la construcció d'edificis no només un negoci, sinó també una manera immillorable de mostrar públicament el seu poder i la seva generositat. En aquest sentit, els Porxos i l'Hospital d'Arenys són les dues cares de la mateixa moneda. Doncs si els Porxos fou el millor negoci que va fer a Barcelona, amb l'Hospital ofereix la seva faceta més filantròpica i caritativa, si bé ambdós constitueixen una publicitat impagable per l'indiano, mostrant una imatge de gran poder i grandiloquència. Aquesta versatilitat de l'arquitectura tindrà, com veurem, altres manifestacions de caire més personal, com les intervencions efectuades en la torre d'oci que Xifré tenia al llavors terme municipal de Sant Martí de Provençals.

Tanmateix, Xifré havia estat tota la seva vida envoltat de projectes constructius, però també havia conegut els edificis i monuments més representatius i destacats dels Estats Units, París, Itàlia, Anglaterra i probablement de mitja Europa. Llavors, no ens hauria d'estranyar que tingués uns coneixements bàsics i generals d'arquitectura, i encara menys que els imposés en els seus encàrrecs. Per aquests motius, no són pocs els testimonis que apunten que l'indiano va concebre en persona els plànols d'alguns dels seus edificis, especialment pel que feia a l'hospital¹¹¹. En aquest cas, són dos els testimonis de primera mà que apunten a l'autoria de Xifré. El primer d'ells fou el mariner Rovirola, que en la seva crònica sobre la construcció de l'hospital constata que el mateix Xifré va traçar els plànols de l'edifici¹¹². Però hem de tenir present que la crònica del mariner retirat no és sinó una oda a la glòria de l'indiano, pel que podria haver exagerat en les seves exposicions. D'altra banda, el segon testimoni ens el dona Elies Rogent, amic i arquitecte de la família, que al valorar l'estat de l'hospital en temps de Hamel va comentar:

*“(...) Quan el difunt Xifré va plantejar l'edifici, va reconèixer aquests defectes, però va pensar que serien corregibles (...)”*¹¹³.

Encara que les interpretacions són favorables per veure en Xifré i Cases tot un arquitecte, hom troba més probable que Rogent es referís al terme 'plantejar' com una manera d'expressar que Xifré en fou el comitent. Tot i així, indubtablement Xifré influïa decisivament en la presa de mesures durant tot el procés arquitectònic i decoratiu, seguint de prop les seves obres i fent valer la seva opinió, tal i com posa de manifest la investigadora Teresa Macià:

¹¹¹ BADOSA I CAÑELLAS, Josep; MACIÀ I BIGORRA, Teresa; PARICIO I CASADEMUNT, Antoni. «El Xifré, 150 anys». *Revista Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt*, 1994, Any 2, núm. 3, segona època.

¹¹² *Ibid.*, p. 8.

¹¹³ *Ibid.*, p. 12.

“(...) Proves del seu grau d’implicació en l’obra són l’interès amb què seguia la construcció i les decisions que sobre la marxa anava prenent. Decisions com la d’ornamentar la façana de manera molt semblant a la principal que agradava molt als que anaven a veure l’edifici (...)”¹¹⁴.

Una de les hipòtesis que hom podria plantejar és que Xifré tenia en la seva ment una idea força concreta del que volia construir, de manera que l’arquitecte seria un mer tècnic que materialitzaria aquest ideal. Això explicaria que per immobles tant important com els Porxos o l’hospital es servís d’arquitectes quasi desconeguts o sense gaire experiència, quan hom esperaria que contractés als millors arquitectes del moment. En el cas dels porxos, els autors tot just acabaven de finalitzar els seus estudis acadèmics, mentre que de l’Hospital tan sols sabem que hi va participar un mestre d’obres barceloní, de nom Josep Magre i Magín, i d’altres empleats locals¹¹⁵.

A més a més hem de tenir present la gran similitud entre aquests dos immobles, que devien respondre a l’ideal arquitectònic de Xifré, d’aparença magnífic però austera i que causés un gaudi estètic tant per les pròpies qualitats de l’edifici com per l’entorn en el qual s’ubicava. Així, l’indiano repeteix un model molt simple però de gran eficiència: arcs de mig punt, un ordre clàssic gegant que reposa en un primer cos rústic, sigui porticat o no. De fet, ambdós constitueixen grans mostres del que s’anomenaria neoclassicisme isabelí que tindrien una àmplia difusió a Catalunya i Espanya.

Però més que un constructor d’immobles, hem de veure en Xifré tot un professional de l’urbanisme, doncs difícilment concebia un edifici sense el seu entorn. Així, els Porxos no es pot entendre sense el pla de palau, de la mateixa manera que l’hospital i la torre d’horta no es poden concebre sense els seus jardins.

4.3.1. Projectes constructius

La dèria constructiva de Xifré i Cases devia començar, com no, a la prospera illa de Cuba. Tot i que no sabem ben bé quin tipus d’immobles va promoure, el fet és que l’indiano adquirí i construí un bon nombre de propietats a l’Havana. No content amb el que tenia, Xifré manifestà a l’administrador Francesc Sala i Pi que volia adquirir un altre edifici, petició que va respondre l’apoderat tot dient:

¹¹⁴ Ibid., p. 8.

¹¹⁵ Ibid., p. 7.

“ (...) demasiadas fincas tiene ya aqui, ojalá que se presentase un comprador por varias casas de estramuros y estancia de san geronimo (...).¹¹⁶”

Sala i Pi es referia a unes edificacions de l'estança de San Jerónimo i d'altres al barri d'Omoa, en el que possiblement fou un dels primers projectes immobiliaris i urbanístics de Xifré. També per aquestes dades, s'han trobat indicis que l'indià va participar en la urbanització d'uns terrenys a Cadis, per mediació de la família de Peter Harmony¹¹⁷. Malauradament no hem conservat més testimonis sobre aquests projectes, pel que en desconexem la seva significació i caràcter.

Val a dir que aquests primers projectes van tenir una esperada continuació en terres nord-americanes. Així, a Nova York, Xifré manà construir de nova planta dos edificis, ubicats respectivament a Henry Street núm. 33 i Market Street núm. 33, que al 1956 encara estaven de peu¹¹⁸. San Pedro ens diu que Xifré comprà un tercer immoble, situat a Broadway núm. 37, avui enderrocat, per destinar-lo a edifici de renda. Dels que va construir de nova planta, sabem que l'intermediari fou Hug McCormech¹¹⁹, i que possiblement també estaven destinats al lloguer. Encara que la documentació sobre aquests projectes és escassa, Lawrence Romaine, ha constatat que l'edifici ubicat a Henry Street fou dissenyat per Martin E. Thompson (ca. 1786-1877)¹²⁰. Aquest fet ha estat afirmat gràcies als diaris de comptes de Xifré i Casas, on queden detallats diversos pagaments a Thompson al llarg de 1826¹²¹. Aquest estatunidenc, desconegut a casa nostra, fou un dels arquitectes de moda a la Nova York del segle XIX, rebent múltiples encàrrecs i convertint-se en un dels principals difusors del neoclassicisme americà. En el seu estudi, Romaine indica que possiblement l'edifici dissenyat per Thompson fos la nova residència de Xifré, i que l'immoble tingué un cost de 1.374 dòlars¹²². Malauradament no se n'ha conservat cap testimoni gràfic ni cap descripció, pel que no coneixem la seva aparença, si bé es probable que tingués el regust clàssic de les obres de Thompson que també es donaria a les construccions posteriors de Xifré.

¹¹⁶ Carta de Francesc Sala i Pi a Josep Xifré i Casas (14 de febrer de 1832). Documents diversos. Documentació personal de Josep Xifré i Casas. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

¹¹⁷ BASSEGODA NONELL, Joan. «El hospital Xifré, de Arenys de Mar, merece ser monumento nacional». *La Vanguardia*, 16 desembre de 1977, p. 27.

¹¹⁸ RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 68.

¹¹⁹ Diari de Comptes (1826-28). Documentació personal de Josep Xifré i Casas. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

¹²⁰ ROMAINE, Lawrence B. «Martin E. Thompson. A reconstruction of his architectural career from his account Book». *Bulletin of the New York Public Library*, vol 66, 1962, p. 281-289.

¹²¹ Diari de Comptes (1826-28). Documentació personal de Josep Xifré i Casas. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

¹²² ROMAINE, Lawrence B. «Martin E. Thompson. A reconstruction of his architectural career from his account Book». *Bulletin of the New York Public Library*, vol 66, 1962, p. 284-285.

Ara bé, per trobar el projecte arquitectònic més ambiciós de Xifré ens haurem d'esperar a la construcció dels Porxos (1835-1839), una vegada retornat al vell continent. Els Porxos són el símbol més evident de la concepció arquitectònica de Xifré i hi reuneix tota l'experiència acumulada per a garantir l'èxit del projecte. Tant és així que aquesta construcció no només rivalitzava en sumptuositat i dimensions amb els grans edificis barcelonins sinó que va suposar la connexió de Catalunya amb els pressupòsits arquitectònics, urbanístics i artístics que es donaven l'exterior, sobretot a França. Val a dir que Xifré no es conformà construint una casa de renda normal i corrent sinó que per la seva ubicació, decoració i instal·lacions els Porxos va constituir un subtipus poc freqüent, la casa de renda de luxe, constituint la primera manifestació d'aquest tipus a Catalunya. No en va, fou de les primeres construccions en disposar d'aigua corrent gràcies a uns grans dipòsits situats al terrat¹²³. Tot i la magnitud del projecte, l'edifici va ser traçat per Josep Buixareu i Francesc Vila, que tot just havien finalitzat la seva formació com arquitectes, pel que les indicacions i ordres del comitent devien ser nombroses.

En concordança amb la seva moderna concepció, Xifré va bastir l'edifici amb una arquitectura precursora en l'àmbit català, abandonant el neoclassicisme estricte de la Llotja mitjançant l'adopció d'un decorativisme romàntic. Aquest regust romàntic en la decoració, la tipologia i l'ús ornamental de terra cuita, tingueren gran fortuna a Barcelona, essent imitat en construccions posteriors, algunes d'elles al pla de palau, conformant un intent més o menys reeixit d'homogeneïtat arquitectònica i decorativa poc usual a Catalunya¹²⁴. Si ens fixem en la decoració, hem de constatar que s'hi utilitzaren per primer cop motius ornamentals de ferro colat, a l'estil de la Rue Rivoli de Percier i Fontaine i també inicià una moda de decoració amb terra cuita molt difosa a partir de la segona meitat del segle XIX. Demostrant un cop més la visió de futur de l'india, l'edifici es va pensar per tal que la planta baixa albergués comerços i negocis, establint-si locals de gran novetat com la Xocolateria del Tio Nelo, primer local en servir granissats i orxates gelades a Barcelona, i sobretot el famós Cafè de les Set Portes regentat per Josep Cuyàs, amb qui Xifré va mantenir diversos plets¹²⁵.

Ara bé, els porxos no es poden concebre sense la urbanització del pla de palau. I tot fa pensar que Xifré volia contribuir a donar una certa homogeneïtat a aquesta plaça barcelonina, pretenent equiparar-la a les elegants i unitàries places que s'estaven fent a París. Presumiblement, el desig de

¹²³ MONTANER I MARTORELL, Josep Maria. *La Modernització de l'utillatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990, p. 759.

¹²⁴ Sobre l'influència dels porxos a les posteriors construccions del pla de palau, com la Casa Collasso o Carbonell i l'escola nàutica veure; TRIVIÑO SANCHEZ, Raquel. *Barcelona ochocentista: los pórticos Xifré*. [Tesi de Llicenciatura]. Director: Santiago Alcolea. Barcelona: Departament d'Història de l'Art. Universitat de Barcelona, 1972, 2 vols.; CID PRIEGO, Carlos. *La vida y la obra del escultor neoclásico catalán Damià Campeny i Estrany*. Barcelona: Caixa Laietana, 1998.

¹²⁵ Plet entre Josep Xifré i Casas i Josep Cuyàs. Notari Lluís Gonzaga Pallós (6 agost 1856), Full 157 Rev. Arxiu Notarial de Protocols de Barcelona.

preservar i contribuir en la unitat de la plaça el portà encarregar-se de la tresoreria de la *Junta para el Ensanche y Ornato de la Plaza Palacio*¹²⁶, encara que no sabem quines tasques va promoure.

Xifré no es quedà enrera amb l'erecció de l'hospital d'Arenys de Mar (1846-48), veritable llegat de l'indiano al seu poble d'origen, del qual ja hem dit que el mateix Xifré podria haver executat els plànols¹²⁷. Són múltiples les fons primàries que ens indiquen la freqüència amb la que visitava les obres de l'hospital i que inclòs intervenia directament alhora de solucionar problemes constructius¹²⁸. A banda d'això, l'edifici incorporà diverses novetats. Per exemple, la desproporció de l'hospital feia possible quelcom inèdit en aquell moment, que cada malalt pogués comptar amb una habitació individual o doble. Xifré també es preocupà de dotar l'hospital de tot el material necessari; llits amb rodes, roba pels malalts o útils mèdics varis. Conscient dels nous postulats de l'arquitectura sanitària, es va adoptar un estudiat sistema de ventilació vertical que sumat a la ubicació, a dalt d'un turó, aconseguia un ambient salubre i airejat. Potser l'element arquitectònic més modern fou l'ús de la planta lliure en l'interior, preveient que l'edifici podria rebre diversos usos. El temps va donar la raó a Xifré, doncs d'hospital, passà a ser escola, asil de desfavorits i alberg entre d'altres. Pel que fa a l'exterior, es quasi una còpia modesta dels Porxos, a excepció del porticat, i es decorà amb grups escultòrics de terra cuita i alguns motius ornamentals de forja, tot i que en l'actualitat no es conserven¹²⁹. També cal destacar que va voler fer que l'aigua arribés al segon pis amb la construcció d'un tipus de pou experimental, dels quals només n'hi havia dos a tota Europa¹³⁰.

Hem de ser conscients que Xifré va concebre l'hospital amb uns jardins de gran bellesa amb brolladors d'aigua i horts que havien de subministrar aliments als malalts. No deixa de ser interessant que, en els vastos horts s'hi plantessin llavors exòtiques portades d'Amèrica, arribant a produir diverses collites de mangos i de canya brava¹³¹.

¹²⁶ Nomenament de Xifré i Casas com a tresorer de la Junta para el Ensanche y Ornato de la Plaza de Palacio (7 d'abril de 1844). Documentació personal de Josep Xifré i Casas. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

¹²⁷ Alguns autors que han tractat aquesta idea son: TRIVIÑO SANCHEZ, Raquel. *Barcelona ochocentista: los pórticos Xifré*. [Tesi de Llicenciatura]. Director: Santiago Alcolea. Barcelona: Departament d'Història de l'Art. Universitat de Barcelona, 1972, 2 vols.; BADOSA I CAÑELLAS, Josep; MACIÀ I BIGORRA, Teresa; PARICIO I CASADEMUNT, Antoni. «El Xifré, 150 anys». *Revista Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt*, 1994, Any 2, núm. 3, segona època.; BASSEGODA NONELL, Joan (1977). «El hospital Xifré, de Arenys de Mar, merece ser monumento nacional». *La Vanguardia*, 16 desembre de 1977, p. 27.

¹²⁸ ROVIROLA, F. (1844-48). *Crònica sobre la construcció de l'Hospital d'en Xifré* [Manuscrit inèdit]. Arenys de Mar: Arxiu Històric i Museu Fidel Fita.

¹²⁹ En el cas de l'Hospital tenim constància que originalment disposava d'uns gerros ornamentals i uns grups escultòrics rematant l'edifici i fets en terra cuita que representaven l'esperança, la caritat i les bones obres, que amb el temps van desaparèixer. Els podem observar en els dibuixos de la façana principal de l'Hospital realitzats per Lluís Rigalt (1846) i Bonaventura Boix (1858). Recollit a; BADOSA I CAÑELLAS, Josep; MACIÀ I BIGORRA, Teresa; PARICIO I CASADEMUNT, Antoni. «El Xifré, 150 anys». *Revista Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt*, 1994, Any 2, núm. 3, segona època.

¹³⁰ Ibid., p. 8.

¹³¹ Ibid., p. 10.

Josep Xifré i Casas, home de mentalitat moderna, coneixia la utilitat d'una bona publicitat, ja que remarcava encara més la incidència i significació dels edificis que construïa, a més de contribuir en la seva difusió i engrandir el prestigi del comitent. Per aquest motiu, almenys pel que fa als Porxos i l'Hospital, Xifré s'interessà en plasmar gràficament les seves contribucions, com demostra l'encàrrec a Lluís Rigalt (1814-1894) per realitzar diverses vistes tant dels Porxos com de l'Hospital¹³². A partir d'aquests dibuixos, Xifré manà fer-ne el gravat, en diversos formats, repartint diversos exemplars a Barcelona i Arenys. Hem de remarcar que, en el cas de les vistes de l'hospital, Xifré encarregà al taller litogràfic Ferniques et cie. de París que en fes la versió cromolitogràfica (1846-47)¹³³. I encara més, mostra de l'impacte que causà els Porxos en la seva època n'és que el primer daguerreotip fet a l'estat espanyol, obra de Ramón Alabern executada el 10 de Novembre de 1839, plasmés la Llotja i l'immoble d'en Xifré¹³⁴. Probablement, Xifré va moure els seus contactes per tal de fotografiar el seu magnífic edifici, doncs sorprèn que es tornés a realitzar el mateix procediment l'any 1848, encara que aquest cop es retratà únicament als porxos¹³⁵. Inclòs, també es té constància que Xifré va encarregar fer gravats de les seves propietats cubanes¹³⁶, tal i com s'estilava a l'època i que es recollen en diverses publicacions¹³⁷.

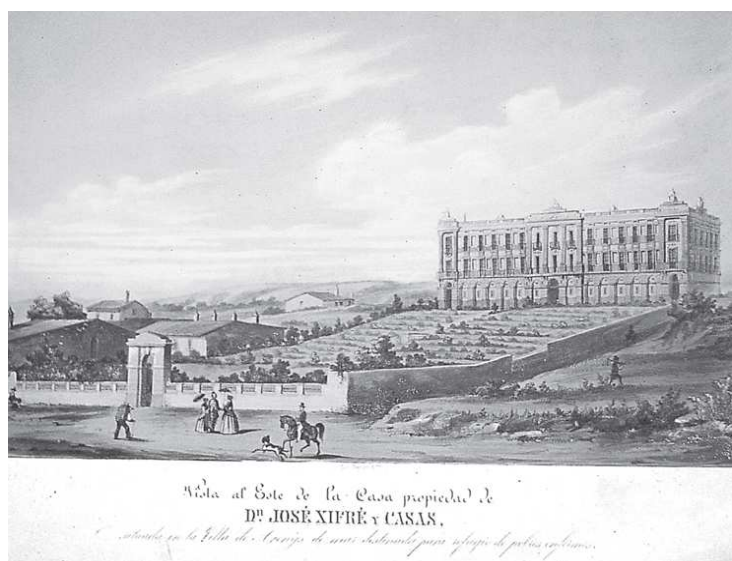

Fig. 6. Cromolitografia de l'Hospital realitzada a partir d'un dibuix de Lluís Rigalt de 1846.

¹³² VÉLEZ VICENTE, Pilar. «Lluís Rigalt, dibuixant i pintor de vistes d'Arenys de Mar». Butlletí de la Real Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 1997, núm. 11, p. 303-310

¹³³ Ibid.

¹³⁴ FRUTOS ESTEBAN, Javier. *Los Ecos de una Lámpara Maravillosa: La Linterna Mágica en Su Contexto Mediático*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 2011, p. 95.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Carta d'Eugenio Grau a Josep Xifré Downing (15 de desembre de 1864). Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

¹³⁷ Una de les publicacions més destacades fou; CANTERO, Justo i LAPLANTE, Eduardo. *Los Ingenios. Colección de Vistas de los principales ingenios de azúcar de la isla de Cuba*. L'Havana: Lit. Luis Marquier, 1857.

4.3.2. La torre de Sant Martí i el projecte de reconstrucció de la casa Gralla

Mereix especial atenció pel seu caràcter privat, així com pel seu desconeixement i gran interès, les actuacions que Xifré va promoure entorn la torre d'oci que posseïa a Sant Martí de Provençals, mostrant un capítol diferent de la dilatada i extensa relació de Xifré amb l'arquitectura.

Aquesta finca (Fig. 7) era una de les possessions immobiliàries més apreciades per Xifré Casas, el qual hi realitzà diverses intervencions arquitectòniques i paisatgístiques. Com hem dit, durant els últims anys de vida, es convertí en la seva residència principal, preferint passejar pels seus jardins i a tenint cura del seu hort a l'atragada vida de l'urbs. Malauradament no se n'ha conservat cap testimoni gràfic i la documentació conservada es pràcticament inexistent, almenys dels temps de Xifré i Casas.

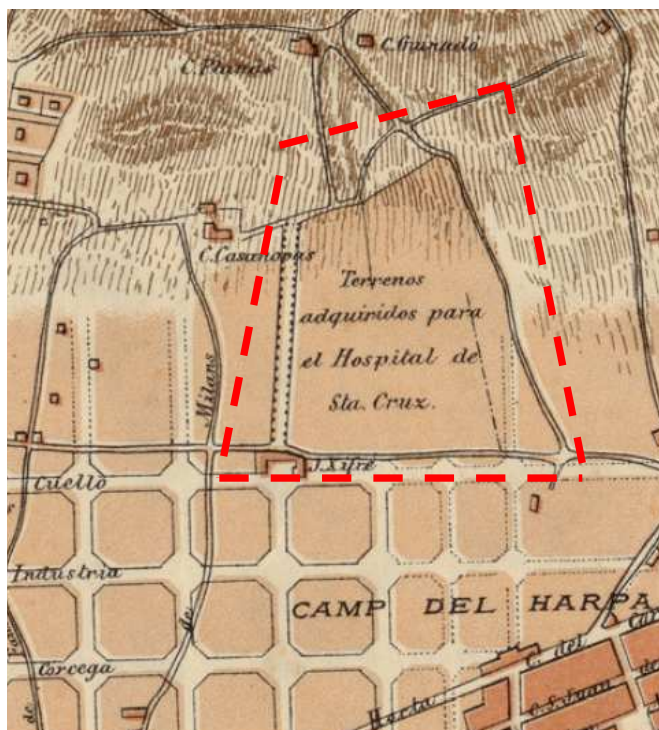

Fig. 7. Extensió aproximada dels terrenys propietat dels Xifré i ubicació de la torre d'oci en un mapa de 1890.

La finca fou adquirida quan Xifré preparava el seu retorn a Catalunya. Tenint en marxa la construcció dels Porxos, l'indià també es va mostrar interessat en adquirir una finca o torre d'oci a la perifèria de la ciutat, quelcom popular entre les classes benestants. Amb aquest propòsit i gràcies a les gestions efectuades pel l'apoderat Antoni Milà de la Roca, l'any 1833 Xifré va adquirir una peça de terra a Sant Martí de Provençals coneguda com Manso Soley o Torre de Milans i diversos terrenys i vinyes dels voltants¹³⁸. A mitjans segle XIX, el terme municipal estava dividit en quatre

¹³⁸ Correspondència entre Antoni Milà de la Roca i Josep Xifré Casas (Novembre – desembre de 1833). Documentació personal de Josep Xifré Casas. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

zones o barris; la Sagrera, el Taulat, la Muntanya, i el Clot. La finca i les terres de Xifré es s'ubicaven al districte de Muntanya, concretament en la zona que coneixem com Camp de l'Arpa.

Els dominis de Xifré constaven de diverses cases de pagès com Can Parent o el Manso Bartra, vinyes i conreus portats per arrendats, una construcció anomenada torre petita, que podria ser una mena de caseta de camp pels Xifré, i inclòs un edifici de caire industrial conegut com Forn nou del vidre¹³⁹. Finalment s'hi trobava la finca d'oci, coneguda com Manso Xifré on, segons San Pedro, Xifré Casas hi manà construir una còmoda casa, una capella i altres dependències annexes. Amb el temps, Xifré va anar enriquint la torre i els jardins fins a constituir la finca més destacada de Barcelona. Tanmateix, els testimonis sobre els jardins i la torre són escassos. Només Bonaventura Bassegoda, recollint el testimoni oral d'un dels fills de Pròsper de Bofarull, arxiver i administrador de Josep Xifré Downing, ens ofereix un tast d'aquella esplendorosa finca:

*“El entonces joven Bofarull tuvo ocasión de recorrer la finca en toda su extensión, y aun de cazar en el antiguo bosque de la parte alta. De la puerta principal partía la avenida central del parque, de unos cuatro metros, que permitía el paso de los coches y carros de la finca, y tenía, a ambos lados, la parte más frondosa. En este parque había la vieja casa que se arruinó, y luego la capilla, dando frente a una plaza con un estanque circular, teniendo a su derecha los árboles frutales, unos en espaldares adosados al muro y otros en barandales de alambres que suspendían los frutos; a la izquierda, el naranjal, y debajo, fresaes y otras plantas de poca raigambre. Bajábase al naranjal por una escalera, de cuyo centro salía una cascada para el riego de las tierras bajas. El agua procedía del bosque de la parte alta, donde se hallaba el depósito de las aguas de mina y de los residuos pluviales”*¹⁴⁰.

Es devia tractar tot plegat d'una imatge ben pintoresca, del que fou una de les residències d'oci més fastuoses del moment. No ens ha de sorprendre doncs, que l'indià hi passés els seus últims dies, dedicant la seva atenció a la producció de taronges i tenint cura dels seus jardins, en els quals, val a dir, s'hi comptaven no pocs arbres i plantes portats d'ultramar¹⁴¹.

No tenint-ne prou amb això, fou en aquesta torre on Xifré va concebre el darrer dels seus projectes, la reconstrucció parcial de la renaixentista casa Gralla. Es tracta potser de l'encàrrec més personal de Xifré, doncs s'hi combinen el gust romàntic pel passat medieval i la passió per l'arquitectura. És doncs un últim capritx de l'indiano que el convertí al mateix temps en un filantrop i un precursor dels futurs espolis que es produïren a casa nostra.

¹³⁹ Terrenys propietat dels Xifré (Sant Martí de Provençals, 1877-1878). Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona.

¹⁴⁰ *La Vanguardia*, 18 d'Octubre de 1930.

¹⁴¹ RAMÓN DE SAN PEDRO, José María. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 105.

Tanmateix, aquest projecte ens obliga a parlar del context de profunds canvis urbanístics que afectaren a la Barcelona vuitcentista, imbuïts per la febre especulativa que comportà l'enderrocament i desaparició de bona part del patrimoni històric de la ciutat. En aquests moments, la ciutat comtal vivia un veritable auge demogràfic i industrial, mentre que la vida al casc antic començava a ser crítica, quelcom que sumat a la crisi política, social i econòmica, provocà continues bullangues. A nivell urbanístic, la ciutat també iniciava un període de profundes intervencions. De fet, ja a mitjans del segle XVIII s'havien produït les primeres grans actuacions de la Barcelona moderna, amb la projecció de la Barceloneta (1753), la urbanització de la rambla (1776-1778). Tanmateix aquestes actuacions experimentaren un auge sobtat a partir del segle XIX, amb un punt de partida l'any 1835 amb la desamortització de Mendizábal. Poc després s'iniciaria l'enderroc de les muralles (1854-1860) amb el qual Barcelona va experimentar un gran període de creixement i obertura sense precedents, que continuaria amb l'annexió dels municipis circumdants i la final implantació del Pla Cerdà (1859). Ens trobem doncs davant la construcció de la gran Barcelona.

Podem comprovar com moltes d'aquestes actuacions es concentren en un moment històric concret, l'anomenat Bienni Progressista (1854-56) durant el qual Barcelona visqué una efervescència que generà un bon nombre de manifestacions i propostes de caire polític, social, cultural i econòmic. Així, en el camp urbanístic, gran part de les intervencions que es succeïren anaven encaminades a sanejar i modernitzar l'espai públic, pel que s'obriren amples carrers que travessaven el casc antic i espais per a l'oci, en sintonia amb projectes coetanis com el Pla Haussman a París (1852-1870). Però l'obertura de carrers amples i els redreçaments rectilinis i homogenis també milloraven l'accés del transport, i el que és més important, facilitava la dispersió de possibles manifestants, contribuint a un ràpid control i dispersió d'avalots i manifestacions per part de les autoritats.

Tanmateix, aquest creixement sobtat fou aprofitat per no pocs especuladors immobiliaris, que moguts pel negoci fàcil, van provocar la desaparició de no pocs edificis de gran valor artístic i simbòlic que serien substituïts per immobles de nova planta, de poc interès per a l'embelliment de la ciutat però que procuraven uns ingressos quantiosos amb la seva renda. Sens dubte aquesta actitud es va veure afavorida per la incultura general de la societat, que revertia en un veritable menyspreu per la conservació i la valoració del patrimoni històric-artístic, actitud vigent fins ben entrats al segle XX.

I vet aquí, que un dels edificis decisivament afectats per l'especulació fou la famosa casa Gralla. Al 1847, tal i com constata Tomàs Bertran Soler a *l'Itinerario descriptivo de Catalunya*, ja estava en marxa el projecte d'un nou carrer que uniria el carrer Canuda amb Portaferrisa, el qual seria denominat de les Delícies i, posteriorment, duc de la Victòria. Concretament, l'actuació estava

destinada a prolongar i ampliar el que fins llavors era un cul-de-sac que tristament travessava la casa Gralla, pel que la seva demolició era quelcom implícit. Val a dir que en aquests moments la casa Gralla era propietat duc de Medinaceli i estava lluny del seu esplendor, conservant-se en un estat proper a la runa. Així, el que havia estat un dels palaus més sumptuosos, que en el seu esplendor havia rebut la visita de personatges tan il·lustres com Ferran II, rei de Catalunya-Aragó, o el príncep de Viana, era a mitjans segle XIX un edifici d'aparença precària que s'havia vist reduït a la funció de casa de renda, essent el principal llogater el modest col·legi de les "Senyores de Loreto"¹⁴². Amb aquest panorama i preveient ingents ingressos per la construcció de nous immobles de renda, el projecte tirà endavant sense gaire miraments.

Iniciades les obres, i enderrocats no pocs edificis, cap a l'any 1856 li tocava el torn al palau gòtic-renaixentista. Tot i la seva majestuositat, foren poques les veus que s'oposaren a la demolició de l'edifici, tot i que des del *Diario de Barcelona* s'alertà succintament del perill de perdre un veritable tresor. De fet, ja per impotència o bé per desinterès, prosseguí l'extirpació del que era un dels edificis més elogiats de la ciutat, tal i com posa de manifest l'esmentat diari:

*"(...) va desapareciendo día a día la preciosa fachada y los pocos restos de la antigua casa de Gralla (...). En breve no quedará de ella sinó un triste recuerdo de lo que fue y del poco aprecio que en estos tiempos de ilustración se ha hecho de un edificio de tanto merito"*¹⁴³.

Quan tot semblava perdut, Xifré Cases va mostrar una actitud aparentment filantròpica i certament precursora adquirint per 20.000 rals, unes 5.000 ptes. de l'època, els materials de l'edifici que s'enderrocaria irremissiblement¹⁴⁴. I no només això, sinó que encarregà a l'arquitecte Elies Rogent que realitzés un projecte per a desmuntar els materials de l'edifici i reconstruir-los parcialment en la finca d'oci que l'indiano tenia a Sant Martí de Provençals. Així, tal i com es desprèn de la documentació conservada, la reconstrucció ideada per Xifré seria parcial, limitant-se als elements més emblemàtics i ornamentats; la façana i l'estructura del pati. Hom ha de tenir present que aquest projecte fou realment problemàtic en tant que els principals documents, sobretot els plànols i el desmuntatge detallat dels materials de l'edifici es varen perdre, com constata el propi Rogent en la dècada de 1880¹⁴⁵. Tot i així, gràcies a uns pocs testimonis documentals de Rogent podem assolir una idea bàsica dels objectius de projecte. Així, en un recentment descobert quadern

¹⁴² GARRIGA RIERA, Joaquim. «La peripècia de la Casa Gralla i un quadern d'Elies Rogent de 1856». *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles arts de Sant Jordi*, 2004, núm. 18, p. 215.

¹⁴³ *Diario de Barcelona*, 16 de desembre de 1856. Reproduït a; *Ibid.*, p. 216.

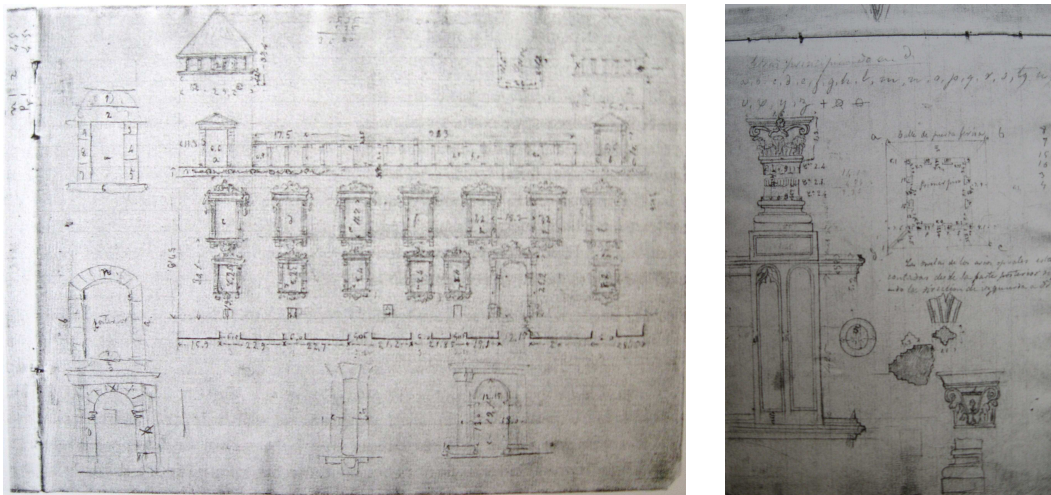
¹⁴⁴ RAMÓN DE SAN PEDRO, José María. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 105.

¹⁴⁵ Recollit a; DURAN I SANPERE, Agustí. «El ejemplo de la casa Gralla». *La Vanguardia*, 20 de maig de 1934, p.6.

de camp de Rogent¹⁴⁶, hi figuren els apunts previs per a l'esmentat projecte, tal i com constata l'arquitecte cap al 1880:

*“Este álbum que se refiere a obras anteriores á 1860 solo tiene de importante que en el mismo constan las operaciones que hice por encargo de Xifré para conservar los restos de la fachada y el patio de la antigua casa de Gralla que aprovechó Augusto Font para la traslación del último á la casa torre de Brusi en San Gerbasio”*¹⁴⁷.

Concretament el que ens interessa del quadern són unes sis pàgines en les quals figuren esbossos, seccions i alçats limitats a la façana i al patí, amb acurades numeracions de les peces per al desmuntatge, confirmant que serien aquestes parts les destinades a ser reconstruïdes en la finca d'oci de Xifré (Figs. 8 i 9).

Figs. 8 i 9. Dos dels sis dibuixos de Rogent en els quals es detalla el desmuntatge de la casa Gralla (ca.1856).

De fet, el projecte devia ser per tots coneguts, tal i com es desprèn del comentari de Victor Balaguer al parlar del Manso Xifré:

*“(...) Según parece esta casa tendrá por fachada la que lo fue un día de la casa Gralla en Barcelona, bellissimo monumento arquitectónico que el señor Xifré tuvo el buen acierto de comprar y reservarse, impidiendo así que desapareciese una de las obras más importantes que Barcelona guardaba como una joya(...)”*¹⁴⁸.

Continuant amb la reconstrucció dels fets, cap al desembre de 1856, Rogent procedí al desmuntatge dels preuats materials, dipositant les pedres relatives a la façana prop del baluard de la

¹⁴⁶ GARRIGA RIERA, Joaquim. «La peripècia de la Casa Gralla i un quadern d'Elies Rogent de 1856». *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles arts de Sant Jordi*, 2004, núm. 18, p. 211-232.

¹⁴⁷ Idem., p. 219.

¹⁴⁸ BALAGUER, Victor. *Guia de Barcelona á Granollers por el ferro-carril*. Barcelona: Imprenta nueva de Jaime Jepús y Ramon Villegas, 1857.

muralla de Tallers, mentre que les del pati i d'altres materials foren guardades en un magatzem proper als claustres de Santa Anna. Sempre segons el testimoni de Duran i Sanpere, després, i ja sense la intervenció de Rogent, Xifré manà que s'enviessin els materials de les dues localitzacions a la finca de Sant Martí de Provençals. Tanmateix, aquest trasllat fou força precari, i només s'emportaren una part de les peces cap a Sant Martí. Tot indica que cap a finals de 1856 i principis de 1857 el projecte s'abandonà, pel que els materials quedaren dispersats i oblidats durant molt temps, i es perdé la major part de la documentació generada. Circumstància que marcà el posterior i conegut moviment dels materials de la casa Gralla, des de la seva adquisició pels Brusi fins a la reconstrucció actual conservada a l'edifici Prosegur a l'Hospitalet de Llobregat¹⁴⁹.

Com ja podem intuir, la reconstrucció dels fets i, sobretot, el rol desenvolupat pels Xifré resta lluny de ser quelcom definit i documentat si bé el fracàs d'aquest encàrrec incidí directament en el posterior destí de la ja desmembrada casa Gralla. Al nostre parer, un dels fets que més han passat desapercebuts per part de la historiografia és que la mort de Xifré Casas, l'agost de 1856, suposa greus contradiccions en el discurs dels fets, doncs l'enderrocament i el transports dels materials es portà a terme entre finals de desembre de 1856 i principis de 1857. I encara que les publicacions de referència han sabut constatar que el fracàs del projecte és fruit de la desaparició del promotor original del projecte, no han pogut entreveure altres implicacions que ens afecten directament.

El primer que volem destacar és que, necessàriament, Xifré havia contactat anteriorment amb Rogent, a qui potser coneixia a través d'amics, per tal que aquest pogués estudiar l'edifici i dur a terme els plànols per al desmuntatge i la posterior reconstrucció. De fet, l'elecció de l'arquitecte que portaria a terme el projecte no podia ser més adequada. No hem d'oblidar que Rogent, arquitecte tot terreny, comptava amb el títol de Director de Caminos Vecinales (1848)¹⁵⁰, intervenint en un bon nombre d'actuacions urbanístiques i de salvaguarda de monuments arreu de Catalunya a partir dels anys cinquanta. Malauradament no podem constatar si l'arquitecte ja participava d'alguna manera en el projecte d'obertura del carrer duc de la Victoria, o si hi va intervenir puntualment per desmuntar la casa Gralla a petició dels Xifré, opció més probable.

L'altre gran aspecte de la mort de Xifré Casas que no s'ha destacat, és el desconeixement de quins foren els personatges que vetllaren pel interessos del difunt tractant de tirar endavant el que hauria d'haver estat la última contribució de l'indià. Les possibilitats són força diverses. Hom podria pensar que el mateix Rogent va continuar amb les indicacions del patró. O bé que els seus apoderats a Barcelona van continuar amb els interessos del difunt. Atès que un dels principals

¹⁴⁹ Veure; AINAUD DE LASARTE, Josep Maria; MERINO DE CÁCERES, José Miguel i NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *El patio de la Casa Gralla: una reconstrucción*. Madrid – Barcelona: Prosegur, 1997

¹⁵⁰ ISASA, Carmen. (Coord). *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya-Universitat de Barcelona, 1988, p. 14.

testimonis d'aquest projecte és fill de Francesc de Bofarull, administrador dels Xifré en aquell moment, bé podríem concloure que fou aquest el que continua les instruccions del patró. Però de fet, quan al 1881 Brusi s'interessà per adquirir part dels materials de la casa Gralla es diu que:

*“(...) inútilmente se buscaron los planos donde Rogent había anotado, antes de desmontarla, todas las circunstancias de la obra. Ni don Eduardo Gibert, apoderado de la casa Xifré, ni el señor Zárate de Madrid, administrador de la casa del duque de Sexto, tutor del hijo del señor Xifré, ni Rogent, ni Miquel i Badia sabían el paradero de los planos”*¹⁵¹.

Tanmateix, arrel d'aquest testimoni i de la sobtada la desaparició dels documents, la nostra mirada es dirigeixi necessàriament cap al fill de l'indiano, Xifré Downing, per tal d'intuir el seu paper en el desenvolupament dels fets. S'ha de tenir present que en aquest moment Downing passava llargues estades a Barcelona pel seu càrrec polític, i de ben segur coneixia el projecte del seu pare i a l'arquitecte que el portava a terme. A més a més, hem de tenir present que era un entusiasta de l'arquitectura, doncs a banda de promoure la construcció d'edificis punters, sentia un interès particular per l'arquitectura i l'urbanisme de caire utòpic, passió que es manifestà en la publicació d'un estudi sobre els habitatges dels obrers¹⁵². Per tant, Downing és el més probable continuador del projecte. Ara bé, en aquest precís moment, Downing es disposava a materialitzar la seva principal aportació, el fastuós palau àrab de Madrid, que acabaria amb una porció remarcable de la fortuna familiar. Amb els ulls fixats en la seva creació, i veient com minvaven els seus recursos, Downing bé podria haver prioritzat la construcció del palau, enfront les despeses i el temps que ocuparia tirar endavant un projecte tan complex com la reconstrucció de la casa Gralla.

Un altre dels motius que ens impulsen a senyalar a Downing com a responsable d'aquest fracàs és la desaparició dels documents generats al seu voltant. Així, aquest material bé podria haver tingut el mateix destí de bona part dels bens personals de Downing, perduts a París arrel de la sobtada mort del fill i l'esposa de l'indià al 1868. La confusió creada a partir d'aquest fet fou tal que amb les subhastes i peripècies posteriors es va perdre qualsevol rastre de la família a París, tot i els intents del duc de Sesto, amic d'infància de Downing i tutor legal de Hamel.

Un altre aspecte que volem destacar són les motivacions que portaren a Xifré Casas, com impulsor de la idea, a projectar la compra i reconstrucció de la casa Gralla. A primer cop d'ull tot ens fa pensar en que Xifré va respondre tal i com corresponia a un home de la seva posició, mostrant una imatge filantròpica, atent al que succeïa a la seva ciutat i sensible al valor artístic de l'edifici que s'estava a punt de perdre. Per tant, hauríem de valorar la proposta de Xifré com a

¹⁵¹ DURAN I SANPERE, Agustí. «El ejemplo de la casa Gralla». *La Vanguardia*, 20 de maig de 1934, p.6.

¹⁵² LAUTH, Alberto i XIFRÉ DOWNING, Josep. *Habitaciones para la clase obrera*. Madrid: Manuel Palacios y Julian Viñas, 1863.

precursora, a mig camí de la conservació patrimonial i l'inici d'una actitud de valoració de lo medieval i lo antic, que malauradament comportaria l'espoli de bona part d'aquest patrimoni per part dels estrangers. Tanmateix la proposta de Xifré també dona bona mostra del caràcter romàntic que l'impulsà, doncs lluny d'intentar preservar l'estat original de l'edifici, l'indiano només volia aprofitar els elements més emblemàtics, la façana i el pati del palau, per a reconstruir-los lliurement en la torre del Camp de l'Arpa.

De fet, hem de fer constar l'existència d'una proposta alternativa per a preservar la casa Gralla, que bé hauria canviat el destí de l'edifici. El fet tingué lloc al desembre de 1856, ja mort l'arenyenc, quan l'arquitecte Manuel Garriga proposà de conservar la façana per a convertir-la en l'entrada monumental del que seria un carrer comercial¹⁵³. Tot i que la proposta va paraitzar momentàniament l'enderroc, no es va arribar portar a terme perquè no interessà als promotors o bé perquè l'opció de Xifré, defensada per Rogent, Downing i els administradors ja comptava amb l'aprovació oficial.

Tanmateix l'espessa boira generada per la falta de fonts impedeix aprofundir més en la qüestió, tot i demostrar el caràcter precursor de Josep Xifré Casas. A més a més la possessió, més que no pas conservació, de tan notable símbol de la ciutat constitueix un exemple de la seva complexa personalitat, un tant excèntrica però innovadora. Així, també l'hem d'entendre com una actitud certament vinculada amb el desig del col·leccionista, la possessió i el capritx d'un del personatges més poderosos d'un temps en el qual *“el respeto al pasado, que hoy entendemos como parte del progreso, aún no era reconocido por todo el mundo”*¹⁵⁴.

En la mesura en que va poder i voler, Xifré va tractar de contribuir en la preservació d'un monument històric i artístic de gran vàlua per a la ciutat, essent precursor en l'adquisició i reutilització de monuments històrics, i proposant una resposta alternativa a la rapinya de l'espoli. De retruc, arrel d'aquest projecte, Elies Rogent esdevindria una mena d'arquitecte de la saga, rebent encàrrecs dels tres membres de la tríada.

¹⁵³ DURAN I SANPERE, Agustí. «El ejemplo de la casa Gralla». *La Vanguardia*, 20 de maig de 1934, p.6.

¹⁵⁴ AINAUD DE LASARTE, Josep Maria; MERINO DE CÁCERES, José Miguel i NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *El patio de la Casa Gralla: una reconstrucción*. Madrid – Barcelona: Prosegur, 1997, p. 125.

4.4. Indicis d'un tímid exotisme

Hem volgut deixar pel final un altre tipus d'inquietuds de Xifré que també van heretar els seus successors. Ens referim als indicis del gust exòtic de l'indiano. L'arenyenc sempre va tenir un gran sentiment de gratitud cap a la terra que el va fer ric. Per això, al seu retorn, evocà en diverses ocasions l'exotisme d'aquestes terres.

Hom ha de situar aquesta tendència en un marc força ampli, vinculat amb fenòmens tant diversos com el colonialisme, el fenomen indià i el romanticisme. Sens dubte uns dels introductors i difusors d'aquest gust a Catalunya foren els mateixos indians, els quals, al retornar a la terra d'origen portaren amb si tota una sèrie d'elements que els vinculaven amb la vida a Amèrica, com els balancins, els barrets de *jipijapa*, o les cadenes d'or entre d'altres. Però el gust exòtic d'aquesta gent anava més enllà del continent americà. Per exemple, Miquel Biada, amic de Xifré i propulsor del primer ferrocarril de l'estat, tenia al seu despatx un ou d'estruç, la pell d'un tigre i una suposada banya d'unicorn¹⁵⁵. Actituds com aquesta eren usuals, com també ho era el creixent nombre d'indians que comptaven amb criats negres, cas del propi Xifré.

Com ja hem dit al parlar de la seva faceta constructora, Xifré també va seguir el corrent exòtic dotant els seus jardins amb arbres i plantes procedents d'Amèrica. Així, si als jardins de l'hospital va plantar mangos i canya brava, als terrenys de la torre de Sant Martí hi crea "*un hermoso parque, al que prestaban interés las especies americanas, arboles y plantas, que en el mismo logró aclimatar*"¹⁵⁶.

Pel que feia a la plasmació artística d'aquest gust, tot i que al llarg de la història de l'art hem pogut observar certes inquietuds del món occidental per altres cultures, des de finals del segle XVIII i al llarg del XIX es començaren a popularitzar les cornucòpies amb aliments exòtics, els rostres africans, les referències al període de la conquesta o les representacions dels quatre continents, doncs llavors Oceania no es comptabilitzava.

Com a màxim exponent dels indians, i com a home atent a les novetats artístiques, Xifré plasmà el seu gust exòtic, tot i que de manera tímida, en alguns elements del programa iconogràfic dels Porxos. L'encarregat de realitzar el projecte no fou altre que Damià Campeny (1771- 1855), el qual dissenyà tota una sèrie de plafons, medallons i grups escultòrics que reproduïen la vida i els negocis del promotor. Això si, donada l'avançada edat de Campeny, els executors materials foren

¹⁵⁵ CABRÉ, Tate. *Cuba a Catalunya: el llegat dels indians*. Barcelona: Cossetània Edicions, 2008.

¹⁵⁶ RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p.105.

els seus millors deixebles; Domènech Tàrradellas (1812 – 1902) i Ramón Padró (1809 – 1876)¹⁵⁷. L'arenyc, que va influir decisivament en el programa escollit, va voler mostrar-se com el que era, un indià enriquit amb el comerç marítim i la indústria, així com la terra que el va acollir, i per aquest motiu el programa es basa en al·legories d'aquestes activitats, predominantment extrets de la mitologia grecorromana. No pretenem ara parlar en profunditat d'aquest programa¹⁵⁸, ans al contrari, doncs només ens volem centrar en aquelles en les quals l'indiano rememora la terra que el va acollir i d'altres imatges de caire més general partícips d'un substrat exòtic.

Hom ha de tenir present que aquest tipus de decoració tenia un precedent molt pròxim en el pati de l'escola de Llotja on hi havia una representació escultòrica dels quatre continents a banda d'altres motius exòtics com les cornucòpies amb aliments exòtics que influïren decisivament en l'edifici de Xifré. En el cas dels porxos aquests elements es troben disseminats en diverses formes i tipologies decoratives per tot l'edifici, concentrant-se en els llocs més privilegiats com les cantonades i la façana principal. Com no podia ser d'altre manera, uns d'aquests elements exòtics són dues grans cornucòpies situades a l'intercolumni de la part central de la façana principal. Així, a banda d'incloure els aliments i fruits típics com plàtans, dàtils o magranes, se n'afegiren d'altres típicament americans com el blat de moro, els mangos i les carabasses (Fig. 10).

Figs. 10 i 11. Cornucòpia i al·legoria del continent Americà que decoren la façana principal dels Porxos.

¹⁵⁷ Padró, escultor que adquirí cert renom era el preferit de Campeny, i per això executà la major part dels treballs. La resta d'obres importants foren realitzades per Tàrradellas, el qual es feu famós sobretot per les seves figuretes de pessebre i fou amic i benefactor de molts artistes catalans, entre d'ells: Marià Fortuny, Agustí Querol i Maximino Sala.

¹⁵⁸ Per a conèixer àmpliament la decoració escultòrica dels porxos remetem a la tesina efectuada per Raquel Treviño; TRIVIÑO SANCHEZ, Raquel. *Barcelona ochocentista: los pórticos Xifré*. [Tesi de Llicenciatura]. Director: Santiago Alcolea. Barcelona: Departament d'Història de l'Art. Universitat de Barcelona, 1972, 2 vols. I també; CID PRIEGO, Carlos. *La vida y la obra del escultor neoclásico catalán Damià Campeny i Estrany*. Barcelona: Caixa Laietana, 1998.

Més interessants encara són dos rostres esculpits que representen al continent Americà, una situada a la façana principal i l'altre donant al pla de palau, ambdues als carcanyols (Fig. 11). Aquestes al·legories, molt similars entre si, representen un bust femení de reminiscències clàssiques amb els cabells solts i arrissats rematat amb una corona de plomes. Al seu darrere s'hi disposen arcs, llances, piques i feixos de fletxes, col·locats de manera diferent en cada cas, com també és diferent el collar que porta cadascun dels busts. No deixa de sorprendre que la fesomia d'aquests rostres sigui marcadament occidental. Possiblement es degui a que els escultors seguien els patrons del moment, dels quals en tenien un exemple poc reeixit en les escultures dels quatre continents situats al pati de la Llotja. En aquests casos, les representacions seguien el model estandarditzat promogut per Cesare Ripa en la seva *Iconologia*. Així l'al·legoria d'Amèrica que podem observar als Porxos segueix aquest patró, tot i que la tipologia de bust comporta l'exclusió d'alguns atributs complementaris com la seminuesa, el cap decapitat d'un occidental o l'aparició d'un cocodríl. L'absència d'aquestes elements, potser es degui també a que l'indià no va voler mostrar una imatge cruel i salvatge de la terra que l'havia acollit.

No és aquesta l'única referència al continent transatlàntic, ja que en un dels grans plafons, situats a la façana del pla de palau, hi trobem un relleu amb *puttis* amb una altra al·legoria americana. En aquest cas, ens mostra a un dels angelets representant el continent Amèrica, identificat amb una corona de plomes, acariciant un paó mentre és observat per altres *puttis*.

Tanmateix els elements iconogràfics més destacats i innovadors que ens remetent a una idea plenament romàntica de les amèriques, i que més s'identifiquen amb el comitent, són els medallons amb els rostres de grans figures de la conquesta del nou món; Cristófol Colom, Juan Sebastián Elcano, Hernán Cortés, Fernão de Magalhães, Francisco Pizarro i el poeta èpic Ercilla. Val a dir que aquests medallons ocupen el lloc més singular de l'edifici, els carcanyols de la façana principal, coincidint cadascun d'ells amb les pilastres d'ordre gegant. D'aquesta manera, l'indiano volia dir que s'identificava amb aquells personatges tant potents que com ell, havien arribat a l'èxit gràcies a les fèrtils i exòtiques terres d'Amèrica.

A banda d'aquest exotisme americà, Xifré també va decidir incloure una altra sèrie de referents no menys evocadors, emmarcades sota l'influx d'un incipient romanticisme. Així, també a un dels carcanyols de la façana principal hi podem trobar una al·legoria del continent africà. De nou ens trobem amb un bust femení, aquest cop amb evidents trets negroides, coronat amb un turbant i algunes plomes. A la seva esquena, tal i com hem vist amb els bustos d'Amèrica, s'hi entrecreuen un arc, feixos de fletxes i llances. Val a dir que allò més sorprenent d'aquesta representació és el distanciament del model donat per la Llotja, i per tant de Ripa, que seguia en el cas d'Amèrica. Doncs en l'al·legoria africana es substitueix l'element més característic, el barret amb trompa d'elefant, per un turbant de ressonàncies àrabs. En aquest cas, els escultors degueren fixar les seves

mirades en un model més proper al mostrat per Gian Battista Tiepolo, com el que executà a la seva representació dels quatre continents a Würzburg. Possiblement Campeny havia pogut observar alguna d'aquestes escenes de Tiepolo si no a l'estranger potser a Madrid, on el pintor italià havia deixat la seva empremta al Saló del Tro del Palau Reial de Madrid. Precisament, en aquesta escena, l'al·legoria del continent africà és molt similar a la plasmada posteriorment en els Porxos.

A més a més, alguns autors han assenyalat que aquest aire exòtic i orientalitzant també es manifestava en les cornucòpies que, avui perdudes, remataven les estructures cupulars dels angles dels porxos, i en el grup escultòric que rematava el frontó, tampoc conservat¹⁵⁹.

No ens voldríem estar de comentar uns altres elements del programa decoratiu en els quals s'hi han volgut veure reminiscències esotèriques generant interpretacions diverses, des de l'alquímica a la maçònica. Ens referim especialment als símbols del zodíac ubicats a la cornisa de la façana principal i al conjunt d'alt relleus que corona el frontó (Fig. 12).

Fig. 12. Grup escultòric que remata el frontó de la façana principal dels Porxos, on s'ha volgut veure símbols esotèrics.

Pel que fa al zodíac, més que una al·lusió esotèrica, creiem que es refereix al món de la navegació i a la utilitat dels astres com a guia dels mariners. Al seu torn el grup escultòric, si bé més susceptible a les interpretacions, representa al nostre parer una al·legoria al temps, servint-se de personificacions grecoromanes. Mentre, la inscripció llatina que acompanya al grup "*Uranie coeli motus scrutatur et astra*", no fa sinó remetre al món de la navegació. Val a dir que pel que fa a la

¹⁵⁹ TRIVIÑO SANCHEZ, Raquel. *Barcelona ochocentista: los pórticos Xifré*. [Tesi de Llicenciatura]. Director: Santiago Alcolea. Barcelona: Departament d'Història de l'Art. Universitat de Barcelona, 1972, vol. 1, p. 45.

inscripció, Xifré va convocar un concurs entorn 1837 per elegir la sentència que més li plagués, essent la guanyadora provisional “*Per duodena regit mundi sol aureus astra*”¹⁶⁰. Tanmateix hi devia haver algun problema amb aquesta sentència ja que des dels diaris de l'època es protestà tot dient que si no es substituïa la inscripció, la reputació literària de Barcelona quedaria en entredit i es ridiculitzaria al promotor de l'edifici¹⁶¹.

Dit això, en la nostra opinió, no creiem que el programa decoratiu faci al·lusió als corrents esotèrics, sinó que únicament es serveix d'una imatgeria universal per plasmar una imatge moderna, atenta a les novetats, cosmopolita i lliberal que atragués l'atenció dels futurs inquilins. Òbviament això no feia sinó potenciar encara més la imatge innovadora i magníficent del comitent, que tindria un fidel seguidor en el seu fill, Josep Xifré Downing.

¹⁶⁰ *El Constitucional*. Barcelona, 2 d'octubre de 1837.

¹⁶¹ *El Guardia Nacional*. Barcelona, 23 d'agost de 1837

5. Josep Xifré Downing; un multimilionari atent a les novetats

És hora de parlar del següent membre de la saga i veritable protagonista d'aquest treball; Josep Xifré Downing (L'Havana, 1822 - París, 1868). A diferència del seu pare, que ha merescut certa atenció per part dels historiadors, la figura de Downing ha restat amagada sota una espessa boira que tractarem de dissipar a través d'unes breus notes biogràfiques que ens portaran a parlar dels seus negocis, del seu cercle d'amistats i de les seves inquietuds culturals entre moltes altres qüestions.

Conscient que difícilment podria superar el llistó del deu pare en el món dels negocis, Downing es va veure amb la necessitat d'explorar altres camps, que al seu torn no feien sinó continuar i potenciar el tarannà lliberal i atent a les novetats iniciat per Xifré i Casas. Així, l'herència paterna junt als aires romàntics que de petit marcaren les inquietuds i els gustos del jove hispano-cubà, l'impulsaren a prendre partit en un seguit d'iniciatives que tot just començaven a despuntar. Parlem del socialisme utòpic, l'interès pels avenços tecnològics propis de les revolucions industrials, o la creixent fascinació per l'orient. Però com tractarem d'exposar en aquest apartat, si bé és veritat que Downing mai va fer ombra al seu predecessor en el camp laboral, si que tractà de superar-lo en matèria de mecenatge gràcies a la construcció d'un sumptuós palau àrab a Madrid i ala seva faceta col·leccionista.

Fig. 13. Retrat de joventut de Joseíto (ca. 1845) conservat a l'Arxiu d'Arenys de Mar.

5.1. Perfil biogràfic

Tot i ser originari de Cuba, Josep Xifré Downing (Fig. 13) no es sentí gaire identificat amb la seva localitat d'origen, en bona part degut a que la família passà a viure a Nova York quan tot just comptava amb un any. Així, la primera infància de Joseíto, com era conegut pels seus íntims, va transcórrer a la bulliciosa ciutat americana, resguardat de tot perill gràcies a l'atenta mirada de les seves institutries. Mentre, els seus progenitors es dedicaven a altres assumptes; ell als negocis i ella a la lleugera vida de l'elit. Preveient que el seu camí seria similar al de sa mare, Downing, que ja sabia anglès, va aprendre el francès i adquirí també els coneixements necessaris per poder desenvolupar-se amb èxit en els ambients econòmics i aristocràtics. Aquests coneixements serien perfeccionats a París, on s'establiria amb la seva mare, i ocasionalment amb el seu pare, a partir de 1830. Allí, també tindria temps d'acabar la seva formació, primer al College Juilly i finalment a la Sorbona, on es llicencià en dret¹⁶².

Una vegada a la capital francesa, els Xifré entraren en contacte amb personalitats de les ambaixades d'Espanya, Anglaterra i E.U.A. accedint als cercles més selectes i luxosos que tant agradaven a Judith Downing i al seu fill. Amb el temps, gràcies a l'amistat que els uní amb la Comtessa de Montijo i les seves filles entaularen grata amistat amb els monarques gals i amb altres grans personalitats de la seva cort com Pròsper Mérimée. També gràcies a la Comtessa, Downing i la seva mare freqüentaren la cort madrilenya, apropant-se entre d'altres, a la família Lesseps o al polifacètic Marqués d'Alcañices¹⁶³, que es convertiria en una de les grans amistats de Downing junt amb Eugénia de Montijo.

Gaudint de tots els privilegis possibles, Xifré Downing viatjà freqüentment per Europa amb família i amics, visitant els millors balnearis, casinos i les localitats de vacances més importants. Aquest frenesí de despreocupació, només es veia frenat temporalment gràcies als intents del seu pare, que des de Barcelona reclamava la seva atenció. Tot i així, l'indiano difícilment el podia retenir gaire temps, pel que acabava afluixant la corda i deixant gaudir al seu fill d'uns luxes que ni ell mateix gaudia. Per tot això, la mort de Xifré Cases degué servir per posar a Downing al seu lloc, doncs va haver d'agafar les rendes d'un dels imperis econòmics més potents de l'Espanya del vuit-cents. Joseíto no es mostrà gaire destre en l'administració d'aquest llegat, essent nombrosos els seus

¹⁶² RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p.100.

¹⁶³ José Osorio y de Silva-Bazán (1825- 1909), Marqués d'Alcañices i Duc de Sesto entre molts d'altres títols nobiliaris, fou un dels principals defensors de la causa borbònica d'Alfons XII. Conegut popularment com a Pepe Alcañices, desenvolupà múltiples càrrecs públics com el d'Alcalde Corregidor de Madrid (1858). Va entaular una forta amistat amb Xifré Downing, motiu pel qual a la mort d'aquest va ser nomenat curador del seu fill.

capricis i extravagàncies. I si no hagués disposat d'un bon número d'experts administradors, la fortuna reunida per l'indiano es podria haver evaporat ràpidament.

Els darrers anys de vida de Xifré Downing són força obscurs. Doncs encara que sabem que va realitzar diversos viatges a ultramar per controlar i vendre algunes de les possessions de Cuba i Nova York, la resta de les seves accions ens són pràcticament desconegudes. Tanmateix, l'agost de 1868 Xifré Downing va seguir els passos de la seva mare, que tot just feia uns mesos que havia mort. El procés devia ser fulminant i sense previ avís, ja que ni tant sols va poder preparar la paperassa burocràtica perquè el seu fill, que tot just comptava amb dotze anys de vida, heretés el patrimoni familiar.

Una bona eina per omplir el desconeixement general sobre el nostre segon protagonista és acudir és acudir a Pròsper de Mérimée i a la seva correspondència, doncs ens aporta dades de gran interès sobre la personalitat i el quefer quotidià de Joseíto. L'escriptor francès ens el presenta com una persona extremadament malenconiosa i alienada, però bona persona i entusiasta del joc. Val a dir que aquest vici, que compartia amb el de fumar massa, el va abandonar per petició de la seva amiga Eugènia de Montijo, que bé podria haver-se convertit amb la seva esposa si no hagués aparegut Napoleó III. Tant fou així que Mérimée va arribar a temptejar la candidatura de Xifré a la Comtessa de Montijo de la següent manera:

*“(...) el pobre Joseíto està sofrint el contagi que s'estén al voltant de la seva filla major [Eugènia]. Us diré que és tan bell i amorós com tots els hússars blancs i blaus que he vist a casa vostra i al palau de Liria. Només que em sembla encara més valent (...). Tanmateix trobo que té un nas molt gran i que és massa malenconiós”*¹⁶⁴.

Però com ja sabem, Downing no va ser correspost, convertint-se en un home un tant misogin en contra del matrimoni que tingué el seu únic fill amb una vídua francesa.

Amb tot, una bona mostra de l'amistat entre Downing i Mérimée n'és que l'ajudava sempre que li era possible. Així, sabem que fou gràcies a Xifré que Mérimée va conèixer l'arxiver Pròsper de Bofarull per tal de documentar el seu estudi sobre Pere el Cruel, exercint el paper d'intermediari entre els dos intel·lectuals¹⁶⁵. Fou també gràcies a Mérimée que Downing entrà en contacte amb els corrents culturals que a mitjans segle s'havien posat de moda a França, mostrant-se especialment

¹⁶⁴ Carta de Mérimée a la Comtessa de Montijo (25 de gener de 1846). SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, vol.1, p. 216-217.

¹⁶⁵ Ens referim a la *Historie de Don Pedre I, Roi de Castille* (1848). En una de les seves cartes Mérimée demanava a la seva amiga Judith Downing que cerqui un savi català que tingui accés als arxius de la Corona d'Aragó. Poc després, ens diu que Xifré Downing portarà una carta de recomanació a Bofarull per tal que l'historiador i arqueòleg pugui accedir a l'arxiu. Recollit a; PARTURIER, Maurice (Ed.). *Correspondance générale*. Toulouse: Édouard Privat, 1941-1964, vol. 6, p. 224- 225.

interessat per l'exotisme de la civilització àrab, el qual s'havia posat de moda gràcies al romanticisme literari i pictòric.

5.2. Intents de subsistència

Per la seva condició de fill únic i tardà d'un dels indians més rics i poderosos del moment, podríem preveure que la vida laboral de Joseíto no va ser gaire extensa. Una vegada finalitzats els estudis de dret a París, Downing devia tenir el cap ple d'idees utòpiques i revolucionaries, però aquestes nobles inquietuds sovint quedaven truncades per les visites a casinos, els viatges amb els seus amics i altres afeccions i hàbits de la despreocupada elit. Amb tot, no ens sorprèn que Mérimée es preocupés pel caràcter ombrívol i trist del seu jove amic.

Tot i així, sovint auspiciat pel seu pare, Downing intentà desenvolupar-se en el món laboral així com va poder. Val a dir que no heretà la dèria immobiliària, preferint fixar-se en projectes paradigmàtics de la revolució industrial que s'estava produint en algunes zones d'Europa, com la construcció de ferrocarrils, obres d'enginyeria i altres avenços tecnològics.

L'ingrés del jove Downing en el món dels negocis fou la seva participació en el projecte de Miquel Biada i Bunyol per la construcció del ferrocarril que uniria Barcelona amb Mataró, el primer a l'estat espanyol. Hem de recordar que, com a indià, Biada mantenia una estreta relació amb Xifré i Casas, el qual comprà algunes accions pel projecte del mataroní. Però aprofitant l'avinentesa, pels voltants de 1844 col·locà a Xifré Downing com a membre de la junta directiva de la *Gran Compañia Española del Camino de Hierro de Barcelona a Mataró i Viceversa*, que tindria la seva seu als Porxos¹⁶⁶.

No content amb aquest negoci, l'any 1857 Joseíto viatjà a Anglaterra per estudiar la importació de maquinària industrial a l'estat espanyol. Coneixedor d'aquesta empresa, Mérimée comentava: "(...) *Em sembla que està patint la malaltia de la nostra època, doncs vol que els seus doblons tinguin descendència*"¹⁶⁷. Fruit d'aquest viatge en resultà la participació de Xifré, un any després, en una exposició hortícola feta a l'Institut Agrícola Català. Atesa la seva reputació, Xifré ocupà un dels principals expositors on presentà una col·lecció de màquines i aparells agrícoles, varietats de flors i objectes de jardineria fins llavors desconeguts a la península¹⁶⁸. Però tampoc

¹⁶⁶ *El Áncora*. Barcelona, 29 d'abril de 1853.

¹⁶⁷ SCHOPP, Claude. (ed.). (1995). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France. Vol. 2, 90-91.

¹⁶⁸ *La Época*. Madrid, 23 d'abril de 1858.

tingué gaire èxit, doncs a la seva mort, gran part de la maquinària que va importar es trobava oblidada a la finca de Sant Martí¹⁶⁹.

San Pedro també deixà constància d'un projecte encara major que involucraria a Downing amb la construcció del Canal de Suez gràcies a l'amistat que professà a Ferdinand de Lesseps. No en va Downing adquirir dos-cents cinquanta accions de la *Compañía Universal del Canal de Suez*, apareixent com a accionista en els registres de la companyia fins a la seva mort l'any 1868¹⁷⁰.

Paral·lelament als projectes d'emprenedoria, una de les ocupacions a la qual Xifré Downing va dedicar força temps fou la política, també mogut per les insistències del seu pare. En aquesta ocasió l'indiano temptejà al seu fill no només facilitant-li els contactes i els mitjans necessaris per a desenvolupar-se amb èxit en la vida política sinó que també li feu donació d'algunes possessions “(...) con el fin de que pueda contar con alguna obtención asegurada y sobretodo independiente, sin perjuicio de las cantidades que tiene señaladas al objeto de poder sostener con más decoro su posición”¹⁷¹.

Hem de tenir present que Downing ja comptava amb certa experiència en el camp diplomàtic doncs des de 1846, i gràcies als seus contactes parisins, era agregat de l'ambaixada espanyola a la capital francesa, càrrec que no li devia ocupar gaire temps, dedicant-se a la vida social al costat de la seva mare. Però la seva entrada en la política seriosa tingué lloc l'any 1850, presentant-se a les eleccions provincials pel districte d'Arenys de Mar. Tot i que no sempre va sortir escollit, Downing desenvolupà aquesta ocupació intermitentment entre 1851 i 1866. Tot i presentar-se com a candidat independent es subscrivia al grup lliberal liderat pel seu amic Antonio de los Rios y Rosas (1812 – 1873)¹⁷². Bona mostra de l'amistat professada per Rios y Rosas en fou el nomenament de Downing com Alcalde de Barcelona l'any 1854. Però tal i com havia succeït quatre anys abans amb Xifré Casas, Downing va refusar el càrrec justificant altres responsabilitats a París.

Les actuacions de Xifré al congrés no van ser gaire nombroses, però si força sonades. La primera d'aquestes incidències succeí durant la primera elecció de Downing al 1851. Hem de tenir present que per aquestes dates Xifré era un jove amb idees revolucionaries, interessat pel socialisme utòpic i fascinat pel pensament de Proudhon. Decidit a contribuir en l'avanç social amb el seu nou càrrec, Downing va patir un desengany descomunal al comprovar funcionament de la càmera baixa,

¹⁶⁹ *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid.

¹⁷⁰ RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p.104.

¹⁷¹ *Ibid.*, p.101

¹⁷² PARTURIER, Maurice (Ed.). *Correspondance générale*. Toulouse: Édouard Privat, 1941-1964, vol. 14, p. 265-266.

fins el punt que va presentar la seva dimissió a més de publicar una carta en els principals diaris de l'època en la qual s'expressava en els següents termes:

*“ (...) Considerando que de hecho los cuerpos colegisladores ya no existen, y que por tanto conservar por más tiempo el carácter de diputado a Cortes en las actuales circunstancias, es implícitamente aprobar unas medidas que mis opiniones y el juramento hecho en manos de V. E. me obligan a rechazar, pongo en conocimiento de V. E. para fines convenientes, que hago renuncia del cargo de diputado a Cortes que me confirieron los electores del distrito de Arenas de Mar (...)”*¹⁷³.

Encara que l'enrenou provocat per la postura de Downing va ser remarcable, les seves amistats al congrés el devien fer desistir, pel que passà a engrossir les llistes de diputats que només es dedicaven a calentar el seu escó i a no fer enrenou. Més controvertida encara fou la segona incidència protagonitzada per Downing. En una de les sessions parlamentàries celebrades el més d'abril de 1858, Rios y Rosas demanà a Xifré que llegís un escrit¹⁷⁴. La ponència de Xifré versava sobre els abusos comesos per les autoritats militars de Catalunya, arribant a qualificar de comunista i enemic de la propietat al llavors Governador militar de Catalunya, Juan Zapatero i Navas. Els arguments de Downing eren que Zapatero havia aprofitat la crispació de les classes treballadores perquè es rebel·lessin contra el propietari Xifré, produint-se alguns episodis de pillatges i destrosses en els Porxos. Díficilment podem concebre les protestes i els crits d'oposició que seguiren a la ponència, fins el punt que es va excloure temporalment a Xifré del seu càrrec, a més d'enviar-lo als jutjats per calumnies contra l'autoritat nacional. Després de moltes sessions enceses, els congressistes finalment es van calmar, acordant simplement deixar constància del seu mal estar:

*“Pedimos al congreso que sin prejuzgar cuestión alguna que sea de la competencia de los tribunales, se sirva declarar que ha oído con desagrado las manifestaciones que en la forma y términos mas inconvenientes contiene la exposición de don José Xifré contra las autoridades de Cataluña y que para los efectos proceden en justicia, se remita a los tribunales(...)”*¹⁷⁵.

La reprimenda fou suficient, doncs Xifré no va tornar a provocar cap debat, restant com un oient més de la càmera baixa fins que es va cansar de la política a mitjans de la dècada de 1860.

¹⁷³ *El Áncora*. Madrid, 31 de desembre de 1851.

¹⁷⁴ *La Iberia*. Madrid, 18 d'abril de 1858.

¹⁷⁵ *Ibidem*.

5.2.1. Gestió del patrimoni familiar i l'encàrrec de la tomba de Xifré i Casas

A banda d'aquestes qüestions, amb la mort del seu pare, Xifré Downing va haver de fer front a un dels patrimonis més voluminosos d'Espanya, requerint l'ajuda de no pocs administradors com Francesc de Bofarull i Sartorius. Gràcies a la nòmina d'apoderats, Xifré va poder mantenir el seu ritme de vida ostentós, al mateix temps que tractava de gestionar com podia l'immens patrimoni heretat.

Encara que no se n'ha conservat gaire documentació, podem constatar que Downing va realitzar diversos treballs de manteniment i millora dels immobles haguts a Catalunya, sobretot pel que fa a les cases del carrer Marquès de Barberà, els Porxos, la finca de Sant Martí i l'Hospital d'Arenys. Un dels pocs projectes que hem pogut documentar foren unes reformes efectuades en la casa situada en l'actual carrer Nou de la Rambla. Les obres van recaure en el que ja era l'arquitecte de la família, Elies Rogent. Els treballs, realitzats al desembre de 1864, van comprendre obres de paleta, serralleria, fusteria, vidreria i pintura, essent obres de poca magnitud al no superar els 500 duros¹⁷⁶. També sabem que Downing encarregà a Rogent diverses actuacions tant als Porxos com a la finca de Sant Martí però no se n'ha conservat cap document on es detallin els treballs efectuats. Tot i així, les intervencions de Downing per preservar aquest extens patrimoni no van ser suficients, pel que en temps de Hamel es van haver d'iniciar diversos treballs d'importància.

L'hospital també va merèixer l'atenció de Downing, doncs a banda de diversificar les funcions de la institució incorporant una petita escola i un asil, Joseíto hi manà construir cap al 1859 un magnífica tomba per albergar les restes mortals del seu pare (Fig. 14).

A falta d'artistes de renom a casa nostra, Downing va encarregar el projecte al destacat escultor francès Charles Guméry (1827-1871)¹⁷⁷. L'academicisme de Guméry gaudí de certa fama a París, essent un dels escultors favorits del segon imperi, motiu pel qual va ser guardonat amb la Legión d'Honneur al 1867. Les seves obres, d'estil plenament classicitzant, es poden trobar al Cour Carrée del Louvre, al palau Garnier i a la Gare du Nord, així com també caldria esmentar alguns grups escultòrics de l'exterior de l'Opera Garnier. Per a l'encàrrec de la tomba de Xifré Casas, Guméry es remunta als sepulcres renaixentistes, especialment a la tipologia de tomba parietal com les de Leonardo Bruni a Santa Croce (1444-1446), obra de Bernardo Rossellino o la del Cardenal de Portugal a San Miniato al Monte (1461-1466) d'Antonio Rosellino, ambdues a Florència. El monument, realitzat en marbre i emmarcat per un arc de la capella, consta d'un doble basament sobre el qual s'hi disposa un gran sarcòfag, sustentat per potes zoomòrfiques. A sobre d'aquest hi

¹⁷⁶ Diari de comptes (desembre de 1864). Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

¹⁷⁷ Documents diversos (1859-1862). Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu municipal d'Arenys de Mar.

trobem la figura dorment de Xifré Casas, lleugerament reclinat per poder apreciar millor el rostre del difunt. Dues al·legories flanquegen el sarcòfag, la beneficència i a la perseverança. A l'intradós de l'arc, sota un escut amb l'inicial de Xifré hi podem llegir la següent inscripció en llatí: “Josep Xifré Casas qui del seu patrimoni fundà aquesta casa per a la cura de malalts”. El resultat final concordava força amb el tarannà del difunt; una aparent austeritat formal que conviu amb una aire de solemnitat i majestuositat.

Fig. 14. Panteó de Josep Xifré i Casas a l'Hospital d'Arenys (1859).

Tot ens fa pensar que la tomba va ser finalitzada al 1859 però no va ser fins al 1861 quan s'instal·là a la capella de l'hospital que Xifré havia fet construir¹⁷⁸. Al respecte, es conserva un document redactat pel mestre escultor on es detallen els passos a seguir per a muntar correctament el monument i s'inclouen diverses imatges de la tomba i de la capella on s'ubicarà¹⁷⁹. Una vegada instal·lat el mausoleu, s'hi transportaren les restes del difunt el 7 d'Agost del mateix 1861 amb una processó fúnebre de gran fastuositat recollida en diversos diaris de l'època¹⁸⁰.

¹⁷⁸ CAMARERO, Gloria. «L'arquitectura dels indians al Maresme: el Xifré d'Arenys de Mar». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 1996, núm. 55, p. 19-25.

¹⁷⁹ Carta del mestre d'obres E. Noël a Xifré Downing (3 de Setembre de 1860). Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

¹⁸⁰ *Diari de Barcelona*, 12 Agost 1861; *El telégrafo*, 11 Agost 1861; *La Corona*, 9 Agost 1861.

5.3. Preocupacions i mentalitat de Xifré Downing

Xifré, personatge internacional, era un home sensible i atent a les novetats que s'estaven produint en aquells temps. Per això, no va poder obviar els aires renovadors de l'obrerisme, els nous enginys tècnics, ni d'altres corrents i tendències de gran modernitat, afavorint-los i contribuint en la seva difusió. Com tampoc va poder restar al marge de l'esperit místic i enigmàtic del romanticisme imperant, acabant de configurar la complexa i contradictòria mentalitat del nostre segon protagonista.

5.3.1. De l'Ictineu de Monturiol a *Habitaciones para la clase obrera*

En una línia similar a la del seu pare quan finançà la frenologia de Cubí, Downing també es mostrà interessat pels avenços científics i tecnològics encaminats a millorar la vida humana. En el seu cas però es decantà per la vessant tecnològica, invertint una important quantitat de diners en *Monturiol, Font, Altadill i Cia.*, raó social dedicada a trobar finançament pel segon Ictineu de Narcís Monturiol (1819 -1885)¹⁸¹. La relació entre Downing i l'enginyer català es degué iniciar cap al 1858, quan Joseíto acudí a una demostració del famós submarí en qualitat de diputat i empresari, realitzant inclòs un viatge de prova a bord de l'aparell¹⁸². L'experiència degué ser memorable, doncs tant l'invent com l'inventor van causar una gran impressió en Downing, pel que va decidir formar part del projecte. I encara que el l'Ictineu fracassà estrepitosament, la relació amb Monturiol i el seu cercle va permetre a Xifré contactar amb tot món d'idees renovadores.

Hom ha de saber que al llarg del segle XIX aparegueren diversos corrents com el socialisme utòpic, els moviments obrers, el comunisme o l'anarquisme, però també el pacifisme o el feminisme que pretenien reformar la societat i difondre nous valors morals. Així es van començar popularitzar idees com la solidaritat, la dignitat de l'individu, la igualtat davant la llei però també l'atenció prioritària a l'educació o la defensa de l'harmonia amb la naturalesa. Aquestes tendències gaudiren d'una gran fortuna a l'Europa de mitjans segle XIX gràcies a les aportacions de grans figures com Proudhon, Fourier, Bakunin o Saint Simón entre d'altres. A Catalunya, l'impacte d'aquests moviments fou remarcable, essent-ne grans impulsors Narcís de Monturiol o en Josep Anselm Clavé, entre d'altres. Monturiol, que havia estat a l'exili per les seves idees, es sentí especialment

¹⁸¹ STEWART, Matthew. *El sueño de Monturiol. La extraordinaria historia del inventor del submarino que quiso salvar el mundo*. Madrid: Taurus, 2004, p. 168

¹⁸² *La Época*, 22 d'abril de 1861.

atret pel socialisme utòpic d'Étienne Cabet, quelcom que el portaria a traduir el *Viatge a Icària*, i faltà molt poc perquè s'embarqués cap als Estats Units per a formar part de la Nova Icària¹⁸³.

No sabem si Xifré començà a interessar-se per aquestes qüestions arrel de l'Ictineu, o bé si el contacte amb Monturiol només el va motivar encara més en l'aprofundiment d'aquestes matèries. Però el que si sabem es que va reunir més de cent cinquanta publicacions sobre els nous moviments socials i polítics en la seva biblioteca personal.

L'extensa col·lecció bibliogràfica¹⁸⁴ de Xifré dóna bona mostra de la confusió general existent en la matèria, essent freqüent la intromissió i mescla d'aquests corrents i tendències. Tot i així s'hi veuen representats el socialisme, el socialisme utòpic, el comunisme i sobretot els moviments treballadors, entre d'altres, mostrant un predomini aclaparador d'autors francesos. Val a dir que Xifré tenia alguns pensadors predilectes, cas de Proudhon, de qui en tenia quasi totes les obres.

El socialisme utòpic estava ben representat amb les principals obres de Fourier, Cabet, Saint-Simon i Owen, així com obres sobre aquestes personalitats i les seves idees com *Exposition abrégée du système phalanstérien de Fourier* o *Dialogue entre la France, le monde et Robert Owen*¹⁸⁵. Però també hi tenien lloc algunes obres que tractaven d'explicar moviments com el comunisme o l'anarquisme, ja que Xifré disposava de publicacions tan curioses i filles del seu temps com *Le Communisme et la jeune Allemagne en Suisse*¹⁸⁶ o *Mis debates contra la anarquía*¹⁸⁷, de l'espanyol Ramón de La Sagra.

Les publicacions dedicades als moviments treballadors sobrepassen els seixanta exemplars. Així, hi podem trobar estudis sobre les revolucions, les associacions obreres, l'organització del treball, la millora de les classes obreres i les condicions de treball, l'harmonia social, els drets del proletariat o el problema de la propietat, entre molts altres. Una bona mostra d'aquests en són *Harmonies et perturbations sociales*¹⁸⁸, *Essais sur la science de la misère sociale*¹⁸⁹ o *De la condition physique et morale des jeunes ouvriers*¹⁹⁰ que es trobaven a la biblioteca de Downing.

¹⁸³ *El País*, 6 de Setembre de 1985.

¹⁸⁴ La biblioteca queda detallada en tres grans llistats que corresponen a: Fols. 142- 194, Refs.11 – 732, Fols. 210-211, Refs. 936-957 i Fols. 223-224, Refs. 1147-1174. *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de Gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid.

¹⁸⁵ *Ibid.*, Ref. 509, Fol. 178 Rev.

¹⁸⁶ HENNEQUIN, Amédée. *Le Communisme et la jeune Allemagne en Suisse*. París: Chez France Libraire, 1850.

¹⁸⁷ DE LA SAGRA, Ramón. *Mis debates contra la anarquía de la época y en favor del orden social racional*. Madrid: Imprenta del Colegio de Sordo-mudos y Ciegos, 1849.

¹⁸⁸ MARTINELLI, Jules. *Harmonies et perturbations sociales*. París: Guillaumin et cie, 1852.

¹⁸⁹ DUFAU, Pierre-Armand. *Essais sur la science de la misère sociale*. París: J. Renouard, 1857.

¹⁹⁰ DUCPÉTIAUX, Edouard. *De la condition physique et morale des jeunes ouvriers et des moyens de l'améliorer*. Bruseles: Meline, Cans et Cie., 1843.

Amb tot, Joseíto també va reunir una petita col·lecció de folletons polítics amb títols tant diversos com *El socialismo es la barbarie*, *Revolución social* o *La amortización eclesiástica*¹⁹¹.

No menys interessants són un conjunt de publicacions sobre la millora de l'habitatge de la classe obrera¹⁹². Aquest problema fou força discutit a partir de mitjans del segle XIX, mostrant força sintonia amb els ideals del socialisme utòpic. La problemàtica de l'habitatge barat també va tenir el seu protagonisme a les exposicions universals, com la de Londres de 1851, on el Príncep Albert va patrocinar un projecte habitacional per obrers.

De fet, Xifré Downing es va sentir especialment copsat per aquesta necessitat del proletariat pel que realitzà un estudi econòmic i arquitectònic junt amb el seu amic i arquitecte Alberto Lauth¹⁹³. El projecte fou presentat en un concurs obert per l'Ateneu Català de Barcelona a finals de 1861, i encara que no van guanyar, Xifré no es va poder estar de publicar-lo pel seu compte, tal i com ens diu a l'inici de l'obra:

*“Presentáronse los adjuntos proyectos al concurso abierto por el Ateneo Catalán de Barcelona en 28 de diciembre de 1861, y a pesar de que ni el uno ni el otro merecieron el premio, nos hemos decidido a darles cierta publicidad muy limitada, no como una apelación ante nuevos jueces, pues harto indulgente fue el dictamen para con nosotros, sino como medio de señalar a los que nuevamente se ocupen de igual cuestión, el escollo en que hemos incurrido; tarea modesta, como nos compete pero no tarea inútil; pues al estudiar a fondo cualquiera cuestión, el que sabe lo que ha de desechar, ha salvado la mitad de la distancia que le separa del acierto”*¹⁹⁴.

Rere aquesta ampul·losa modèstia vuitcentista s'hi amagava el capritx de Xifré, que va pagar de la seva butxaca un petit número d'exemplars de la seva obra, possiblement per repartir-la entre els seus amics¹⁹⁵. Tot i així, amb aquesta contribució Downing se'ns mostra sensibilitzat amb la qüestió, si bé efectua els seus judicis des d'una posició més que benestant. La publicació (Figs. 15 i 16), que no arribava a les vint pàgines de text, es dividia amb en un primer apartat arquitectònic, efectuat per Lauth, mentre que en la segona part Xifré Downing la vessant econòmica del projecte.

¹⁹¹ Refs. 468, 476 i 485, Fols 176-177. *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de Gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid.

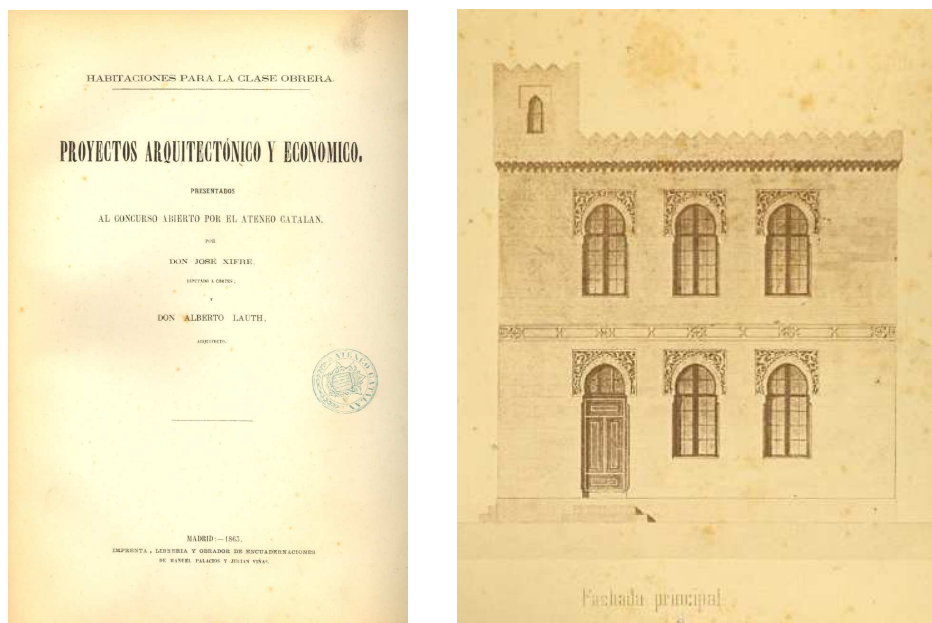
¹⁹² Dels cinc volums que Downing disposava, en destaca; MULLER, Émile. *Habitations ouvrières et agricoles*. Paris: Lacroix-Comon, 1856.

¹⁹³ LAUTH, Alberto i XIFRÉ DOWNING, Josep. *Habitaciones para la clase obrera. Proyectos arquitectónico y económico presentados al concurso abierto por el Ateneo Catalan, por don José Xifré, diputado a Cortes, y don Alberto Lauth, arquitecto*. Madrid : Manuel Palacios y Julian Viñas, 1863.

¹⁹⁴ Ibid., p. 1.

¹⁹⁵ Impresión y encuadernamiento de las memorias en J. Palacios (abril de 1863). Diari de Comptes. Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

Això si, el desplegament de làmines amb els plànols, seccions i detalls decoratius és remarcable, com també ho és que alguns dels models proposats segueixin l'arquitectura neoàrab. Ara bé, la publicació tractava alguns aspectes força interessants, com la difusió d'un model d'habitatge unifamiliar amb pati propi i instal·lacions sanitàries òptimes, o la popularització dels préstecs bancaris entre les classes menys pudents. Però sens dubte, un dels elements més innovadors és la defensa de les contribucions de l'industrial François Coignet, pioner del ciment armat i de les construccions prefabricades, que permetien abaratir sensiblement el preu de l'habitatge.

Figs. 15 i 16. Portada i una de les làmines d'*Habitaciones para la clase obrera*.

Una bona mostra del tarannà de la publicació ens el dóna Downing, que al final del treball reflexionava tot dient:

*“Terminada nuestra tarea, en la cual hemos buscado a la par que la solución económica, y no con menos ahínco, los medios mas conducentes al progreso de la clase obrera, al mejoramiento y fusión de las diversas clases de la sociedad, sin olvidarnos siquiera de la más rica, y con deseos de haber sabido explicar con bastante claridad nuestras ideas; réstanos decir con toda la sinceridad de nuestro corazón, que si bien estimaríamos altamente la honrosa fortuna de haber acertado, mas felices nos estimaremos aun si persona mas entendida ha podido hallar solución mejor (...)”*¹⁹⁶.

¹⁹⁶ LAUTH, Alberto i XIFRÉ DOWNING, Josep. *Habitaciones para la clase obrera. Proyectos arquitectónico y económico presentados al concurso abierto por el Ateneo Catalan, por don José Xifré, diputado a Cortes, y don Alberto Lauth, arquitecto*. Madrid : Manuel Palacios y Julian Viñas, 1863, p. 12.

Encara que la difusió d'aquest treball fou escàs, hem de veure en la contribució de Downing la seva preocupació pels profunds canvis que la societat estava experimentant en tots els seus aspectes, i que tot i la seva condició de capitalista i propietari, tractà de contribuir en la millora i la modernització de la societat. En aquest mateix sentit hem de situar la diversificació de les funcions de l'Hospital d'Arenys per part de Xifré Downing, doncs incorporà una petita escola i un asil per a desvalguts¹⁹⁷.

5.3.2. Altres inquietuds d'un romàntic fins a la medul·la

Allunyant-se diametralment d'aquestes contribucions filantròpiques, Xifré Downing tampoc va poder restar al marge d'altres manifestacions del seu temps més pròpies d'un multimilionari.

Pintor amateur i ociós professional, Xifré fou també un entusiasta de la natura, que en aquells moments començava a cridar l'atenció de les classes benestants, suposant el punt de partida de l'excursionisme i els càmpings. Conscienciat de la necessitat de conservar l'espai natural, Xifré s'associà a la *Societe Nationale Zoologique d'Aclimatation de France*¹⁹⁸, entitat precursora de les societats de protecció de la natura.

Però Joseíto, tot un romàntic fins a la medul·la, també es va sentir atret per gust pel misteri i l'esoterisme, qüestions molt en boga en aquell moment. El misteri i el gust per allò enigmàtic va gaudir d'una gran popularitat gràcies a les publicacions que difonien aquesta moda, cas del francès Eugène Sue. La repercussió a casa nostra també fou remarcable comptant amb autors com Nicasio Milà de la Roca (1801 – 1883), Wenceslao Ayguals de Izco (1801-1875) o Antoni Altadill. Arrel del projecte de l'Ictineu, Xifré havia entaulat una grata amistat amb Altadill, autor de la popular *Barcelona y sus misterios* (1860), on es posava de manifest la injustícia social i la hipocresia de l'èlit barcelonina a més de fer diverses al·lusions a Fourier i a Louis Blanc. A mode d'anècdota, hem de dir que la mateixa obra va comportar que s'identifiqués al protagonista d'aquesta història, un traficant d'esclaus, amb Josep Xifré Casas, cosa que mai va pretendre Altadill per l'amistat que mantenia amb el fill d'aquest¹⁹⁹.

¹⁹⁷ BADOSA I CAÑELLAS, Josep; MACIÀ I BIGORRA, Teresa; PARICIO I CASADEMUNT, Antoni. «El Xifré, 150 anys». *Revista Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt*, 1994, Any 2, núm. 3, segona època, p. 12.

¹⁹⁸ *Bulletin Société Nationale Zoologique d'Aclimatation de France*, París, 1861, p.344.

¹⁹⁹ RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 61-62

Tanmateix, des de principis del segle XIX, el gust pel misteri inherent al romanticisme havia provocat l'augment de l'interès entorn les matèries esotèriques. Però va ser a partir de la segona meitat de segle quan es produí un primer esclat d'aquest gust, patint en ocasions una tendència banalitzant, tal i com ens ho indica el creixent número de mistagògics, magnetistes i espiritistes que freqüentaren les corts europees.

Sens dubte, un dels centres de peregrinació d'aquestes gents fou París, on gaudien del favor de l'alta noblesa però també de Napoleó III, i especialment d'Eugénia de Montijo. I Downing i la seva mare, que mantenien una estreta relació amb els emperadors, es van veure indubtablement implicats en aquestes qüestions. De nou, gràcies a l'inventari del palau àrab, sabem que Xifré comptava amb diverses publicacions sobre l'esoterisme. Intrigat per aquestes qüestions, adquirí diverses obres del polifacètic Emanuel Swedemborg, i d'altres treballs transcendents com *Els principis de la natura*²⁰⁰. L'espiritisme també estava ben representat de la mà d'Allan Kardec, amb títols tan curiosos com *l'Evangeli segons l'espiritisme*, *Espiritisme Experimental* o *El llibre dels mediums*. No hi podien faltar tampoc totes les obres de l'amic frenòleg Marià Cubí, disciplina que estava complementada amb l'obra *Examen du magnetisme animal*²⁰¹. Més interessant encara n'és un tom amb la història de la francmaçoneria, qüestió remarcable ja que com hem dit, el seu pare o ell mateix podrien haver coquetejat amb els cercles maçònics.

A més a més, gràcies als testimonis de Mérimée, sabem que Downing assistí amb ell a les Tulleries a una sessió a càrrec del baró Dupotet, magnetitzador que realitzà un espectacle a mig camí entre la prestidigitació i el somnambulisme, que escandalitzava alhora que divertia a la selecta audiència²⁰². De fet, aquest tipus de sessions eren freqüents a la cort gala, essent diversos els personatges que, com Dupotet, eren convidats a exposar els seus coneixements. I vet aquí que un dels honorats fou el propi Marià Cubí, que gràcies a la intercessió de Júlia Downing, doncs el seu espòs ja havia mort, va realitzar un minuciós estudi craneoscòpic als emperadors²⁰³. La visita degué satisfer força a Napoleó III, doncs va encarregar la traducció i la publicació unificada de les obres del frenòleg català, a més d'obrir-li les portes al reconeixement d'altres importants testes franceses. Però no només de frenologia i magnetisme es parlava a les Tulleries, doncs també hi va tenir una presència destacada l'espiritisme. El precursor d'aquesta disciplina esotèrica que tingué una gran expansió a Europa i Amèrica a mitjans de segle fou Daniel Douglas Home (1833-1886) el qual

²⁰⁰ Jackson Davies, Andrew. *The principles of nature, her divine revelations, and a voice to mankind*. New York: Colby & Rich, Banner Pub. House, 1847.

²⁰¹ FRERE, Abat. *Examen du magnetisme animal*. Paris: Gaume Frères, 1837.

²⁰² La sessió magnetista tingué lloc a les estances de les Tulleries el 15 de desembre de 1854. Recollit a; SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, vol. 2, p. 30-31.

²⁰³ CARNICER, Ramón. *Entre la ciencia y la magia. Mariano Cubí. En torno al siglo XIX Español*. Barcelona: Seix Barral, 1969, p. 375-394.

gaudia del favor de Napoleó III i Eugènia de Montijo, realitzant diverses sessions espiritistes a la cort²⁰⁴. Amb tot això, no ens és difícil imaginar l'assistència de Xifré Downing o la seva mare a aquest tipus d'espectacles, que no devien deixar de ser una novetat curiosa entre unes elits àvides de divertiments que omplissin el seu temps. Hom ha de tenir present que les inquietuds de Downing deixarien un pòsit important en el seu fill, el qual incrementaria exponencialment el seu interès per les matèries esotèriques.

5.4. Fascinació per un orient fictici; l'Hotel Xifré de Madrid

Una de les modes romàntiques que més popularitat va tenir al segle XIX fou el que s'ha anomenat orientalisme, és a dir, la fascinació de les potències colonials per un orient tant vast com irreal, carregat d'exuberància i exotisme. I vet aquí que el gust orientalista va tenir un dels seus màxims valedors en Josep Xifré Downing.

Copsat per aquelles cultures mil·lenàries i exòtiques, Xifré plasmà el seu ideal oriental amb la construcció d'un palau àrab a Madrid (Fig. 17). Essent un dels edificis més primerencs, fastuosos i acurats del seu gènere, el palau conjugava els elements més distintius de l'arquitectura i l'art hispanoàrab, mentre que el seu interior, tot i el predomini arabitzant, era una amalgama de referents orientalistes. Malauradament, tot i la seva minuciositat i qualitat de detalls, el palau fou enderrocat l'any 1949 cedint el seu espai a la robusta i racional seu del Sindicat Vertical, obra de Francisco de Asís Cabrero.

Però gràcies a diverses troballes documentals que inclouen un detallat inventari dels béns mobles continguts al palau²⁰⁵ i un reportatge fotogràfic de l'immoble, ens trobem amb la possibilitat de recuperar la seva memòria, verificant i ampliant els coneixements que en tenim, a més de situar-lo en el seu context corresponent. I no menys important, l'anàlisi d'aquestes fonts documentals ens permetrà reconstruir parcialment l'interior del palau, pràcticament desconegut fins el moment. Amb tot, arrel d'aquestes qüestions, pretenem donar a conèixer en profunditat el gust del propietari per un orient fictici, evasiu i exòtic, així com altres inquietuds que se'n desprenen.

²⁰⁴ Després de viatjar arreu d'Amèrica amb les seves evocacions d'esperits, Hume es desplaçà a Europa entorn l'any 1857 aconseguint una gran fortuna entre les elits europees. A banda de les sessions espiritistes realitzades davant Napoleó III a les Tulleries i a Fontainebleau, també actuà davant el rei de Prússia i la reina d'Holanda, entre d'altres. Home astut, l'any 1858 es casà amb la filla del Comte de Kroll, essent el seu testimoni Alexandre Dumas, del que en podem desprendre els lligams entre el romanticisme i les inquietuds esotèriques. Recollit a ; SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, vol. 2, p. 89-90.

²⁰⁵ *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid.

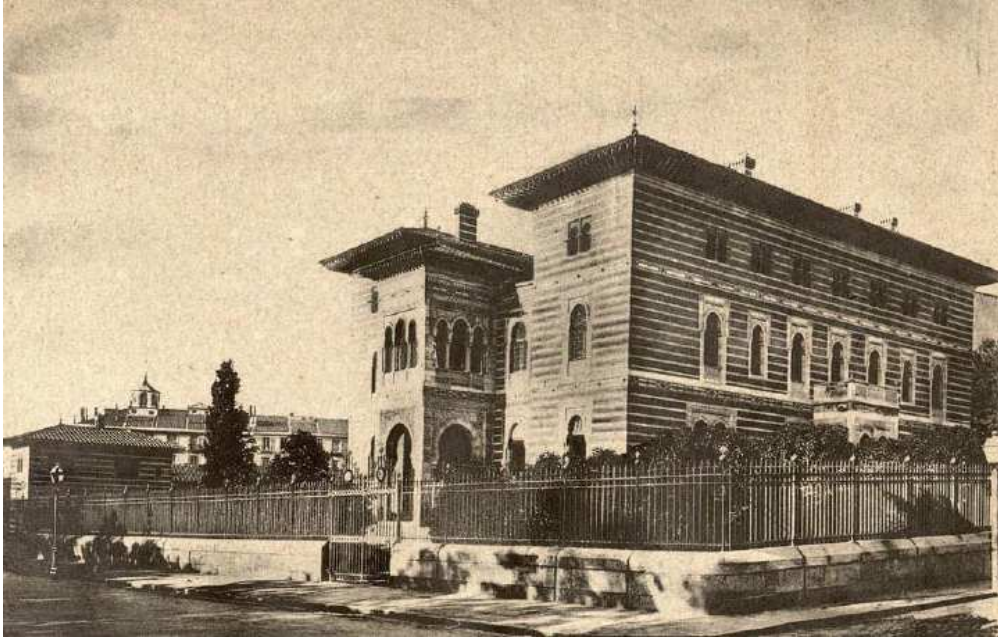

Fig. 17. Vista exterior del palau àrab extreta de l'àlbum fotogràfic encarregat per Xifré Hamel (ca.1900).

La fascinació per l'orient va gaudir de gran difusió durant el període romàntic. Com a potències colonials, França i Anglaterra es van interessar especialment per aquelles cultures exòtiques, convertint-se en els centres generadors d'una nova moda força heterodoxa. De fet no tenia res de nou, ja que des de l'antiguitat fins els temps actuals ha existit sempre aquesta fascinació per l'alteritat. Durant el segle XIX, la intensificació de les relacions amb altres països i territoris va fer que l'interès per civilitzacions i cultures tant diverses com la hispanomusulmana, Xina, Egipte, Pèrsia o el Japó, entre d'altres referents, experimentés un sobtat creixement.

Les nacions occidentals privilegiades, tenien accés a tot tipus d'innovacions tecnològiques, i junt amb una suposada superioritat moral feia que es prenguéssin un to paternal en les relacions amb d'altres països a priori no tant desenvolupats. Però va transcorre poc temps entre el contacte desinteressat i les ànsies de dominació, donant pas a guerres colonials com la mantinguda entre Espanya i Marroc des de finals del segle XIX fins ben entrat el XX.

Transcorregudes les primeres dècades del vuit-cents, començaren a ser freqüents els viatges d'escriptors, pintors, i curiosos en general atrets per aquests nous móns. Recollint les seves impressions, aquests pioners generaren tota una bibliografia al seu voltant, contribuint d'aquesta manera a augmentar la imprecisió de les coordenades geogràfiques i temporals d'aquests referents. Val a dir que això no féu més que incrementar la dèria orientalista, popularitzant-la fins a la banalització. No sorprèn doncs, que l'elit del moment trobés en aquests corrents una manera més de superar el tedi, a més d'una oportunitat per fer ostentació de l'exotisme i l'extravagància,

multiplicant-se les vestimentes, els mobles, els objectes decoratius, les pintures o les arquitectures que, depenent del moment o dels gustos de cadascun, imitaven els models xinesos, japonesos o àrabs entre d'altres.

Una de les grans problemàtiques de la construcció historiogràfica de l'orientalisme artístic és precisament l'àmplia amalgama referencial. Hom ha de saber que alhora de manifestar les seves filiacions orientalistes difícilment es prenia un únic referent, doncs la gràcia, devien pensar les gents vuitcentistes, es trobava en la riquesa i la diversitat d'aquest comodí oriental. El que sí es podia donar però, era el predomini d'un d'aquests referents, com podria ser allò àrab, encara que no deixava de ser una generalització dels països de religió musulmana. Fins i tot, hom podria hipotetitzar que en la seva gènesi aquestes tendències bé podrien haver estat considerades separadament, tot i que progressivament es van unir sota el paraigua comú de l'orientalisme, fruit de la generalització i la banalització del concepte d'orient. Però també es podria haver produït el fenomen invers; d'una primera impressió generalitzant es podria passar a un aïllament progressiu d'aquests referents a mesura que se'n tenia més coneixement. Però deixant de banda les especulacions, el fet és que a mesura que avançava el segle XIX, l'orient era cada vegada més present.

Val a dir que el mateix estat espanyol es va veure convertit en un focus exòtic per a la resta d'estats. Així, l'orientalisme de caire islàmic va tenir en l'estat espanyol un dels principals models de fascinació i centre de peregrinació ja que, al seu pas, la cultura àrab havia deixat llegendes i manifestacions artístiques de gran riquesa. Aquesta fascinació, iniciada durant el segon terç del segle XIX arran de diverses publicacions com *Cuentos de la Alhambra* (1832)²⁰⁶ de Washington Irving, van calar profundament en els cercles romàntics europeus i en menor mesura, americans²⁰⁷. Sigui per proximitat geogràfica o per la recent invasió, l'èlit francesa es va sentir especialment atreta per l'estat espanyol, veient en el país fronterer un ideal romàntic i exòtic al mateix temps. És conegut el manifest interès de Mérimée, Victor Hugo i Stendhal, entre molts altres, per aquesta vessant. Tant és així que una de les qüestions que més interessaren a l'autor de *Carmen* fou l'art i la història de la espanya islàmica, tenint el seu ideal en l'Alhambra, monument doblement romàntic pel seu origen medieval i àrab. La difusió d'aquesta onada àrab tant a França com a altres estats europeus fou remarcable, passant a constituir una part important de l'ampli paraigües de l'orientalisme.

²⁰⁶ El títol original amb el qual es publicà la novel·la, *Conjunto de cuentos y bosquejos de los moros y los españoles*, ens dona notícia de la visió exotista i popular del moment.

²⁰⁷ En aquest context es feren els primers estudis de la història de l'art hispànic, com *Analys of the artists of Spain* (1848) de William Stirling Maxwell. Al seu torn, també es començà a popularitzar col·leccionisme d'art hispànic per part d'aristòcrates i burgesos europeus i americans, derivant en la qual cosa derivaria en l'espòli produït des de finals del segle XIX.

Amb tot, hem de tenir present que en determinats contextos i tipologies artístiques, uns referents van tenir més ressò que d'altres. Per exemple, el gust xinès o japonès, tendia a manifestar-se majoritàriament en forma d'objectes decoratius de dimensions reduïdes, com objectes de porcellana o biombos de gran refinament. Per contra, si bé l'arabisme també comptava amb un món material d'objectes decoratius diversos, aquests solien ser de poca qualitat, com pipes de fumar, tauletes de pi, làmpades, entre d'altres souvenirs. Però a diferència dels referents del llunyà orient, l'arabisme tingué una major repercussió arquitectònica que entroncava a la perfecció amb els historicismes medievals i amb l'eclecticisme.

Tot i que a la majoria de països aquest revival arquitectònic moresc fou anecdòtic, a Espanya l'onada neoarabitzant es manifestà amb una major riquesa i intensitat, degut al problema de la identitat nacional i a la necessitat d'un estil patri com el gòtic a França o Anglaterra. Prova de la popularitat d'aquests models a l'estat espanyol n'és l'escissió entre dues propostes arquitectòniques diferenciades; l'apropiació del mudèjar entès com quelcom castís i purament espanyol, i una visió més vague del món àrab directament relacionada amb l'orientalisme europeu. Així, la primera va donar pas a una arquitectura de pavellons d'exposició i places de toros, mentre que la segona tendència era la usada per la decoració d'interiors i pels pocs valents que es feien bastir tot un palau a l'estil àrab. D'aquesta manera, el que a Europa suposà una arquitectura secundària de quioscs, puntuals residències d'estiu, petits pavellons i decoració escultòrica, a Espanya es convertí en una arquitectura de gran representació, essent múltiples les manifestacions arquitectòniques i decoratives arabitzants o alhambristes que va promoure l'aristocràcia i l'alta burgesia espanyola²⁰⁸.

Les primeres mostres d'aquesta arquitectura neoaràbiga, succeïdes entre finals dels anys quaranta i els seixanta del segle XIX, es van centrar en la decoració d'interiors, posant ràpidament de moda els gabinets àrabs o les sales de fumar, agafant com a models les estances de l'Alhambra i d'altres monuments hispanomusulmans. Val a dir que el màxim representant d'aquesta moda d'interiors fou Rafael Contreras, personatge associat al monument granadí²⁰⁹. La raó d'aquest intimisme, de gabinets, sales i també de patis interiors, recau en que s'atribuí a l'art àrab un caràcter festiu i alegre en desacord amb la imatge exterior que l'aristocràcia volia oferir. Llavors, la

²⁰⁸ El terme alhambrista, utilitzat per Alfonso Salazar per referir-se a un corrent estrictament musical, passà a designar tot un seguit de manifestacions artístiques i literàries d'un període concret segons defensa Pedro Navascués al llarg de les seves publicacions. Veure; NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *Arquitectura y arquitectos madrileños del siglo XIX*. Madrid: Instituto de Estudios Madrileños, 1973.

²⁰⁹ Contreras fou el membre més actiu d'una saga de restauradors. L'any 1847 fou anomenat restaurador adornista de l'Alhambra i, al 1847 director dels treballs de restauració del monument. El seu coneixement de primera mà de l'Alhambra li va valer ser un dels decoradors més cotitzats entre la cort madrilenya. Obra seva en fou el Gabinet àrab del Palau d'Aranjuez (1848), inspirat en la Sala de las dos hermanas del monument nazari.

manifestació exterior de l'arabisme es reservava exclusivament pels teatres, banys, circs, places de braus i altres instal·lacions d'oci²¹⁰.

Fig. 18. Downing disfressat d'àrab (ca. 1860).

Tanmateix en aquesta primera onada de neoarabisme íntim i contingut hi trobem una excepció extraordinària, el palau àrab que Josep Xifré Downing aixecà a Madrid a finals dels anys cinquanta, situat a la cruïlla del carrer Lope de Vega amb el recentment inaugurat Paseo del Prado. Atès el caràcter precursor i innovador de la seva contribució, hauríem de situar a Downing com un dels màxims difusors de l'arabisme i l'orientalisme a Espanya, junt amb figures com el Duc de Montpensier, la Comtessa de Montijo, els germans Madrazo o Marià Fortuny.

No sabem en quin moment precis Josep Xifré Downing (Fig. 18) va començar a manifestar un creixent interès cap el món musulmà i l'orient. En aquest sentit, no hauríem d'oblidar que Josep Xifré Cases ja havia mostrat una tímida inclinació cap a l'exotisme, tot i que en el referent en aquest cas era la fèrtil Amèrica. A diferència del seu pare, però potser influït per aquest substrat exòtic, Downing va variar el centre d'atenció a més d'incrementar exponencialment la manifestació material d'aquesta fascinació. De fet, l'evocació del món àrab medieval era d'allò més potent, suposant el súmmum del refinament i el luxe. Però també era un dels pobles més avançats del seu moment pel que fa a la medicina, la ciència i les arts, quelcom que també es podia estendre a alguns períodes de la civilització Xinesa i Japonesa. La filiació de Downing amb l'orientalisme l'hem de trobar en els seus valors associats, és a dir, en l'evasió, el misteri, l'exuberància, la sensualitat i d'altres credos romàntics que tant calaren en el malenconiós i extravagant Xifré Downing (Fig. 18).

²¹⁰ NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *Arquitectura y arquitectos madrileños del siglo XIX*. Madrid: Instituto de Estudios Madrileños, 1973, p. 268

Possiblement la febre oriental del segon membre de la saga Xifré es forjà en els cercles intel·lectuals i culturals de Paris i Madrid. Així, si a la capital francesa comptava amb fervorosos arabistes i orientalistes com el propi Mérimée o Eugénia de Montijo, a la cort espanyola també comptava amb amistats propenses al gust arabitzant en les persones de la Comtessa de Montijo o el Duc de Sesto, ambdós propietaris de gabinets o estances d'inspiració àrab. Al llarg dels anys quaranta i cinquanta del segle XIX, Downing devia alimentar la seva fascinació adquirint tot tipus de llibres que difonien l'orientalisme, com reculls de viatges i expedicions al Marroc, volums il·lustrats amb els monuments del nord d'Àfrica i Andalusia, novel·les romàntiques i fins i tot clàssics de la literatura àrab. I també en aquest període devia iniciar la seva col·lecció de mobles i peces orientals. Aprofitant la seva amistat amb la Comtessa i les seves filles que, com aquell que diu, eren assídues a passejar pels Reals Alcàssers de Sevilla i a prendre el té a l'Alhambra, Downing també degué veure de primera mà algun dels monuments que tant l'impressionaven, potser acompanyat per la seva mare o amb el propi Mérimée. Precisament, en una carta de Mérimée a la Comtessa²¹¹, se'ns diu que Xifré viatjà per Andalusia i inclòs pel nord d'Àfrica cap a mitjans de 1847, quelcom que no devia fer sinó incrementar la seva dèria orientalista. Tanmateix, la principal contribució de Xifré en aquesta moda fou, com no, el palau àrab de Madrid, encarregat a l'arquitecte francès Émile Boeswillwald (1815-1896). Els models i referents de l'edifici, més decoratius que constructius, eren com no les construccions més paradigmàtiques de l'art hispanomusulmà; des de l'Alhambra, a la Mesquita de Còrdova, passant pels Reals Alcàssers de Sevilla i molts d'altres, tot i que menys presents. Però sens dubte, la traça més present es la de l'art Nazarí, sùmmum del luxe i el refinament. Al palau s'hi donen cita tant la còpia literal d'aquests referents, com la seva conjunció fantasiosa i lliure per part de l'arquitecte-restaurador, desembocant en quelcom similar al que feia Viollet-le-Duc amb el gòtic.

Per les seves característiques, es tracta d'una de les construccions neoaràbigues més singulars, precursors i extravagants, motiu pel qual va despertar la curiositat dels madrilenys des del mateix moment de la seva construcció:

“Llama mucho la atención de las personas que han tenido el placer de verle, el lindo palacio árabe que el Sr. Xifré levanta en el paseo de las Delicias. Es realmente una reproducción exactísima de la arquitectura árabe. El salón principal y las galerías de columnas semejan a las del palacio árabe de Sevilla. De Tetuán se traerán para el pavimento losas moriscas y todos los muebles, encargados a distinguidos artistas, tendrán el mismo sello

²¹¹ Carta de Mérimée a la Comtessa de Montijo (17 de juliol de 1847). SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, vol.1, p. 339.

árabe. Es una construcción que se aparta de la monotonía de los demás edificios y que revela el gusto de su propietario”²¹².

L'anomenat Hotel Xifré (1858 – 1865) era un cas estrany en l'arquitectura contemporània d'aquell Madrid vuitcentista, poc donada a les manifestacions exteriors indecoroses. Per això, són diversos els aspectes en els quals es manifesta l'excepcionalitat d'aquest edifici, entre els quals en destaquen la tipologia o la manifestació exterior de la fascinació per la civilització hispanoàrab. En aquells moments l'aristocràcia preferia optar per immobles més sobris, molts d'ells fruit de l'historicisme medieval cristià, integrats enmig d'altres construccions veïnes i amb una sola façana. Com era el cas del palau urbà del Duc de Sesto executat l'any 1865 per Francisco de Cubas. Per contra, el seu amic Xifré va optar per una tipologia ben diferenciada, un palauet exempt a les afores de la ciutat, rodejat d'un petit terreny enjardinat i protegit per una barana de ferro, seguint el model del palau del Marqués de Salamanca al mateix barri madrileny²¹³.

Ara bé, l'element més innovador que incorporava l'immoble era l'adopció explícita d'elements constructius i decoratius de l'art islàmic en l'exterior de l'edifici, quelcom que només el Duc de Montpensier estava realitzant en aquells mateixos moments²¹⁴. I no menys important, l'interior era tot ell concebut com si d'un gabinet àrab es tractés. Tanmateix, l'exterior tampoc volia mostrar la càrrega decorativa que trobem en l'interior, quelcom que només es veuria en els pavellons d'exposició. Per acabar de dissimular l'adopció d'aquest estil festiu, la façana lateral tenia un aspecte relativament auster, mentre que el cos de la façana principal era menys voluminós. D'aquesta manera, evidenciant la sensibilitat de Xifré i el bon ofici de l'arquitecte, s'aconseguí conferir al conjunt un caràcter íntim i refugiat al mateix temps que possibilitava una manifestació exterior de decoració neoaràbiga tal i com volia el propietari. Amb tot, hem de considerar l'edifici com una manifestació oposada d'allò que s'ha dit neoarabisme epidèrmic, és a dir, la presència d'una càrrega decorativa exterior que no es correspon amb l'interior. Doncs en aquest cas, es dona el fet contrari, ja que l'exterior suavitza la profusió ornamental de l'interior.

Dit això, la construcció es podia emmarcar dins la tipologia d'Hotel francès, estructurant-se a partir d'una caixa rectangular de dos pisos, que albergaria el pati interior, i dues grans ales de tres nivells als laterals, on s'hi trobaven les estances i habitacions. Per tal d'aprofitar l'espai, l'arquitecte

²¹² *La Época*. Madrid, 7 d'agost de 1861

²¹³ NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *Arquitectura y arquitectos madrileños del siglo XIX*. Madrid: Instituto de Estudios Madrileños, 1973, p. 129.

²¹⁴ RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. «El duque de Montpensier y la introducción de la estética orientalista en España». En DD.AA. *Actas del XII Congreso Nacional del Comité Español de Historia del Arte: arte e identidades culturales*. Oviedo: Universidad de Oviedo, 1998. 173-186

també va concebre un gran subsòl on s'hi disposarien estances de serveis, a més d'un petit altell. I per a comoditat del propietari, es construí un modest pavelló pel conserge, novetat que esdevindria comuna en les cases benestants. En general, la construcció presentava un caràcter contingut, només trencat lleugerament a la façana principal gràcies a l'avançament dels cossos laterals i el pòrtic de l'entrada.

Pel que fa a la decoració exterior, l'edifici conjugava de manera eclèctica els elements més característics de l'arquitectura musulmana passada pel sedàs de l'arquitecte-restaurador francès. Un dels principals elements homogeneïtzadors era la bicromia que alternava àmplies franges de maó vist, amb d'altres més fines de tonalitat groguenca. Remarcant encara més l'eix horitzontal de l'edifici, cada nivell estava separat per una cornisa un tant eclèctica, si bé de gran senzillesa. En aquest aspecte hem de fer valer els gustos personals de Xifré Downing, doncs en una carta de Boeswillwald es diu que el promotor va voler que els maons es disposessin a l'anglesa tal com ho havia vist en un edifici de París²¹⁵. Aquesta disposició conjugava dues tonalitats i tipus de maons per aconseguir diversos motius decoratius que delimitaven els diversos cossos de l'edifici, substituint el que hauria estat previsiblement un tipus de decoració mudèjar. A banda d'aquests elements l'ornamentació es concentrava als carcanyols, decorats amb ceràmiques policromades amb motius geomètrics i als ampits calats dels arcs de ferradura. Òbviament la façana central tenia un major desplegament decoratiu en el pòrtic d'entrada i en el bell mirador del primer pis. Rematant la construcció, s'hi disposà una coberta de fusta de gran volada, que sembla inspirar-se amb la coberta de la façana principal del Real Alcàsser de Sevilla, tot i que també s'hi podrien veure reminiscències victorienes. Ara bé, tots aquests elements es varen disposar amb una delicadesa i sobrietat formal remarcable, doncs en altres mans bé podria haver presentat un aspecte més cridaner.

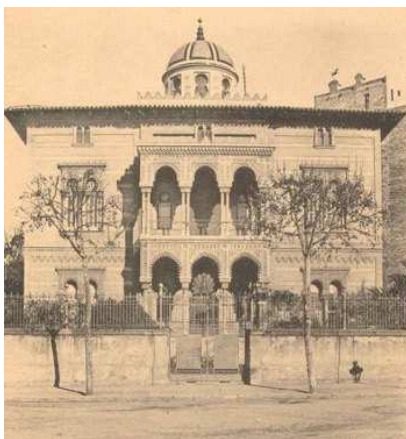
Això si, aquest caràcter sobri i contingut s'abandonà totalment en l'interior, que Downing va dotar d'una decoració extrema i majestuosa que imitava diversos motius i solucions de l'Alhambra i altres monuments hispanomusulmans, quelcom que feia del palau un edifici certament incòmode pel que feia a l'ús diari. Val a dir que l'interior s'articulava per mitjà d'un pati interior de dos pisos, al voltant del qual hi havia les diverses estances, i que constituïa un dels patis àrabs més exuberants i acurats dels que es realitzaren al segle XIX. Com veurem, *l'horror vacui* era present en tot l'interior, però pel que feia a mobiliari i objectes decoratius l'hegemonia àrab es diluïa en un vast orientalisme.

Una vegada enllestit, almenys pel que feia a l'exterior, l'edifici causà gran sensació entre la societat madrilenya, dividida entre aquells que apreciaven la varietat que aportava tan singular

²¹⁵ Carta d'Emille Boeswillwald als administradors dels bens de Josep Xifré Hamel (1873). Documentació personal de Josep Xifré Hamel. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

construcció i els que criticaven el capritx poc decorós del ric burgès. Doncs si per la mentalitat actual l'edifici era relativament sobri, a mitjans del vuit-cents es veia com un excés esperpèntic i fins i tot, de mal gust. Com si no s'havien de prendre aquell edifici moresc quan les tensions amb el veí marroquí ja s'havien convertit en conflicte bèl·lic?

Per aquests motius, i si bé els interiors orientals es multiplicaven, haurem d'esperar per veure l'influència exercida pel palau àrab. A la capital espanyola, ocupada en el debat de la identitat i l'estil patri, i més partidària del cristianitzat mudèjar, edificacions com les de Xifré no es van tornar a veure. Només el palau construït per Guillermo Joaquín de Osma en una data tan tardana com 1886, l'actual seu de l'Institut Valencià de Don Joan, va seguir molt de lluny el palau Xifré. Serà a Catalunya, més partidària d'un orientalisme entès a la manera europea, on més influeixi l'edifici del nostre protagonista. La burgesia catalana, desitjosa de mostrar la seva singularitat, copià el palau Xifré en alguna de les seves construccions, tot i que escasses i tardanes. No sabem, atesa la manca documental, si aquest era el cas del seminal palau Mercader (1871) de Jeroni Granell i Mundet. Però el que si sabem és que algunes com la Casa Goytisolo (ca.1874) i la Casa Taltavull (ca.1874), ambdues de Josep Giró Jordà, seguien molt d'aprop al palau Xifré. Giró devia haver contemplat el palau madrileny al concebre aquestes edificacions, doncs es tracten de dos palaus exempts d'una estructura i decoració molt similar a la de Xifré, amb lleugeres variacions, com la cúpula de la casa Goytisolo o el pòrtic tripartit (Figs. 19 i 20). Fins i tot també comptaven amb un fastuós pati interior, encara que no sabem si la decoració arabitzant s'estenia a tot l'interior. També molt similar a les anteriors fou l'anomenada Casa de les Altures (1890) d'Enric Figueres, únic edifici conservat dels que hem tractat.

Figs. 19 i 20. Casa Goytisolo i Casa Taltavull, ambdues executades pel mestre d'obres Josep Giró pels voltants de 1874.

Encara que la seva repercussió i influència fou escassa, el cas és que el palau àrab de Xifré Downing es situà com un edifici excepcional entre els de la seva espècie, el més detallat i alhora

potser, el més evocador i complert que s'ha construït a l'estat espanyol, constituint els inicis de la posterior explosió del gust orientalista al darrer quart del segle XIX.

5.4.1. De la concepció a la materialització

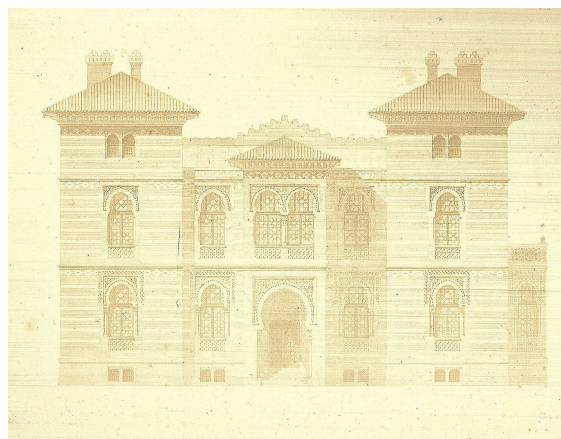
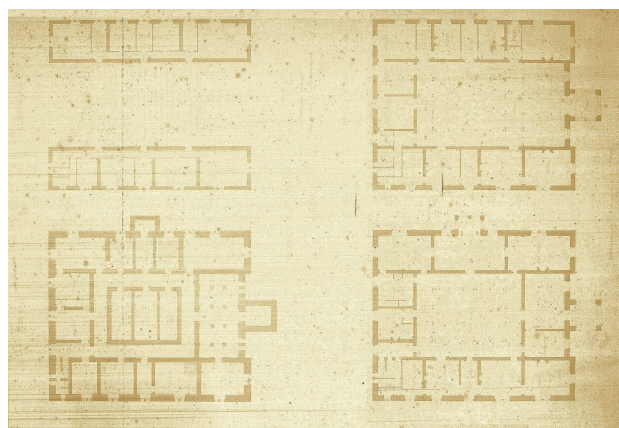
Si bé la pràctica totalitat dels estudis sobre el palau situen la seva construcció entre 1862 i 1865, l'anàlisi de la documentació familiar ens aporta unes dates més primerenques que vindrien a destacar l'iniciava precursora del promotor. Com també aporten nova llum sobre el paper del comitent i l'arquitecte, sobre el procés de construcció i decoració i, en menor mesura, sobre els mestres d'obres, decoradors i demés personal que treballà en l'erecció del palau.

Afavorit pels aires romàntics, Downing va començar a concebre l'edifici a mitjans de la dècada de 1850. El futur propietari es devia trobar en el moment més àlgid de la seva dèria arabitzant, doncs tenia en ment anar més enllà del simple gabinet temàtic. No sabem si aconsellat per alguna de les seves amistats, o bé per pròpia iniciativa, la qüestió es resoldria amb tota una construcció bastida a l'estil hispanoàrab, que albergaria en el seu interior un palimpsest de referents orientals conjugat sense gaire gràcia amb el mobiliari i els objectes comuns de l'Espanya isabelina i de l'Europa del moment. Decidit a plasmar les seves inquietuds en forma d'arquitectura, el segon dels Xifré degué demanar consell a Mérimée, ja que el projecte va recaure en un dels arquitectes-restauradors del seu cercle; Émile Boeswillwald.

Les aportacions d'aquest arquitecte nascut a Estrasburg pràcticament han passat desapercebudes a casa nostra, tot i tractar-se d'una de les figures més actives de la Comissió de Monuments Històrics junt amb el propi Mérimée o Viollet-le-Duc, el qual també era íntim de l'autor de *Carmen*. Boeswillwald s'havia format sota les ordres d'Henri Labrousse associant-se des de ben aviat a l'entitat patrimonial francesa col·laborant en múltiples restauracions de monuments religiosos i civils, especialment al sud-est de França. Mostra del seu bon treball en fou que l'any 1860 va succeir al seu amic Mérimée com a Inspector General de la Comissió. La seva activitat com arquitecte-restaurador es mogué en una línia similar a la de Viollet-le-Duc, compartint una concepció de l'arquitectura i la restauració idealitzada i fantasiosa, si bé amb pretensions arqueològiques. Amb tot, Boeswillwald també es mostrà interessat per l'arquitectura africana, realitzant diverses expedicions al nord d'Àfrica. Fruit d'aquestes investigacions, l'arquitecte publicà *Timgad, une cité africaine sous l'Empire romain* (1891-1905) junt amb altres col·legues francesos.

Encara que no demostrà ser gaire partidari de l'eclecticisme orientalista, l'arquitecte va rebre amb entusiasme l'encàrrec de Downing. De fet, gràcies a la construcció del palau àrab, Boeswillwald també plasmà les influències arabitzants i exòtiques en una altre encàrrec, la Capella Imperial de Nostra Senyora de Guadalupe a Biarritz (1864), promoguda per l'emperadriu dels francesos. Per dissenyar el palau Xifré, l'arquitecte francès devia disposar d'una bona col·lecció de catàlegs monumentals amb làmines de les construccions i els elements decoratius més destacats del món àrab. Gràcies a aquest suport i a la pròpia concepció de l'arquitectura del moment, en sorgiren els plànols i els dibuixos que envià al comitent²¹⁶ (Figs. 21 i 22).

Tot sembla indicar que hi va haver bona sintonia entre Xifré Downing i Boeswillwald, doncs el propietari donà el vist i plau al projecte a principis de 1855, decidit a iniciar els treballs constructius el més aviat possible. D'altres però, han volgut veure l'existència d'un altre projecte del palau àrab, que hauria estat encarregat per Downing a l'arquitecte granadí José Maria Mellado pels voltants de 1857 o 1858²¹⁷. Però per la datació d'aquest, és pràcticament impossible que així fos. D'altra banda, atesa la necessitat que un arquitecte de l'Acadèmia de San Fernando firmés el plànols per tirar endavant la construcció, podria haver ocasionat la participació de Mellado. Tanmateix, es produí un desacord entre l'arquitecte i el comitent que comportà la mediació de l'Acadèmia²¹⁸.

Figs. 21 i 22. Plànols i un dels esbossos del palau àrab que Boeswillwald envià a Downing per a la seva aprovació (ca. 1855).

²¹⁶ S'han conservat una sèrie d' albúmines dels plànols, els alçats i el dibuix d'una façana del palau àrab executats per l'arquitecte i els seus ajudants. Possiblement es tractin de fotografies enviades a Josep Xifré Downing per tal que donés el seu vist i plau. Aquests materials han estat recentment incorporats al fons del Museu Romàntic de Madrid. Veure; DD.AA. *Dibujos en el Museo de Historia de Madrid. Arquitectura madrileña de los siglos XIX y XX*. Madrid: Museo de Historia de Madrid, 2010.

²¹⁷ RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. *La arquitectura "neoárabe" en España: el medievalismo islámico en la cultura arquitectónica española (1840 – 1930)*. Granada: Universidad de Granada, 1997, p. 349.

²¹⁸ Junta del 14 diciembre de 1858. Actas de la sección de arquitectura de la Academia de San Fernando, 1852-1859. Libro 3/145. Archivo de la Real Academia de San Fernando, Madrid.

Content amb el material remès per Boeswillwald, Xifré no es va poder estar de fer circular els esmentats plànols i dibuixos entre les seves amistats. Així, en una carta de Mérimée se'ns diu que a petició de Madame Xifré, l'escriptor havia demanat a Boeswillwald que ensenyés les imatges del palau àrab a l'emperadriu i que aquesta, al veure'l, va manifestar el seu desig de fer-se'n construir una similar²¹⁹. Tanmateix, Boeswillwald estava retingut a França amb els seus treballs per a la Comissió de Monuments, pel que la direcció de les obres va recaure en el contratista E. Noël, resident a Madrid. Així ho indica el contracte de construcció firmat pels tres implicats el 23 de març de 1855, on es detallaven els passos a seguir, els materials utilitzats i el pressupost de la construcció²²⁰. Val a dir que els treballs de Noël es limitaven als aspectes constructius i a la fusteria, doncs poc o res s'especifica dels treballs decoratius de l'edifici.

Quan tot semblava enllestit, el projecte es va veure truncat per la mort de Xifré i Cases i la paperassa que degueren haver d'afrontar Downing i sa mare. No serà fins un any després, una vegada solucionat l'entrebanc, quan Xifré Downing emprengui la recerca d'un solar adequat en el qual aixecar la seva mansió. En aquells moments Madrid experimentava un gran creixement urbanístic, pel que les zones propícies abundaven. Finalment Xifré escollí l'actual passeig del Prado, incipient zona urbanística on s'hi instal·laven aristòcrates i burgesos. Així, l'1 de juny de 1857 Xifré compra al Duc de Medinaceli un total de nou solars entre el carrer Lope de Vega i Tragineros, actual passeig del Prado, per la quantitat de 920.000 rals²²¹.

Poc temps després el llavors alcalde de Madrid, que no era altre que el Duc de Sesto, concedí la llicència d'obres al seu vell amic, pel que els treballs constructius no es fan esperar²²². Hem de tenir present que en aquests moments Xifré alternava la vida a Madrid amb llargues estades a París i Barcelona, pel que disposà que l'arquitecte Alberto Lauth, coautor d'*Habitaciones para la clase obrera*, supervisés les obres en nom seu. I és gràcies als informes que Lauth i Noël enviaven temporalment a Boeswillwald, i que aquest remetia a Xifré, que podem constatar que entre els mesos de maig i agost de 1858²²³ s'executaren gran part dels treballs constructius. Fent gala d'una rapidesa remarcable, amb uns pocs mesos el palau havia pres forma, fins el punt que ja s'havia aixecat bona part de l'estructura i s'estava a punt de procedir al revestiment exterior de maons. Que l'edifici exteriorment era una realitat ho demostren que al 1859, de nou gràcies a la llicència

²¹⁹ Carta de Mérimée a Émile Boeswillwald (14 de setembre de 1856). PARTURIER, Maurice (Ed.). *Correspondance générale*. Toulouse: Édouard Privat, 1941-1964, vol. 3, p. 247.

²²⁰ Contracte per a la construcció del Palau àrab (23 de març de 1855). Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

²²¹ Ibid., Títols de propietat (1857-1864).

²²² Ibid.

²²³ Ibid., Informes sobre l'estat dels treballs executats pel mestre d'obres E. Noël a compte del propietari J. Xifré, signats per l'arquitecte Emile Boeswillwald (maig – agost de 1858).

lliurada pel duc de Sesto, es va procedir a construir la vorera del carrer, s'instal·laren unes columnes de ferro per a l'enllumenat i s'aixecà una reixa de ferro que tancaria el perímetre del solar²²⁴.

Com a bon comitent, Downing feia sentir la seva veu i no escatimava en suggerències. Doncs ja hem dit que va fer imposar el seu criteri demanant un tipus de decoració amb maons a l'anglesa, quelcom que devia haver vist en un dels seus viatges, encara que no contribuís gaire a l'harmonia del conjunt. Alguns testimonis, recordant la construcció de l'edifici, han arribat a afirmar que les peticions del comitent a vegades eren més dràstiques, tal i com posa de manifest el següent fragment:

*“(...) O el alarife de levita y gabán [l'arquitecte] dudaba y vacilaba no contento muchas veces con lo hecho, pues lo destruía para rehacerlo en otra forma, o el dueño de la construcción era quien no acababa de ver exactamente cumplido su pensamiento y ponía en tortura la habilidad del arquitecto orientalista. Ello es que en el exterior notaban los curiosos variaciones importantes. Yo recuerdo la voluminosa cúpula que coronaba el templete de ingreso, y que muy cerca de estar concluida la obra, desapareció, aunque era hermosa y habría costado mucho dinero, para ser sustituida con el remate sencillo de teja que hoy tiene (...)”*²²⁵.

Si bé no hem pogut comprovar aquest cas, potser una mica descontextualitzat, si que hem pogut documentar algunes partides de demolicions, però poc importants i sense gaires detalls, anotades pel contractista²²⁶.

Entre 1858 i 1862 els treballs constructius foren intensos, i possiblement hi contribuïren tant les constants visites del propietari, com les supervisions temporals que efectuava Boeswillwald en persona, en ocasions acompanyat de Mérimée²²⁷. Però Downing, veient que les despeses començaven a sobrepassar la seva butxaca, va voler donar una empenta a les obres per acabar-les el més aviat possible. Per fer-nos una idea de la gran despesa que suposà aquest edifici, entre el maig i l'agost de 1858, Xifré efectua pagaments que en conjunt superen els 300.000 rals, a banda dels 920.000 rals pagats pel solar. El procés de construcció fou tan car que al 1864 Downing va

²²⁴ Ibid, Títols de propietat (1857-1864).

²²⁵ *Madrid Científico. Revista de ciencias é industrias*. Madrid, 1903, núm. 436, Any X, p. 551-553.

²²⁶ Estat dels treballs executats per E. Noël a compte de J. Xifré (Abril-Maig de 1858). Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

²²⁷ Carta de Mérimée a la Comtessa de Montijo (22 de novembre de 1859). Recollida a ; SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, Vol. 2, p. 181-182.

malvendre els tres edificis de Nova York que havia construït el seu pare entre 1823 i 1827²²⁸. Amb tot, els costos totals de l'edifici, sumant les despeses de construcció i decoració interior, es calculen entorn els tres milions de rals²²⁹.

Per a desesperació del futur propietari, l'immoble va sofrir un petit incendi a l'abril de 1861, tal com posen de manifest els diaris de l'època:

*“A la una y media de la madrugada de ayer se declaro un voraz incendio en la casa provisional del guarda del lindo palacio árabe que el Sr. Xifré está levantando frente al museo de pinturas de esta corte. Dos personas se encontraban en la casilla en el momento de estallar violentamente el incendio; la mujer del guarda, enferma en la cama y su marido, ebrio; este fue conducido a la prevención y aquella al hospital (...)”*²³⁰.

Per sort, només un any abans, Xifré havia contractat una pòlissa anti-incendis²³¹, i el foc pràcticament només afectà a la casa del conserge, tot i que els treballs del palau es van veure afectats. Així, amb l'objectiu de donar una empenta a la construcció, cap al 1862 Xifré Downing va ordenar a Noël que incorporés més personal. Però en la seva contestació, el contractista comentava que era impossible augmentar el número de talladors de pedra tal i com li demanava, doncs ja eren vint-i-vuit els obrers actius en el palau²³².

Si fem cas a Mérimée, cap a mitjans de 1861 els treballs estaven molt avançats i l'edifici pràcticament era habitable²³³. De fet, les obres constructives importants degueren concloure entre 1862 i 1863, doncs Noël no va tornar a enviar cap més informe. Per tant, a partir d'aquest moment degueren iniciar els treballs decoratius del palau, com ho indiquen diverses anotacions de despeses destinades a l'ornament del palau àrab entre 1863 i 1865²³⁴. Possiblement durant aquest període Downing hi començà a residir temporalment. Malauradament, potser afectat per la malaltia que acabaria amb la seva vida, a partir de 1865 Downing se'n va a París, i gairebé no en tornem a saber res fins a la seva mort.

²²⁸ Edificis situats als cèntrics Henry street núm. 33, Market st. núm. 33 i Brodway núm. 37, a Nova York. L'esclat de la guerra de Secessió americana (1861-1865) va fer que el preu aconseguit fos precari, poc més de 13.000\$, fent evident les dificultats econòmiques per les quals travessava Downing.

²²⁹ Valor extret d'una taxació per hipotecar el palau àrab; Auto de la curatela del Duc de Sesto pel menor Josep Xifré Hamel (18 maig 1870). Documentació personal de Josep Xifré Hamel. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

²³⁰ *Diario Oficial de Avisos de Madrid*. Madrid, 2 d'abril de 1861.

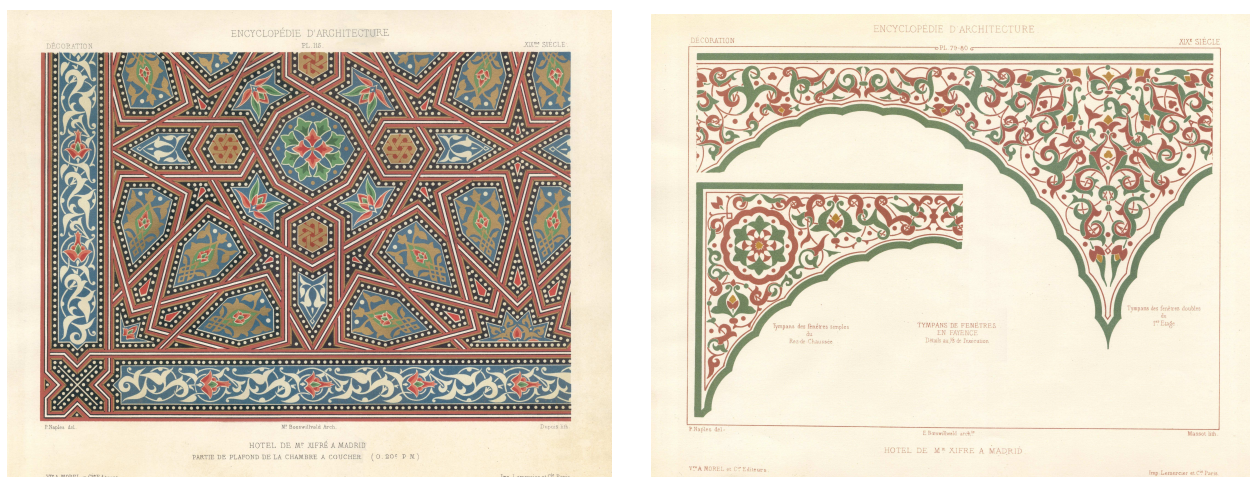
²³¹ Títols de propietat (1857-1864). Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

²³² *Ibid.*, Carta d'E. Noël a Josep Xifré Downing (26 Maig 1862).

²³³ Carta de Mérimée a la Comtessa de Montijo (9 de gener de 1861). Recollida a ; SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, vol. 2, p. 219-222.

²³⁴ Diari de comptes de Josep Xifré Downing (1863 – 66). Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu municipal d'Arenys de Mar.

Atesa la manca documental i les característiques del material conservat, és certament difícil reconstruir el procés decoratiu del palau àrab i les persones que hi treballaren. Possiblement, part de l'interior fou dissenyat pel propi Boeswillwald, com demostren uns dibuixos d'elements decoratius publicats anys després²³⁵. A banda de dissenyar els enteixinats i alguns dels motius ornamentals del palau (Figs. 23 i 24) Boeswillwald probablement també va concebre els relleus i els guixos que omplien totes i cadascuna de les habitacions del palau, si bé no en tenim rastre documental.

Figs. 23 i 24. Disseny d'un enteixinat i de dos arrabans executats per Boeswillwald. *Encyclopédie d'Architecture*, 1872.

Val a dir que bona part dels treballs s'executaren entre 1863 i 1865, doncs el diari de comptes de Xifré Downing reflexa diversos treballs d'empaperat decoratiu, vitralleria, enrajolat ceràmic i jardineria²³⁶, però no es detallen els autors. Per contra, en els mateixos documents trobem diversos pagaments a ciutadans francesos i espanyols com Herbuisson, A. Mastroeten, Julien o Montaud, entre d'altres, que be podrien haver executat part d'aquests treballs. Contràriament sabem que els vitralls foren encarregats a Sion e hijo, mentre que Dioniso Moreno efectuà diverses actuacions de jardineria, i que Ceferino Díaz s'ocupà de proporcionar i instal·lar les rajoles ceràmiques policromades que decorarien l'interior de l'edifici. D'aquests, l'únic amb un cert renom era Ceferino Díaz Moraleda, i fins i tot la seva participació es veu confirmada en una publicació de l'època:

“(…) Uno de nuestros compatriotas premiados en la exposición Universal de París con mención honorífica ha sido D. Ceferino Díaz Moraleda, vecino de Toledo por los bellísimos azulejos que en ella ha presentado, imitación de los variados modelos que aun se conservan en la ciudad imperial, obre de artistas españoles y árabes de la Edad media. El Arte en España, de quien tomamos esta noticia, hace grandes elogios de este artista que después de

²³⁵ *Encyclopédie d'Architecture. Revue Mensuelle Des Travaux Publics Et Particuliers*. París, 1872, tom 1, 2ª Série.

²³⁶ Diari de comptes (1863-1866). Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu municipal d'Arenys de Mar.

*restaurar los capiteles de Santa María la Blanca, de decorar el gabinete árabe del señor marqués de Salamanca y el interior del palacio del Sr. Xifré en esta corte, se ocupa ahora en la importante restauración de la Puerta del Sol en Toledo”*²³⁷.

De la resta dels treballs decoratius efectuats entre 1865 i 1868, no en sabem pràcticament res, a banda que les pintures al fresc encarregades pel palau costaren a Xifré trenta mil duros²³⁸. De fet, és ben probable que per aquestes dates els treballs s’aturessin o bé es refressessin considerablement. Però com veurem al parlar de Hamel, a la mort de Xifré Downing la decoració interior del palau encara no s’havia enllestit.

5.4.2. Reconstrucció interior del palau

L’anàlisi detingut de l’inventari del palau àrab²³⁹, complementat d’altres fonts primàries, és sens dubte la millor manera per reconstruir com era l’interior d’aquest fastuós palau, quina era la decoració, com estava distribuït l’espai i quins eren els usos donats a l’edifici. Però el més interessant d’aquest anàlisi és que ens permetrà assolir els gustos i les inquietuds de la figura que el va promoure, així com la seva faceta col·leccionista i altres aspectes de la seva quotidianitat.

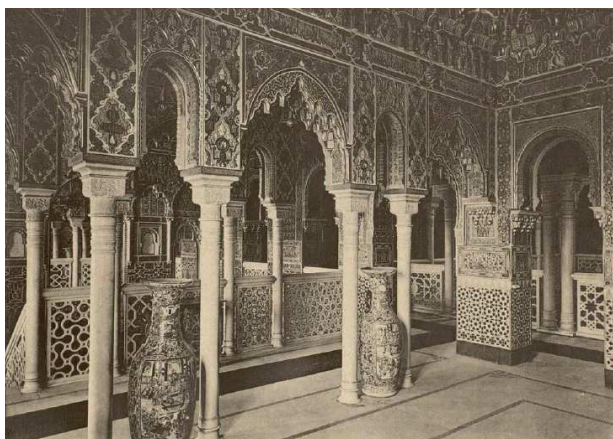

Fig. 25. Avantcambra del primer pis. Àlbum del palau àrab (ca. 1900).

²³⁷ *La Correspondencia de España*. Madrid, 23 d’octubre de 1867.

²³⁸ *El Clamor Público*. Madrid, 20 de febrer de 1862.

²³⁹ Protocolación de los inventarios y avalúos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing (8 de gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid.

A l'interior del palau (Fig. 25), l'evocació arabitant tenia el seu principal aliat en les arts aplicades, ja que s'havia concebut de tal manera que tota la superfície interior de l'edifici imités l'esplendor de la civilització hispanomusulmana. Les rajoles policromades amb motius geomètrics diversos estaven presents en forma de sòcols interminables, i totes les parets comptaven amb guixos i estucs, molts d'ells inspirats en la mateixa Alhambra. Els enteixinats que cobrien les estances no eren menys espectaculars ni menys minuciosos en la seva imitació, ni tampoc les vidrieres de colors i les làmpades d'aranya que donaven una llum adequada a l'immoble. Per si no fos poc, bona part dels guixos, sostres i elements arquitectònics comptaven amb una rica policromia que possiblement seguia el patró marcat en publicacions com les d'Owen Jones, a banda de no poques pintures al fresc, acabant de conferir l'efecte cromàtic i luxós esperat. Llavors, per tenir una idea força aproximada de l'interior del palau, només hem de pensar que tot ell va ser concebut com un gabinet àrab, almenys pel que fa a les arts aplicades, doncs alhora d'emplenar l'edifici Xifré no va fer gala d'un orientalisme gaire pur.

Així, contràriament al que cabria pensar, l'interior del palau era tot un palimpsest heterogeni que poc tenia a veure amb la unitat estilística de l'edifici. Doncs a banda d'un volum considerable de mobiliari i objectes decoratius de clara inspiració orientalista, no només islàmic, també hi trobem una gran quantitat de mobles i objectes propis de l'Europa del moment, sobretot d'inspiració francesa. Potser, Downing havia constatat la impossibilitat de fer que tot el mobiliari, la decoració i els estris quotidians tinguessin un regust oriental, o bé tant sols no ho va voler així. Val a dir que aquesta heterogeneïtat també es donava en la qualitat dels materials i objectes, cohabitant peces de mobiliari de noguer o palo santo amb tot tipus d'incrustacions i filigranes amb d'altres, molt nombroses, fetes de pi pintat d'escàs valor dels quals ni tant sols sabem com estaven decorats. No menys estrident era la gran quantitat d'imatgeria cristiana disseminada per tota l'edificació. Aquesta cohabitació no exclusiva i extravagant d'imatgeria àrab, oriental i cristiana, demostren que el refinat gust orientalista de Xifré era en realitat quelcom més proper al kitsch.

Òbviament, Downing va incorporar al seu palau un bon número de mobles i objectes decoratius i quotidians que el transportaven a la seva particular concepció d'orient. Però de nou, si pensàvem que la majoria d'objectes tindrien un clar referent hispano-musulmà o almenys àrab, no és així. Com veurem, el pes de l'arabisme és pràcticament equivalent als objectes procedents de la Xina, seguits de lluny pel japonisme. Una de les característiques d'aquesta col·lecció és precisament la diversitat de suports, materials i tipologies d'objectes, ja que hi trobem: pipes de fumar, bastons, làmpades, gerros, quadres, escultures, tot tipus de mobles, ceràmiques, mapes, vaixelles, canelobres i fins i tot instruments musicals i peces de vestir. Val a dir que per tal de donar-los més presència, bona part de les peces orientals es situaren a la planta baixa en llocs ben

visibles, si bé en les estances privades de Downing també compten amb un bon número de referents orientals.

Pel que fa a la distribució de l'espai i la funcionalitat, el palau s'articulava per mitjà del pati interior, al voltant del qual s'hi distribuïen les habitacions de la planta principal, dedicades a les sales de recepció i el primer pis, on s'hi trobaven les habitacions privades. Hem de tenir present que l'edifici també comptava amb un tercer pis en els dos cossos laterals que servien de trasters, mentre que al subterrani hi havia la bugaderia, el dipòsit de carbó i d'altres estances de servei. I encara que l'edifici fou lloat per la seva novetat, no foren poques les crítiques referides a la poca funcionalitat i a l'excés que suposava en sí mateix la construcció d'un immoble com aquest. Un testimoni de principis del segle XX, es referia així al palau després d'haver-lo visitat recentment:

“(...) Era el interior una maravilla, pero maravilla excelente para colocarla en Tánger, en Esmirna o en el Cairo. En Madrid resulta obscura, fría y triste; su distribución no conviene a las necesidades y usos de la vida moderna. Allí no se puede clavar un clavo porque lo impiden las labores de los muros; los muebles europeos se despegan, parecen colocados para una almoneda o provisionalmente almacenados y vivir en aquellas estancias, sobre alfombras damasquinas y cojines puestos en el suelo alrededor de bajas mesitas como taburetes, no hay que pensarlo posible en estas latitudes y con estas costumbres. Una mesa de ministro, un lecho como el que yo vi tan a la moderna y a la europea, las butacas, los veladores, todo lo que exige la vida presente ¿como alojarlo allí sin atentar sacrílegamente a la armonía, al buen gusto, a la santidad, digámoslo así, de un arte venerable que tanto se gastó en reproducir (...)”²⁴⁰.

Segurament Downing no va pensar que la seva proposta seria mal vista per la societat, doncs ell només volia construir-se un espai privat on evadir-se de les seves preocupacions o gaudir de la presència dels més íntims amics. Però de retruc, era el mitja amb el qual es mostrava a la gent. I en això, la societat va veure aquest gest com el capritx esperpèntic d'un multimilionari. Era, com van dir alguns, una joia més bonica que còmode a la qual això si, el propietari va dedicar esforços i diners a plasmar les seves filiacions més personals.

Per tal de proveir-se d'objectes artístics amb els quals decorar l'edifici, Xifré va comptar amb una sèrie d'intermediaris, la majoria d'ells francesos dels quals en sabem ben poc. Vetllant en tot moment pels seus interessos, Downing tenia com a apoderats menors als ciutadans francesos Casimiro L'Enfant i P. Moret, encarregats de supervisar els treballs decoratius i de proporcionar

²⁴⁰ *Madrid Científico. Revista de ciencias é industrias*. Madrid, 1903, núm. 436, Any X, p. 551-553.

bona part dels objectes que decorarien el palau²⁴¹. Però a banda d'aquests personatges, el diari de comptes de Xifré Downing contempla una llarga nòmina de col·laboradors com A. Mastroeten, Montaud, Choumette, Gabouin, Herbuison, Julien i fins i tot un asiàtic conegut com el xinès Ashim, possiblement encarregat de conferir l'esperat to oriental. Malauradament Downing no detallà els motius dels pagaments, pel que desconeixem quin era el paper desenvolupat per cadascun d'aquests personatges.

En aquest sentit, el biògraf Ramón de San Pedro recordava que Downing finançà una expedició a orient per tal que especialistes francesos reunissin tot tipus d'antiguitats i curiositats àrabs; vaixelles, mobles, catifes i altres objectes aconseguint una perfecta conjunció entre l'edifici i la seva decoració interior²⁴². Però com en altres qüestions, San Pedro disposava d'uns testimonis orals que nosaltres no tenim. Tanmateix, l'arxiu familiar deixa constància que entre 1863 i 1865 Xifré pagà diversos viatges a un dels intermediaris francesos, conegut com Julien, al qual envià múltiples lletres de canvi, alguna de les quals superaven els 60.000 rals²⁴³. Llavors, bé podria haver estat el propi Julien l'escollit per viatjar a la recerca d'objectes i antiguitats de regust oriental. Però de fet es troben documentats altres pagaments de viatges, menys costosos, en nom del xinès Ashim i dels francesos Chaumette i Herbuison, que podrien tenir una finalitat similar²⁴⁴. Ara bé, el fet de no detallar aquestes partides contribueixen a mantenir la boira sobre l'expedició a l'orient, si bé fou més que probable.

A banda d'aquesta xarxa de proveïdors, el mateix Downing aprofitava els seus viatges a París per remetre objectes a Madrid, des de quadres a tapissos i fotografies, especificant que estaven destinats al "ornato del palacio àrabe". Un d'aquests enviaments és el datat l'any 1863 on anotà l'adquisició de quadres, tapissos i objectes destinats al palau àrab. El document en qüestió cita un quadre a l'oli, un tapis, fotografies de Vernay i un canelobre moresc²⁴⁵. A més a més, quan el propietari estava a Madrid, era Boeswillwald en persona qui que enviava les comandes del patró, tal i com succeí l'any 1864 amb l'enviament de marbres, guixos, fotografies, quadres, vidres de colors, rajoles per decorar la façana i una cafetera argelina²⁴⁶.

²⁴¹ Despeses diverses. Diari de Comptes (1863-1866). Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

²⁴² RAMÓN DE SAN PEDRO, José María. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 104.

²⁴³ Diari de Comptes, ingressos i despeses de 1863. Documentació personal de Josep Xifré Downing. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

²⁴⁴ Ibid.

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Ibid., Despeses a càrrec d'Émile Boeswillwald de París, 1864. Diari de Comptes(1863-1866).

Amb el suport de l'inventari, és moment de tractar de reconstruir virtualment l'interior del palau, fixant-nos en aquells espais més singulars i d'altres que ens permeten aproximar-nos a la figura del promotor.

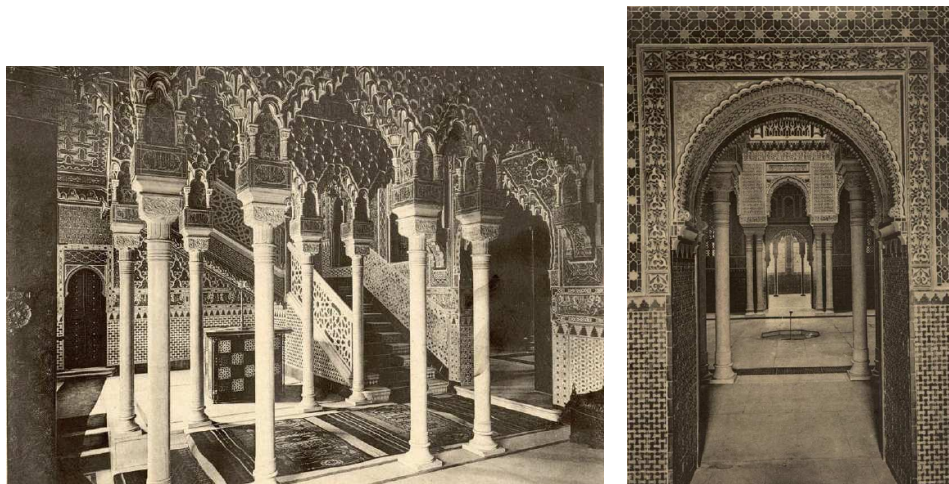
Hom ha de tenir present que si bé l'inventari és una eina crucial per conèixer com estava decorat el palau, no hem d'oblidar que també té les seves limitacions i condicionants. Així, el primer que hem de tenir en compte és que l'inventari es realitzà una vegada mort Downing, pel que la seva distribució original, si és que existí, podria haver estat alterada. En aquest sentit hem de recordar que al morir el promotor, l'edifici encara no estava del tot enllestit, pel que també era probable que tant la decoració com la distribució dels objectes no fos ni molt menys la definitiva. Ens trobem doncs amb un estat encara embrionari respecte la idea final del comitent, la qual hauria variat sensiblement si Xifré hi hagués pogut habitar durant més temps. Això explica per exemple, que el responsable de l'inventari ometi sovint la descripció dels objectes estança per estança, per redactar llargues llistes de llibres, obres d'art o mobiliari sense especificar on es trobaven.

L'inventari en qüestió procedeix d'un protocol ordenat pel Duc de Sesto l'any 1870, amb afegits de 1872, i l'autor fou Marcos Bazán i Vicente, un dels administradors del Duc responsable de la testamentària de Xifré Hamel²⁴⁷. Bazán, tot i tenir un nivell cultural acceptable i nocions bàsiques de francès, resulta un cronista maldestre amb uns coneixements artístics precaris i una idea del fenomen orientalista un tant limitada. A més a més, les seves anotacions són succintes i poc aporten en la descripció dels objectes, preferint detallar les seves mesures, el valor econòmic de les peces i anteposant el valor artístic d'un marc al de la pintura en qüestió.

Com hem dit, la major virtut del document són les seves descripcions estança per estança, fins el punt que en ocasions arriba a descriure tot allò contingut en els armaris, calaixos i altres compartiments amb la precisió d'un rellotger. Però en altres casos Bazán perd precisió, repetint els mateixos noms per a diferents habitacions o caient en errors d'apreciació que no fan sinó confondre a l'investigador. Val a dir que el major condicionant de l'inventari són les llargues llistes d'objectes que no tenen una ubicació assignada. Es tracta, com hem dit, dels objectes més valuosos i interessants als nostres ulls; llibres, quadres, escultures, esmalts, gravats i fotografies, entre d'altres. Llavors, no sabem on es trobaven en temps del propietari, ni tampoc on estaven en temps de l'inventari. Però lluny de suposar una limitació, són diverses les hipòtesis que permet plantejar. En primer lloc es podrien tractar de col·leccions d'objectes concrets, que o bé s'amuntegaven en diversos espais del palau, o no tenien un lloc assignat. O fins i tot, podrien estar restant en una ubicació temporal a l'espera que Xifré Downing els distribuís al seu gust.

²⁴⁷ Fol 78 Anv. *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de Gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid.

Però a banda de l'inventari també comptem amb l'ajuda d'un àlbum fotogràfic²⁴⁸, encarregat possiblement per Josep Xifré Hamel ja a principis de segle XX i que ens presentaria un palau àrab pràcticament buit d'objectes, però amb tots els treballs decoratius finalitzats.

Figs. 26 i 27. Rebedor i eix visual de l'edifici des d'aquesta estança. Àlbum del palau àrab (ca. 1900).

Dit això, una bona manera de començar el nostre itinerari és centrant-nos en el rebedor (Fig. 26). Es tracta sens dubte d'un dels espais més recarregats i sumptuosos del palau, amb espectacular passadís porticat i una no menys fantasiosa escala que portava al pis superior. Atesa la diferència temporal entre l'inventari i l'àlbum fotogràfic podem entreveure algunes diferències. Així, l'inventari ens diu que els únics objectes que decoraven el rebedor eren dos magnífics gerros japonesos de quasi un metre i mig d'alt i d'un valor de 16.000 rals²⁴⁹, constituint de les peces més valuoses procedents del Japó. Al seu costat però s'hi trobava un espill amb un marc de fusta tallada i dues columnes i un coronament superior, probablement d'estil imperi²⁵⁰, mostra de l'eclèctic gust de Downing. Per contra, l'estança en temps del seu fill ens mostra una imatge més propera a la de gabinet amb una catifa adamascada al bell mig del corredor, i al costat un rebedor de clara influència hispanomusulmana. Des del mateix rebedor s'obria un eix visual que travessava l'edifici oferint una imatge realment impactant (Fig. 27).

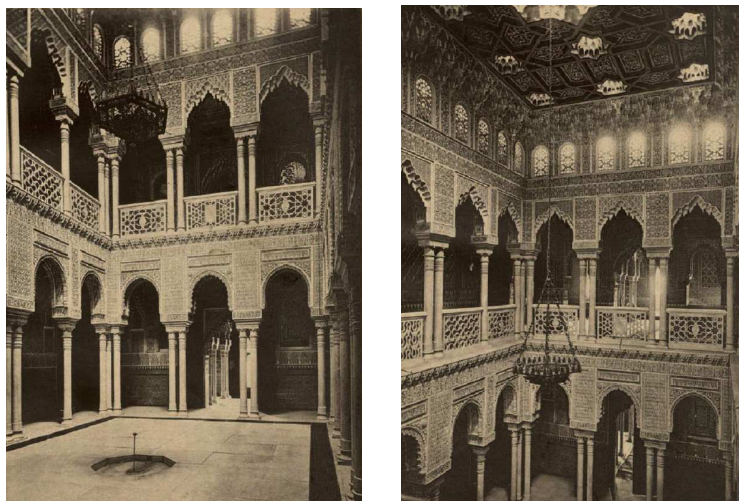
Similar a l'anterior estança però encara més recarregat i sumptuós era el pati interior, al voltant del qual s'articulava tot l'edifici (Figs. 28 i 29). Sens dubte aquest era un espai privilegiat de gran ostentació, si bé buit de mobles, que competia per ser el millor de la seva espècie. A petició del futur propietari, l'estança rebé gran part de l'atenció tant de l'arquitecte com dels artistes que hi treballaren, mostrant un virtuosisme i profusió ornamental quasi excessiva. El nivell inferior del pati

²⁴⁸ L'àlbum, titulat *Palacio Xifré*, fou realitzat per l'estudi de José Lacoste, probablement a encàrrec de Josep Xifré Hamel a principis del segle XX.

²⁴⁹ Ref. 733, Fol 194 Anv. *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing*. 8 de Gener de 1872. Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid.

²⁵⁰ Ibid., Ref. 735, Fol 194 Anv.

estava compost d'arcs de ferradura sustentats per columnes de marbre, alternant columnes isolades amb columnes geminades i pilars quadrangulars a les arestes, tots amb capitells troncopiramidals minuciosament esculpits. Al nivell superior es repetia el mateix esquema, variant únicament la barana que recorria el perímetre del pati, executat amb fantasiosos treballs de calat. Tot i la seva original solució, els models utilitzats no eren una novetat. Així, potser a petició del comitent, l'arquitecte conjugà elements del pati de les donzelles del Rals Alcàssers sevillans, sobretot pel que fa al segon cos de columnes geminades, amb d'altres elements i motius decoratius copiats del pati de lleons de l'Alhambra. Però Boeswillwald també féu gala d'una alta dosi d'imaginació, aproximant-se al moment culminant de l'art hispanoàrab d'una manera no gaire llunyana del gòtic idealitzat i romàntic del seu company Viollet-Le-Duc. Així, ho demostren alguns dels motius de la barana calada del segon nivell o l'espectacular artesonat de fusta plenament decorat amb motius geomètrics i una majestuosa làmpada d'aranya. A més a més, seguint la inspiració dels banys àrabs, es disposà una gran llanterna i una sèrie d'obertures geomètriques que acabaven conferint un ambient romàntic i exòtic impagable.

Figs. 28 i 29. Vistes del fastuós pati interior. Àlbum del palau àrab (ca.1900).

Encara que l'espai en planta disponible era immens, Downing no tenia una sala d'estar ni un espai de recepció concret, funció que devia recaure temporalment en el fastuós pati, a l'espera que el propietari ho disposés tot correctament. Val a dir que aquesta confusió en els usos i funcions, poc té a veure amb la claredat dels plànols de Boeswillwald.

Una prova indiscutible que en temps de Xifré Downing l'interior restava lluny del seu aspecte final o ideal n'és la denominada habitació dels mobles, ubicada a la segona estança de l'esquerra de la planta baixa, i que en els plànols de l'arquitecte figurava com un saló menor. Aquí s'hi donen cita tot un cúmul de mobles i objectes, molts d'ells de gran qualitat però d'estils i influències ben

dispars. D'una banda trobem un biombo xinès, una tauleta de nit sostinguda per dues estatuetes de negres, i una espectacular còmoda de noguer amb embotits de fusta i figures xineses amb els rostres de marfil i dues figures més de fusta tallada als angles, sense oblidar uns tiradors daurats i un bell paper xinès folrat a l'interior dels calaixos²⁵¹, tot d'allò més kitsch. Contrastant l'orientalisme, i acabant de conformar un interior d'allò més heterogeni, hi havia tota una sèrie d'objectes religiosos com una Concepció de talla pintada amb dibuixos daurats, la litografia d'un monjo, una costurera, potser propietat de la seva mare, i un bon número de cadires i mobles diversos més propis de l'Europa del moment²⁵².

Molt més ordenades eren les dependències de la cuina, ubicades a la part nord, i repartides entre la planta baixa i el subsòl gràcies a una escala interior. En aquesta ocasió, el notari Bazán fa gala d'una sobtada minuciositat, enregistrant tots i cadascun dels estris haguts a la cuina i a les dependències annexes. A més de copes de xampany, ampolles de vidre i gots amb les inicials J.X., els armaris eren plens de vaixelles, fonts, sucres i porta-vinagreres, entre d'altres elements de cristalleria i porcellana propis de gent amb recursos²⁵³. Òbviament, també hi havia lloc per les peces orientalistes, com indica una vaixella de la Xina blanca amb rams florals de colors variats, safates arabitzants i un pots moresc per a dolços²⁵⁴.

Ja en el primer pis ens hi trobem els dormitoris i d'altres estances privades. Una d'aquestes, la tercera habitació de l'ala dreta, era el despatx de Downing i constitueix una de les millor aproximacions a la seva quotidianitat junt amb el seu dormitori, ubicat a la seva vora. Si ens fixem en el despatx (Fig. 31), aquest comptava amb dos grans armaris de pi pintat, i dues arque de fusta amb embotits de ferro on Xifré hi guardava papers amb anotacions diverses i fins a trenta nou quaderns titulats *Estudios historicos manuscritos*²⁵⁵. Encara que no coneixem ni la procedència ni més detalls del contingut, bé podria tractar-se de textos escrits pel propi Xifré en un intent de posar ordre als seus pensaments i idees. A sobre dels mobles hi havia diversos llibres i objectes, entre els quals en destaquen fins a dotze mapes, comptant-ne dos del Marroc i un de Sant Andreu de Llavaneres²⁵⁶. No menys interessants són una sèrie d'objectes que evidencien l'afecció a la pintura del nostre protagonista. Així, l'habitació disposava d'un tauler per dibuixar, regles i cartabons i dues grans carteres que contenien varis dibuixos, possiblement obra del mateix Downing²⁵⁷. Al

²⁵¹ Ibid., Ref. 845, Fol. 203, Rev.

²⁵² Ibid., Fols 205-206.

²⁵³ Ibid., Fols 195-203 Anv.

²⁵⁴ Ibid., Ref. 745, Fol 195 Rev. i Ref. 831, Fol 202 Anv

²⁵⁵ Ibid., Ref 946, Fol 210 Rev.

²⁵⁶ Ibid., Ref 949 i 955, Fol 210 Rev.

²⁵⁷ Ibid., Fol 211 Anv.

costat d'aquests objectes s'hi trobaven uns pocs llibres, potser els últims que va adquirir o llegir, com eren un volum del *Viaje de SS.MM. a Andalucia y Murcia*²⁵⁸, i dos toms de grans dimensions amb vistes de l'Alhambra i detalls decoratius del monument²⁵⁹, que probablement faci referència a la famosa obra d'Owen Jones²⁶⁰, amb la qual Downing es degué inspirar per concebre el palau.

Al costat del despatx, separada per una avantcambra, s'hi trobava el dormitori personal de Downing²⁶¹, amb el qual podem aprofundir encara més en els seus gustos i filiacions, presentant un volum d'objectes considerable que no fan sinó accentuar l'extravagància del propietari. Novel·les romàntiques, pipes de fumar, botes de muntar a cavall, vistes estereoscòpiques, un joc de mikado, un relleu amb el retrat de Napoleó Bonaparte, un bust frenològic (Fig. 30), una caixa de pintures, un petit mapamundi i una brúixola eren alguns dels objectes que conformaven el dormitori. No és sinó una imatge que ens apropa al Xifré romàntic, fumador empedernit i aficionat al joc, a l'oci, als viatges i a altres quefers de l'elit. Per la seva banda, el mobiliari de l'habitació estava en consonància amb la resta de l'immoble; un vetllador de fusta de factura àrab, butaques de damasc encarnat, una taula de pi amb el tauler "chapeado de conchas" i un modern llit de ferro amb un matalàs de molles. Com era d'esperar, els objectes orientals estan ben representats en aquesta estança, tot i el predomini arabitzant. Així, a banda d'unes poques figures xineses de porcellana ens trobem amb una rica varietat d'objectes islamitzants: dos narguils, una navalla d'afaitar, un faristol, una campana, canelobres de metall, i fins i tot una caixeta de fusta que contenia un paper amb escriptura àrab²⁶². Ben diferents n'eren dues lavatives amb tubs de goma, possibles indicis de la precària salut de Xifré. Aquesta sospita es confirma amb l'existència d'una caixeta amb set ampolles xineses de medicaments homeopàtics²⁶³, doncs Xifré devia recórrer a tots els mètodes mèdics, ja fossin tradicionals com d'allò més exòtics.

Com no podia ser d'altra manera l'ambient plural de l'estança es veia enriquit amb tota una sèrie d'estampes i objectes religiosos, des d'un escapulari de la Puríssima Concepció, fins a un tres sobres folrats de porcellana que contenien escenes del naixement, la circumcisió i l'epifania. Culminen l'escena dos bustos frenològics²⁶⁴, possiblement regalats pel seu amic Marià Cubí com a

²⁵⁸ COS-GAYON, Fernando. *Crónica del viaje de SS.MM. y AA.RR. a Andalucia y Murcia en setiembre y octubre de 1862*. Madrid: Imprenta Nacional, 1863.

²⁵⁹ Refs. 957 i 958, Fol 211 Anv. *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid

²⁶⁰ JONES, Owen, et al. *Plans, élévations, sections, and details of the Alhambra: from drawings taken on the spot in 1834, by the late M. Jules Goury and in 1834 and 1837*. Londres: 1836-1845.

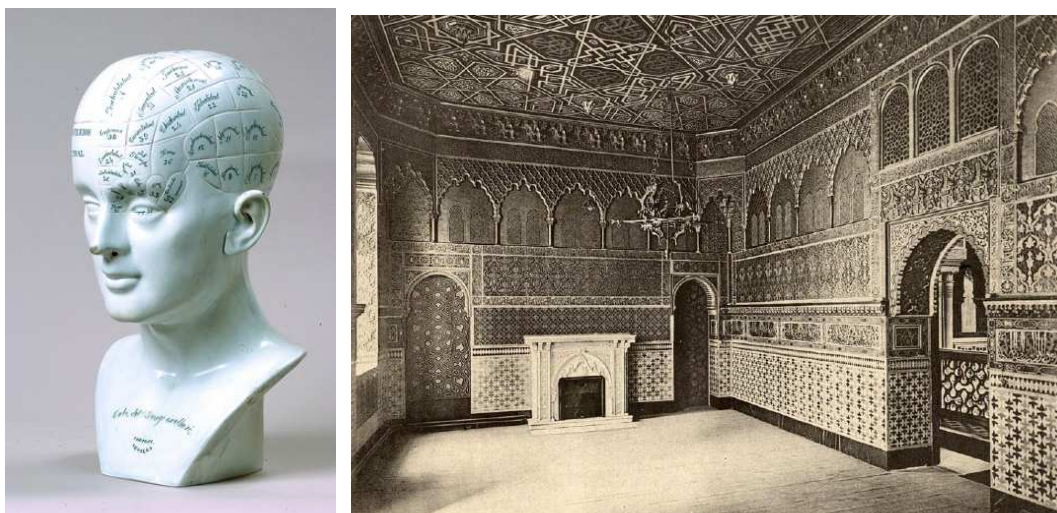
²⁶¹ "Pieza quinta de la derecha", Fols 212-225. *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de Gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid

²⁶² Ibid., Ref.1002, Fol 214 Anv.

²⁶³ Ibid., Ref. 981, Fol. 212 Rev.

²⁶⁴ Ibid., Ref 1032, Fol 215 Rev.

mostra de la seva amistat. Tot i que també podria evidenciar el suport o l'interès de Downing per les ensenyances del frenòleg català.

Figs. 30 i 31. Bust frenològic i estança del palau àrab on possiblement Xifré Downing instal·là el seu despatx.

No menys excèntriques són algunes de les peces de vestir i d'altres complements que es trobaven disseminats en diversos armaris, com uns pantalons bombatxos. Es veu que Xifré tenia especial predilecció pels bastons, tenint-ne diversos d'inspiració àrab, i també pels barrets doncs era posseïdor, entre d'altres, d'un barret de copa alta, un bombí, un barret de colors, un barret xinès amb borla de seda blava i dos barrets de palla també xinesos. En aquest sentit, Mérimée ens explica una anècdota sobre els curiosos barrets del seu amic:

*“Em sembla que Mme. Xifré es troba a París. Em vaig oblidar de demanar-li si Joseíto també ha vingut. Així ho suposo, perquè un espanyol, aprofitant la meva absència, ha deixat a casa meva un barret de pell d'eriçó. Aquest epigrama només pot venir d'ell. M'he proposat que, si em ve a veure, el rebré amb el barret al cap. Sembla una pilota plena d'agulles...”*²⁶⁵.

Molt més sobris eren els dormitoris de convidats, pensats possiblement per acollir la seva mare o al seu fill, tenint una bona mostra d'aquestes en la quarta habitació de l'ala dreta, al primer pis. En aquest cas, el mobiliari abandona els referents orientals, però no el luxe, donant pas a un secreter de fusta amb mosaics, una petita còmoda antiga de palo santo amb embotits d'os blanc, i un llit de ferro daurat cobert per un cobrellit català de cotó²⁶⁶.

²⁶⁵ Carta de Mérimée a la Comtessa de Montijo (14 d'octubre de 1858). Recollida a; SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, Vol.2. p. 151.

²⁶⁶ “Pieza cuarta de la derecha. Primer piso”, Fols.211-212. *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de Gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid

Menció especial mereix la sala d'armes²⁶⁷, ubicada en la primera estança de l'ala dreta de la planta baixa. Com a bon representant de l'elit romàntica, Downing es va ocupar de reunir una petita col·lecció d'armes ofensives i defensives, amb peces tant antigues com modernes. Es tracta com no d'una manera més que tenia l'elit de manifestar el seu poder i d'aparentar unes inquietuds i un nivell cultural que no sempre es tenien. No sabem si era així en el cas de Downing, com tampoc sabem si tota la col·lecció l'havia reunit ell, o si bé havia heretat algunes peces del seu pare, problemàtica que es repeteix amb altres objectes i llibres. Amb tot, les peces reunides no eren gaire nombroses, si bé oferien una rica varietat d'èpoques i tipologies armamentístiques. Així, una de les peces més destacades era, segons el notari, una armadura antiga de guerrer feta de ferro i amb gravats, si bé tenia un curiós contrapunt amb una armadura ornamental de fusta de roure, situada davant el foc a terra, amb minuciosos treballs de talla que representaven animals silvestres²⁶⁸. En el camp de les armes de foc hi trobem elements realment curiosos, com dos petits canons de bronze o un fusell amb baioneta del Rif, peça clarament adquirida per Downing durant les guerres amb el Marroc. Acabant de conferir l'aspecte desitjat la sala era plena de cuirasses daurades, alabardes, feixos de llances i piques, espases i dagues, algunes d'inspiració àrab, entre d'altres elements armamentístics²⁶⁹. Val a dir que alguns d'aquests objectes es podrien relacionar amb una altra de les seves aficions, la caça esportiva.

La confusió de l'inventariador, junt amb l'estat no definitiu del palau, fa que la resta de l'immoble, amb unes poques però significatives excepcions, fos poc més que un magatzem ple de mobles i objectes a l'espera d'un futur millor.

Ara bé, no voldríem deixar de remarcar tota una sèrie d'elements força curiosos, dispersos per tot el palau, que ens parlen de l'afecció de Xifré Downing per la maquinària i la tecnologia, filiació que ja havia demostrat el seu pare. Es tracta, en la seva majoria d'electrodomèstics o estris que esdevindrien comuns amb el temps però que llavors no eren gaire freqüents. Parlem, per exemple, d'un termòmetre, una maquineta per fer cafè, un aparell de ferro per escalfar els peus, una estri per fer veles o una màquina de ferro per planxar²⁷⁰. En algunes ocasions, atesa la novetat de l'invent, el notari detalla una mica més les seves explicacions com el cas d'un "*planchador con su máquina. Su autor Queens. Tiene un cilindro de chapa dorada y una mesa de ocho cajones para meter la ropa planchada*"²⁷¹. En l'àmbit alimentari, Xifré també disposava d'alguns elements que esdevindrien

²⁶⁷ Ibid., Fols 206-209.

²⁶⁸ Ibid., Ref 884 i 893, Fol 206 Anv.

²⁶⁹ Ibid., Fols 206-209.

²⁷⁰ Ibid., Fols 207-209.

²⁷¹ Ibid., R. 1393, Fol 235 Rev.

comuns, com un sífó, i d'altres com una màquina per fer sopa o una xocolatera de coure²⁷². Ara bé, en el menor dels casos, Xifré disposava d'una sèrie d'aparells de gran innovació i poc comuns, com un aparell de reproducció de veu²⁷³, possiblement un prototip del fonògraf, ja que l'invent es patentà al 1857.

5.4.3. La biblioteca i les col·leccions

Com havíem anunciat a l'inici d'aquest capítol, Marcos Bazán, autor de l'inventari, omet gran part dels objectes i peces més interessants en les seves descripcions estança per estança. Així, a diferència del que succeeix a la col·lecció armamentística, amb una ubicació clara, pel que fa als llibres, quadres i altres obres d'art només en tenim llargs llistats sense una ubicació determinada.

Òbviament, aquest no és el cas d'una de les col·leccions més importants, la orientalista, doncs com hem vist estaven dispersos per tot l'immoble, especialment a la planta baixa. Tanmateix, no ens voldríem estar de reflexionar breument sobre el conjunt d'aquestes peces. En la descripció de les estances ja hem pogut comprovar com el pes àrab i xinès eren, pel que feia a quantitat de peces, pràcticament equivalents. Ara bé, hem de tenir present que les peces arabitzants, de procedència i inspiracions diverses, rarament eren de qualitat però sí una mica més nombroses. I no només això, sinó que la majoria d'aquestes eren o bé mobles de pi o bé estris relativament quotidians d'un valor més sentimental que real. La majoria eren doncs, una mena de souvenirs més que no pas peces de col·leccionista. Per contra, els objectes de procedència Xinesa eren d'una qualitat remarcable i, a excepció d'uns pocs mobles, gairebé tots eren objectes decoratius de petit format, sobretot porcellanes. Així, s'hi trobaven peces com dos magnífics canelobres de l'antiga Xina, amb peus i boques de bronze i deu llums cadascun, valorats en 20.000 rals²⁷⁴. De manera similar, però podent-se comptar amb els dits d'una mà, els objectes japonesos eren també peces dignes de ser col·leccionades, com dos grans gerros de quasi metre i mig, valorats en 16.000 rals²⁷⁵, un tabor i dos florers de porcellana japonesa amb decoració daurada²⁷⁶, dos gerros d'un metre, taxats en 8.000

²⁷² Ibid., Fols. 202-203.

²⁷³ Ibid., Ref. 1336, Fol 233 Anv.

²⁷⁴ Ibid., Ref. 1581, Fol 245 Anv.

²⁷⁵ Ibid., Ref. 733, Fol 194 Anv.

²⁷⁶ Ibid., Ref. 1584, Fol 245 Anv.

ral²⁷⁷, i finalment una guitarra japonesa²⁷⁸, que si bé d'escàs valor, donava un to pintoresc a la col·lecció.

No menys impressionant era l'extensa col·lecció de llibres reunida per Downing, doncs tot i que no comptava amb volums de gaire valor, l'estudi de la seva biblioteca ens aporta informació de primera mà sobre les seves inquietuds i gustos.

Val a dir que els llibres formen part del conjunt d'objectes que el notari detalla en un llistat, sense especificar la seva ubicació. Tanmateix, Marcos Bazán no fa un sol llistat sinó tres, pel que aquests devien trobar-se en llocs diferents²⁷⁹. El primer d'aquests llistats és el més extens, comptant amb més de set-cents volums, i tot fa pensar que es trobava en l'estança plantejada com a biblioteca, ubicada a la primera estança de l'esquerra. Els altres dos conjunts de llibres, que no superen els cent exemplars, devien estar distribuïts en algunes de les estances privades de Downing. Així doncs, la biblioteca de Xifré comptava amb quasi mil volums, evidenciant una gran diversitat temàtica. Val a dir que la gran majoria d'obres estaven en llengua francesa, mentre que les publicacions en anglès i espanyol són relativament escasses.

Degut a la seva condició d'advocat, polític i capitalista no ens ha de sorprendre que bona part dels volums albergats estiguin dedicats a aquestes matèries. Hi tenia lloc per tot, des de llibres sobre el funcionament de la banca fins a estudis sobre les hipoteques, el crèdit, les concessions o el dret mercantil, entre moltíssims altres. L'única temàtica que es veia superada per l'economia i el dret era el socialisme utòpic i els moviments treballadors, que ja hem tractat al parlar del projecte d'*Habitaciones para la clase obrera*. Incomptables eren també els volums de política, comptant amb les obres completes de grans figures com Montaigne, Montesquieu, Rosseau o Maquiavel. Recordem també, que Xifré posseïa una vintena de llibres dedicats a les matèries esotèriques, dels quals ja n'hem parlat.

Òbviament no hi podien faltar els llibres de temàtica orientalista. En aquest aspecte, Downing s'ocupà de reunir una col·lecció d'allò més variada, des d'obres de referència com *Les mil i una nits* o una traducció de l'Alcorà, a d'altres molt més especialitzats com *Inscripciones árabes de Granada*²⁸⁰. Tampoc hi faltaven els catàlegs monumentals amb un gran número de làmines dels monuments més destacats de l'art hispanomusulmà, el Marroc o Egipte, o inclòs llibres de viatges com *Travels in Morroco*²⁸¹, que li degueren servir de filtre en la seva expedició africana. No content

²⁷⁷ Ibid., Ref. 736, Fol 194 Rev.

²⁷⁸ Ibid., Ref. 1187, Fol 225 Anv.

²⁷⁹ Com hem dit són tres les llistes de llibres efectuades per l'autor de l'inventari que corresponen a; Ibid., Refs.11 – 732, Fols 142-194, Refs. 936-957, Fols 210-211 i Refs. 1147-1174, Fols 223-224,.

²⁸⁰ LAFUENTE ALCANTARA, Emilio. *Inscripciones árabes de Granada*. Madrid: Impr. Nacional, 1859.

²⁸¹ RICHARDSON, James. *Travels in Morocco*. Londres: 1859

amb això, també comptava amb llibres d'astronomia àrab i un llibre de temàtica i títol desconegut escrit en llengua àrab.

Els llibres d'art també eren presents en la biblioteca de Downing, evidenciant una fascinació per l'art medieval, ja fos àrab o cristià, i una especial atenció cap a l'arquitectura, ja que comptava amb diversos tractats sobre la matèria. Com podríem esperar, gran part d'aquests llibres comptaven amb un gran nombre d'il·lustracions i gravats, tenint-ne alguns especialment plens d'imatges com *Herculanum et Pompei*²⁸². A banda de catàlegs monumentals d'Espanya, França i Itàlia, Xifré també es mostrà interessat per les arts decoratives i aplicades. Així disposava de diversos volums sobre mobiliari francès medieval, ceràmica i porcellana xinesa, objectes de marbre i bronze antics, i fins i tot un catàleg de canelobres i aparells de llum. Val a dir que també hi havia un tom sobre l'aprenentatge del dibuix lineal, prova de l'afició de Xifré per la pintura. Com també disposava de diversos manuals de jardineria i horticultura, de la qual n'era un gran aficionat, doncs com hem vist durant un temps intentà exportar maquinària i estris de jardineria a Espanya. Xifré també demostra la seva atenció per les novetats artístiques del seu temps, tenint els catàlegs de les Exposicions Universals de 1851, 1855 i 1867, a les quals va assistir personalment. Però sens dubte, l'arquitectura era una de les seves màximes preocupacions comptant-se fins a set tractats d'arquitectura, tots ells amb un bon grapat de làmines. Malauradament el notari no va detallar els autors d'aquestes publicacions.

Viatjador incansable, són múltiples els llibres de viatges i guies turístiques, especialment del Marroc, però també d'Alemanya i inclòs un itinerari del Nord d'Anglaterra²⁸³.

Potser motivat per Mérimée o d'altres companys erudits, Downing reuní un bon nombre de publicacions sobre la història d'Espanya, França i Amèrica. La majoria d'aquestes ens remeten a la història de la edat mitja, però tampoc eren escasses les referents al segle XIX o els relats de la Revolució Francesa. Entre aquestes també s'hi trobaven algunes biografies de grans personalitats com Felip II, els Reis Catòlics, Maria Estuard, Mendizábal o Isabel II.

Mostra de la seva especial concepció de la religiositat, Downing comptava amb tota una sèrie de llibres sobre el cristianisme i les reformulacions que se'n feren al segle XIX, amb obres dels germans Lammenais, estudis sobre la vida dels sants o els evangelis apòcrifs, entre d'altres obres més heterodoxes com la del seu patriota Antoni Maria Claret²⁸⁴. Així, a banda de bíblies i altres

²⁸² BARRE, Louis i ROUX, Henry. H. *Herculanum et Pompei. Recueil général des peintures, bronzes(...)*. Paris: Firmin Didot frères, 1837.

²⁸³ DD.AA. *Itinéraire pittoresque au Nord de l'Angleterre contenant soixante treize vues des lacs, des montagnes, des châteaux, etc des comtés de Westmorland, Cumberland, Durham et Northumberland; accompagné de notices historiques et topographiques*. London: Fisher, 1836.

²⁸⁴ CLARET I CLARÀ, Antoni Maria. *Llave de oro, ó, Série de reflexiones que, para abrir el corazón cerrado de los pobres pecadores*. Barcelona: Librería Religiosa, Impr. de Pablo Riera, 1857.

estudis teològics, alguns d'aquest llibres com *De Imitatione Christi* de Thomas Kempis foren molt populars a l'època. Però també comptava amb altres treballs realment estranys com *Le Christianisme en Chine, en Tartarie et au Thibet*²⁸⁵, o una sàtira contra la virtut del catòlic espanyol.

No obstant Downing també es mostrà inquiet envers la geografia, multiplicant-se els atles i adquirint llibres tant innovadors com *Révolutions de la mer*²⁸⁶, que introduïa el concepte de canvi climàtic, a més de constatar per primer cop que les eres glacials estaven controlades per forces astrofísiques. Força innovadors són dos llibres de pedagogia infantil, *Traité sur l'éducation physique des enfants, à l'usage des mères de famille*²⁸⁷ i *Influences maternelles*²⁸⁸, que mostren la vessant més tendra de Downing al voler comptar amb uns coneixements bàsics per tal de proporcionar una educació d'allò més moderna al seu fill.

En el camp científic destaca l'obra *Recherches expérimentales sur un nouveau mode de l'action électrique*²⁸⁹. Mentre que els volums de medicina, més nombrosos, ens remeten a l'homeopatia, a les aigües termals i a altres mètodes de curació tradicionals. D'altres llibres sobre la matèria potser apunten a la malaltia que afectà al mateix Downing, com podrien ser les malalties venèries. Atesos els seus negocis industrials, també eren nombrosos els llibres dedicats a aquesta matèria, especialment pel que feia a les innovacions tècniques.

Amant de la literatura, la biblioteca de Downing comptava amb una ampla varietat d'autors i gèneres, tant antics com moderns. Els clàssics no podien faltar en cap col·lecció elitista pel que Downing tenia algunes obres de Plató, Virgili, Juli Cèsar, Sèneca i Plutarc entre d'altres. Menys nombroses eren les obres medievals i modernes, contant només amb *Les Lusiades* de Camoens, *La Divina Comedia* de Dante, i una edició del *Quixot*.

Sens dubte, un dels gèneres literaris predilectes era la narrativa, comptant amb més de cent cinquanta novel·les d'autors de tota Europa i part d'Amèrica. En aquest sentit, Downing tenia a la seva disposició una bona representació de la literatura del moment, comptant amb obres de Verne, Dickens, Hoffman, Poe, Lord Byron, Victor Hugo, Dumas, Chateaubriand i molts altres autors reconeguts, la majoria d'ells francesos, a més d'obres tant paradigmàtiques del seu temps com el

²⁸⁵ HUC, Evariste Régis. *Le Christianisme en Chine, en Tartarie et au Thibet*. Paris: 1857-1858, 4 vols.

²⁸⁶ ADHÉMAR, Joseph Alphonse. *Révolutions de la mer, déluges périodiques*. Paris: Lacroix-Comon, Hachette, Dalmont et Dunod, 1860.

²⁸⁷ De NANCY, Charles Richard. *Traité sur l'éducation physique des enfants, à l'usage des mères de famille*. París: Baillière, 1843.

²⁸⁸ De FRARIÈRE, Auguste. *Influences maternelles pendant la gestation sur les prédispositions morales et intellectuelles des enfants*. Paris: Didier, 1862.

²⁸⁹ GERBOIN, Antoine Clément. *Recherches expérimentales sur un nouveau mode de l'action électrique*. Estrasburg: F.G. Levrault, 1808.

Faust de Goethe. Menys voluminosos eren els llibres poètics, encara que mostrà especial predilecció per Milton. Per la seva banda, també disposava d'un petit número d'obres dramàtiques de Shakespeare, Fontanelle, del segle d'or Espanyol i fins i tot un manual de literatura dramàtica.

Home poliglota, Xifré disposava de múltiples de diccionaris i llibres de gramàtica de llengua anglesa, francesa, alemanya i espanyola. Menys comú, n'és un exemplar d'introducció a la llengua Hindú, possible germen de les futures aspiracions del seu fill.

Tanmateix, la biblioteca albergava una quantitat de llibres i temàtiques que ocuparien pàgines i pàgines. Tot i així, no ens podem estar de remarcar obres tant diverses com *Indigenous races of the Earth*²⁹⁰, mena de compendi antropològic que difonia el racisme científic, un llibre dedicat als fraus comercials o un altre dedicat a la fisiologia del gust, que no fan sinó aportar llum a la mentalitat calidoscòpica del segon dels Xifré.

Ara bé, no hauríem d'oblidar que alguns dels llibres presents en la biblioteca podrien haver estat propietat de Josep Xifré i Cases. Ens referim doncs a llibres sobre el comerç marítim, la construcció d'embarcacions, l'art de curtir o fins i tot els tractats d'arquitectura, ja que com hem dit, n'era un gran apassionat. En aquesta mateixa línia hauríem de destacar l'existència diverses carpetes amb manuscrits i anotacions diverses repartides per tot el palau, que podrien correspondre als temps de l'indiano.

A diferència de la biblioteca, la col·lecció pictòrica de Xifré conservada al palau àrab no era ni molt extensa ni de gaire bona qualitat, si bé confirma uns gustos i unes inquietuds que hem pogut entreveure en la decoració interior del palau. Les pintures, així com les escultures i altres obres artístiques foren detallades, com hem dit, pel notari al final de l'inventari en forma d'un llarg llistat, que si bé tracta d'aïllar les tipologies artístiques acaba mesclant peces diverses sense especificar-ne la seva ubicació²⁹¹.

Atesa la fortuna i l'afició a l'art de Downing, ens sorprèn la manca de grans artistes i que moltes de les obres no fossin originals o d'artistes pràcticament desconeguts, o bé ni tan sols se n'especifica un autor concret. Tanmateix, formada per poc més de cinquanta peces, la col·lecció es caracteritza pel predomini de la temàtica religiosa i la pintura de gènere, especialment l'efectuada pels pintors flamencs i del nord d'Europa, essent la majoria peces de petit format i la tècnica predominant l'oli sobre taula. Malauradament el notari presta més atenció als marcs dels quadres, que a l'autoria o la datació, doncs poques vegades l'esmenta.

²⁹⁰ DD.AA. *Indigenous races of the Earth*. Filadelfia: J. B. Lippincott & co, 1857.

²⁹¹ El llistat de pintures, escultures i altres peces artístiques correspon dins l'inventari a les Refs. 1648-1698, Fols 249-255. *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de Gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid.

La pintura de gènere és de lluny la més nombrosa, incloent retrats, paisatges i escenes interiors, a més de comptar amb les obres de relatiu valor. Així, en sobresurten *Tres retrats de família alemanya*, feta a l'estil de Quentin Metsys i valorada amb 6.000 rals²⁹², i un *Retrat d'anciana*, d'escola flamenca valorada en 5.000 rals²⁹³. Val a dir que aquesta última peça mereix un dels pocs comentaris descriptius del notari, fixant-se que l'anciana del retrat portava una carta amb el nom de l'autor, però aquesta era il·legible. Sens dubte, les escenes predominants són els interiors de tavernes, comptant-se obres com *Vella convidant a beure a un pagès*²⁹⁴, original d'escola flamenca sense datar, un *Bevedor flamenc* original de l'escola de Terburg valorat en 5.000 rals²⁹⁵ o *Dos pagesos flamencs bevent*, realitzada a l'estil de Van-Ostad²⁹⁶. Entre els retrats, la peça més destacada és un retrat a cos sencer d'una jove serventa vestida a la manera de Lluís XV, que porta a les mans una pastilla de xocolata i un vas d'aigua, obra original d'un tal Urta valorada en 2.800 rals²⁹⁷. Pel que fa als paisatges, també nombrosos, en destaquen dos paisatges nevats, ambdós originals d'A. Lioner²⁹⁸, i un paisatge amb bestiar, original de P. Geliber taxat en 2.000 rals²⁹⁹.

Una de les obres més atípiques és una *Al·legoria de la música* de l'escola de Guido Reni, significada per dues joves, una sostenint una partitura i l'altre tocant un clarinet³⁰⁰.

A excepció de la pintura de gènere, la temàtica religiosa és la més present i compta amb algunes obres de valor. Per exemple, hi trobem una *Epifania* del segle XVII original de l'Escola alemanya del segle XVI, valorada en 4000 rals³⁰¹, una escena de *Sant Jeroni contemplant una calavera*, de l'escola de Quentin Metsys³⁰², o una còpia antiga de Ribera de *Sant Francesc de Paula* (Fig. 32), taxat en 3000 rals³⁰³. A banda de les escenes de la verge o dels sants, les dedicades al salvador són majoria, com un curiós tríptic en forma d'oratori amb escenes de la vida de Jesucrist executada pels monjos del Monestir rus del Mont Carmel³⁰⁴, o un *Descens de la creu* d'escola flamenca³⁰⁵.

²⁹² Ibid., Ref. 1649, Fol 249 Rev.

²⁹³ Ibid., Ref. 1650, Fol 249 Rev.

²⁹⁴ Ibid., Ref. 1661, Fol 251 Rev.

²⁹⁵ Ibid., Ref. 1663, Fol 251 Rev.

²⁹⁶ Ibid., Ref. 1664, Fol 251 Rev.

²⁹⁷ Ibid., Ref. 1655, Fol 250 Rev.

²⁹⁸ Ibid., Refs. 1657 i 1658, Fol 250 Rev.

²⁹⁹ Ibid., Ref. 1656, Fol 250 Rev.

³⁰⁰ Ibid., Ref. 1654, Fol 250 Anv.

³⁰¹ Ibid., Ref. 1648, Fol 249 Rev.

³⁰² Ibid., Ref. 1649, Fol 249 Rev.

³⁰³ Ibid., Ref. 1665, Fol 252 Anv.

³⁰⁴ Ibid., Ref. 1659, Fol 251 Anv.

³⁰⁵ Ibid., Ref. 1652, Fol 250 Anv.

A banda dels gèneres anteriors, ens trobem amb un petit nombre d'obres fetes a llapis i a l'aiguada xinesa d'escàs valor que bé podrien ser obra de Downing si ens atenem a la seva temàtica.

Fig. 32. *Sant Francesc de Paula*. Còpia antiga de Ribera d'autor desconegut, Christie's.

Així, entre aquestes peces s'hi troben obres força curioses com *Galileu a la presó contemplant uns calculs geomètrics que ha fet al mur*, un retrat de Vasco de Gama, un home vestit de militar i diverses escenes xineses³⁰⁶.

Molt més minsa i precària és la col·lecció escultòrica de Downing, doncs només compta amb obres de petit format fetes de calamina. Ara bé, el més interessant és que a diferència de la resta d'objectes del palau àrab, totes i cada una d'elles ens remeten a la mitologia grecorromana, havent-hi reproduccions en miniatura de la Venus de Mèdici, la Venus de Milo, un bust de la poetessa Safo, una deessa, un guerrer romà assentat i un grup amorós, possiblement Eros i Psique³⁰⁷.

No menys interessants són un seguit de fotografies inventariades entre les obres d'art, en les quals es retratava a Xifré Hamel infant, a Xifré Downing de nen o a l'emperadriu de França entre d'altres³⁰⁸. Val a dir que el propietari devia estar certament obsessionat amb Eugènia de Montijo, ja que a banda d'aquesta fotografia, disposava de diversos gravats i esmalts amb el seu rostre dispersos per tota la casa.

A més a més, la col·lecció estava composta de múltiples esmalts, vitralls, plates i galvanismes d'allò més diversos. Algunes d'aquestes peces eren un esmalt sobre porcellana representant l'escena d'Ismael i Agar essent despatxats pel seu pare³⁰⁹, un retrat esculpit en cera de l'Archiduc Albert³¹⁰,

³⁰⁶ Ibid., Refs. 1666-1670, Fol 252 Anv..

³⁰⁷ Ibid., Refs. 1691-1696, Fol 254.

³⁰⁸ Ibid., Refs. 1671-1676, Fol 252 Rev.

³⁰⁹ Ibid., Ref. 1660, Fol 251 Anv.

Governador dels països baixos en temps de Felip II, un coure repujat del segle XVII amb Sant Jeroni resant³¹¹, o quatre vitralls de colors de forma circular representant als doctors de l'església, d'escola moderna imitant a l'antiga escola alemanya³¹², entre d'altres moltes peces.

Hem deixat pel final la que possiblement sigui una de les col·leccions més interessants i pioneres de Xifré Downing. Es tracta d'una sèrie d'objectes i peces artístiques precolombines, anotades a l'inventari com "*Antiguedades curiosas mejicanas de la época de la conquista*"³¹³. Hem de tenir en compte que segurament el responsable de redactar l'inventari no disposava de gaire coneixement sobre aquesta cultura, pel que les referències anotades són encara més breus i superficials que a la resta de l'inventari.

Tot i que les primeres peces d'art mesoamericà arribaren a España amb Hernán Cortés, durant els segles posteriors l'arribada d'aquestes obres es donà amb comptagotes. Així, no ens ha d'estranyar que la circulació d'art precolombí a l'Europa de principis del vuit-cents era quelcom aïllat, restant a anys llum de l'auge experimentat per l'art àrab i oriental. De tota manera, des del segle XVIII i sobretot a principis del XIX, s'havien realitzat algunes expedicions etnogràfiques, com les efectuades per Hipólito Ruiz i José Pavón, pel que a poc a poc s'anaren conformant les primeres col·leccions privades, considerant-se precursora la reunida per Carlos San-Quirico, representant espanyol a Quito, que al 1859 va donar la col·lecció a la Real Armeria Espanyola³¹⁴.

Amb aquests escassos precedents, la de Xifré era una de les més primerenques i extenses col·leccions d'art precolombí. Ara bé, el primer problema ens el trobem amb la seva procedència, doncs al dir que eren antiguitats mexicanes del temps de la conquesta, les peces tant podien ser maies com asteques. Encara que no ho hem mencionat al parlar de la biblioteca, Xifré disposava d'un tom anomenat *Le livre sacré et les mythes anciens dans l'Amérique*³¹⁵ que ens aclareix els dubtes. Es tracta d'una edició del *Popol Vuh*, recull de llegendes de la cultura maia que l'any 1861 va ser traduït al francès per Charles Étienne Brasseur de Bourbourg. Per tant, probablement les peces reunides per Downing siguin maies.

No sabem ben bé com sorgí aquesta nova inquietud en Xifré Downing, però probablement tingui a veure amb els seus orígens cubans i amb el periple americà de Xifré Cases. A més a més,

³¹⁰ Ibid., Ref. 1677, Fol 252 Rev.

³¹¹ Ibid., Ref. 1682, Fol 253 Rev.

³¹² Ibid., Ref. 1697, Fol 254 Rev.

³¹³ Ibid., Refs. 1699-1710, Fol 255.

³¹⁴ CABELLO, Paz. "La formación de las colecciones americanas en España. Evolución de los criterios". *Anales del Museo de América*. Madrid, Núm. 8. pp. 307.

³¹⁵ Ref. 1132, Fol 221 Rev. *Protocolación de los inventarios y avalúos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid.

no deixava de ser una manifestació de l'exotisme imperant, i vet aquí que els seus amics els emperadors de França també es van sentir atrets per les antiguitats americanes, com ho demostra la promoció de l'obra *Cités et ruines américaines*³¹⁶, realitzada per Viollet-le-Duc. Ara bé, és en una carta d'Antoni Vidal i Pascual, apoderat a Cuba de Xifré i Casas, on es posa de manifest el caràcter precursor i els inicis d'aquesta fascinació:

*“(...) Joseíto, para quien procuraré adquirir algunas extrañezas de citas tierras como me encarga para colgar en el Museo que se proponía hacer, pero como ya me desprendí de Buenavista (...) con este motivo no me será tan fácil reunir las que quisiera (...)”*³¹⁷.

Veiem doncs, com Downing començà a interessar-se per l'art precolombí quan només comptava amb onze anys, suposant el punt de partida de la seva dèria exòtica i una de les primeres notícies del col·leccionisme privat d'art precolombí. I de fet, el museu al qual es referia Antoni Vidal i Pascual degué estar format per les peces que tenim entre mans.

Dit això, la col·lecció estava formada per més d'un centenar de peces, si bé la majoria no eren més que petits fragments d'estatuetes, gerros o relleus. Potser per aquest motiu, o pel desconeixement del taxador, les obres només oscil·len entre els dos-cents i els dos mil rals de vellón. Així, bona part de les peces eren fragments de caps, cossos i extrems que devien formar part de petites escultures de divinitats maies. En tota la col·lecció només es comptaven tres estàtues completes, una de gran i dues més petites, representant totes a deus assentats³¹⁸. Però també hi havia lloc per una esvelta gerra amb profusió de motius ornamentals³¹⁹, un alt relleu on es representava a diversos indis escalant un turó³²⁰, i d'altres fragments ceràmics. Sens dubte, la joia de la corona era “*Un redondel de madera en su forma parecida a un reloj con adornos sobrepuestos de realce de una especie de pasta de la cual es la greca que lo rodea, representando a una dama de indios en traje de guerra vistoso, prolijamente ejecutados*”³²¹, valorada en 2000 rals. De fet, Xifré disposava d'una altra peça similar però sense greca, i com diu Bazán, possiblement es tractin de rellotges solars, peces que en l'actualitat estan força cotitzades.

³¹⁶ VIOLLET-LE-DUC, Éugène. *Cités et ruines américaines*. Mitla, Palenqué, Izmal, Chichen-Itza, Uxmal. París: Guide, A. Morel et Cie, 1863.

³¹⁷ Carta d'Antoni Vidal i Pascual a Xifré Casas (1 d'abril de 1835). Documents diversos. Documentació personal de Josep Xifré i Casas. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

³¹⁸ Refs. 1703 i 1704, Fol 255 Anv. *Protocolación de los inventarios y avaluos de los bienes guardados al fallecimiento de José Xifré Downing* (8 de gener de 1872). Archivo General de Protocolos Notariales de Madrid.

³¹⁹ Ibid., Ref. 1609, Fol 255 Anv.

³²⁰ Ibid., Ref. 1705, Fol 255 Rev.

³²¹ Ibid., Ref. 1707, Fol 255 Rev.

Concloent la col·lecció, i no menys impressionants, eren sis fragments de mànecs i ganivets de sacrifici, que segons el notari estaven “formados por una cristalización espiral de color vinoso oscuro”³²².

Aquesta col·lecció culmina l'excentricitat i l'exotisme de Xifré, si bé posa de manifest que l'art precolombí fou una de les seves primeres passions, encara que amb el temps desembocaria en la fascinació per l'orient. Amb tot, hem pogut comprovar la complexa mentalitat i els múltiples interessos i inquietuds de Josep Xifré Downing, mostrant un cop més el seu caràcter precursor i atent a les novetats del seu temps.

³²² Ibid., Ref. 1710, Fol 255 Rev.

6. La culminació de la saga; Josep Xifré Hamel

Seguint l'estela dels seus successors, Josep Xifré Hamel fou també un gran mecenes, dedicant una gran atenció i recursos al foment d'idees i corrents certament innovadors. Ara bé, no tenim constància que fos un gran comitent en matèria artística, doncs la seva causa fou la difusió de la teosofia, síntesi d'esoterisme i orientalisme, a la qual l'últim dels nostres protagonistes va dedicar bona part de la seva fortuna i temps. El desencadenament d'aquesta passió molt tingué a veure amb els antecedents familiars, oferint-nos una interessant evolució des del tímid i malenconiós exotisme americà de Xifré Casas fins a la filiació oriental de Xifré Downing, desembocant en una fascinació per la l'espiritualitat i la filosofia de l'Índia en l'últim dels Xifré.

Però també es veritat que es mostrà força interessat en preservar el llegat arquitectònic dels seus predecessors i que la fascinació per la teosofia també va tenir alguna manifestació material destacada. Tanmateix, aquest darrer cas que pretenem redescobrir resulta altament interessant doncs conclou l'ascens social dels Xifré, al mateix temps que va minvar perillosament el poder econòmic pel qual s'havien preocupat fins llavors. Així, Xifré Hamel tanca el cercle d'una actitud i uns gustos que es diluïren amb el llinatge al no tenir descendència masculina.

6.1. Perfil biogràfic

Fruit extramatrimonial de Josep Xifré Downing i Constanza Hamel, Josep Xifré Hamel nasqué a París el 13 d'Octubre de 1855³²³. Mimant i compartint pels seus progenitors, la seva infantesa transcorregué sense preocupacions a cavall entre la capital francesa, Madrid i Barcelona, freqüentant els millors col·legis i essent preparat per a una frenètica carrera social. Malauradament, mentre estudiava a l'institut de segona ensenyança de Barcelona, els dos progenitors moriren sobtadament amb escassos mesos de marge. De la nit al dia Hamel es va veure convertit en un orfe adolescent que heretaria una de les grans fortunes del segle XIX. Òbviament, els rapinyaires i altres paràsits humans feren acte de presència, al·legant la condició irregular dels progenitors per tractar de treure partit a la situació. Però gràcies a l'aparició del Duc de Sesto, la vida del jove i desvalgut Xifré prendria nous camins. Tot ens fa pensar que les intencions del duc, vell amic de Downing, eren bones, i com a tutor del menor vetllà pels seus interessos, defengué les seves causes i administrà correctament el seu patrimoni. Val a dir que, potser per no haver tingut descendència, el

³²³ Carta de Madame Constaze Hamel als administradors judicials de Xifré Hamel (1868). Documentació personal de Josep Xifré Hamel. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

Duc va arribar a tenir al seu càrrec un bon número de pupils i afillats, entre d'ells el futur monarca Alfons XII, amb el qual Xifré entaularia una grata amistat, o el Compte de Benalúa.

Durant la seva joventut al costat del Duc i els seus pupils, Hamel aprofità per conservar i ampliar la xarxa de contactes heretada, movent-se entre la més alta noblesa espanyola i francesa i viatjant arreu d'Europa, quelcom que li permeté conèixer les novetats que s'estaven produint. Hem de constatar que Hamel va culminar l'ascens social de la saga, doncs l'any 1876 i de la mà del Duc, es va casar amb Maria Chacón i Silva-Bazán, Marquesa d'Isasi i Comtessa de Campo Alegre, accedint a la condició de noble i continuant amb la seva vida elitista a París. No deixa de ser anecdòtic que la germana d'aquesta marquesa es casés amb un altre català, el comerciant i col·leccionista de llibres de cavalleries Isidre Bonsoms (1849 – 1922)³²⁴.

Com a bons aristòcrates, la boda de Hamel i Chacón s'anuncià a la premsa del moment de la següent manera:

*“La señorita de Cachón, hija de los marqueses de Isasi y nieta de los de Santa Cruz, se enlaza con el Sr. Xifré. La canastilla se fabrica en París, y dará idea de su magnificencia el hecho de que solo las toilettes, encargadas a Worth, costarán 100.000 francos. El vestido de boda valdrá 5.000 duros”*³²⁵.

Amb la marquesa d'Isasi, Xifré tingué tres filles; Maria del Dulce Nombre, Maria del Carmen i Mercedes, morta al 1885 quan encara era una nena. Per la seva banda, les dues Maries seguirien els passos de sa mare, integrant-se en la cort espanyola. No en va, Maria del Dulce Nombre, fou Secretaria de la Reina Victoria Eugénia de Battenerg, dama de les infantes Beatriz y Maria Cristina, a més de ser Dama Noble de l'Ordre de María Lluïsa.

A diferència de la seva dona i filles, que gaudien de les festes de disfresses i d'altres divertiments propis de les elits, Hamel mai va ser gaire partidari de la vida lleugera ni de les festes de l'aristocràcia, adoptant una postura similar al taciturn Josep Xifré i Casas. Tot i així, no va poder evitar acompanyar a la seva esposa en alguna d'aquestes reunions. Així, sabem que va intervenir en una comparsa i ball de disfresses organitzada l'any 1884 per la Duquessa d'Alba, en la qual Xifré Hamel va encarnar el personatge de l'Arlequino vestit amb una jaqueta i pantalons a ratlles verdes, vermelles, grogues i blaves, un casquet i una màscara negra, conformant una imatge d'allò més ridícula que poc devia agradar al nét de l'india³²⁶.

³²⁴ SOCIAS BATET, Immaculada. *La correspondencia entre Isidre Bonsoms Sicart y Archer Milton Huntington. El coleccionismo de libros antiguos y objetos de arte*. Barcelona: Reial Acadèmia de les Bones Lletres, 2010.

³²⁵ *El Solfeo*. Madrid, 5 d'octubre de 1876.

³²⁶ *Diario Oficial de Avisos de Madrid*. Madrid, 24 de febrer de 1884.

De manera similar al seu pare, Pepito, com l'anomenava afectuosament Downing, va tractar d'emprendre diversos negocis, molts d'ells vinculats amb la indústria i la tecnologia. El principal d'aquests negocis, i també el més estrepitós, fou l'empresa d'enllumenat per acetilè Luz Landaver-Xifré (Fig.33). Fundat l'any 1901, el negoci obrí la seva seu al mateix al palau àrab exposant tota mena de maquinària relacionada amb l'acetilè, des de focus a bateries, en aquelles estances tant extravagants³²⁷. Les desavinences amb el seu soci francès, monsieur Landaver, junt amb l'escàs èxit comercial dels productes a la venda, suposaren la dissolució de l'empresa pocs anys després de la seva aparició, provocant un bon sotrac a l'economia de Pepito³²⁸.

España á la cabeza del movimiento acetilenista

Luz Landauer-Xifré

VENCEDORA DE LAS SOMBRAS Y LAS NIEBLAS
POR MEDIO DE ACETILENO DEPURADO Y CON INCANDESCENCIA
CON EXCLUSIÓN ABSOLUTA DE TODO PELIGRO

Quinientas bujías-hora á 10 céntimos. **Para faros**, telégrafos ópticos, cinematografía, proyecciones fotográficas, alumbrado de jardines, ferias, etc., etc.

Los generadores **Landauer-Xifré**, por su presión absolutamente fija y la calidad de su depurador, han permitido la aplicación de la incandescencia al acetileno con éxito completo.

Motores de 1 á 20 caballos movidos por los generadores
LANDAUER-XIFRÉ

Instalaciones completas de buques, casas de campo, etc.

La luz Landauer-Xifré se distingue en el mar á grandes distancias, aun en noches de niebla.

APARAT S DE CALEFACCIÓN Y PARA LA COCINA

Casa Central: Salón del Prado, 24 á 28, Palacio Arahe
MADRID

Succursales: BARCELONA: Rambla de San José, 8.—VALENCIA: París y Valero, 5.—ALICANTE: Sagasta, 18.—LINAES: Calle de Argüelles, 15.

Fig. 33. Anunci de Luz Landaver- Xifré aparegut a la revista *Vida Marítima* el 30 de desembre de 1902.

En la seva faceta inversora, Hamel fou partícip des de 1885 de la *Sociedad Mutua de propietarios para la extracción de letrinas* de Barcelona que, com indica el seu nom es dedicava a la recollida d'aigües residuals de la ciutat³²⁹. I seguint un cop més els passos del seu pare, Xifré també s'interessà pel món de la política, ingressant al partit lliberal de la mà del Marquès de Távara, el qual el presentà a Práxedes Mateo Sagasta³³⁰. Tanmateix, el seu pas per la política fou quasi imperceptible.

³²⁷ *El Globo*, Madrid, 17 d'agost de 1901.

³²⁸ *El Heraldo de Madrid*, Madrid, 11 d'abril de 1904.

³²⁹ *La Vanguardia*, Barcelona, 1 de desembre de 1896.

³³⁰ *La Correspondencia de España*, Madrid, 11 de juny de 1899.

6.2. De la preservació a la venda del patrimoni arquitectònic familiar

A diferència dels seus predecessors, Xifré Hamel no va erigir cap immoble amb el qual promovia un estil innovador, encara que es sap que aixecà un xalet als Alps Suïssos. Però aquesta mancança fou contrarestada pels esforços que dedicà durant les dècades de 1870 i 1880 a conservar i millorar el llegat arquitectònic dels Xifré, sempre amb el suport i consell del Duc de Sesto i el seu equip d'administradors. Malgrat les ingents quantitats de diners invertits en aquests treballs, quan Xifré Hamel s'establí definitivament fora d'Espanya cap a tombants de segle, afectat per greus problemes econòmics i de salut, decidí desprendre's de gran part dels béns immobles heretats.

6.2.1. Actuacions sobre els immobles de Catalunya

Conscient de la necessitat de conservar i millorar l'estat del patrimoni arquitectònic que havia heretat a Catalunya, Xifré Hamel encarregà un bon número d'actuacions al que havia estat l'arquitecte de la família, Elies Rogent. De fet, Rogent va rebre encàrrecs de totes tres generacions. Tal i com hem vist, l'any 1856, Xifré Casas encarregà a Rogent el desmuntatge, classificació i el projecte de reconstrucció de la Casa Gralla. I pel que fa a Downing, tenia a Rogent com a un assalariat més i sembla que va mantenir una bona amistat amb l'arquitecte, tal i com es desprèn de la correspondència entre aquest i Hamel³³¹. Ara bé, en el cas que ens ocupa, i gràcies als materials conservats al COAC, la presència de Rogent és més evident, essent present en totes i cada una de les actuacions arquitectòniques que promogué el darrer membre de la saga a Catalunya.

El primer dels encàrrecs que Rogent va rebre en nom de Xifré Hamel, que just rondava els vint anys, el portà a emprendre una renovació exhaustiva de l'edifici més emblemàtic de la família; els Porxos. S'ha de tenir present que amb el pas del temps, l'edifici havia perdut gran part de l'esplendor i la rendibilitat. Així, cap als anys setanta, aconsellat en tot moment pels administradors del Duc de Sesto, s'encomanà a Rogent la realització d'un profund estudi per solucionar aquests problemes³³².

Coneixedor com pocs dels canvis urbanístics i constructius produïts a Barcelona, l'arquitecte apuntà ràpidament que gran part dels problemes de rendibilitat dels Porxos es devien a que el Pla de

³³¹ *Dictamen i valoració de la Torre propietat de Josep Xifré Hamel efectuat per Elies Rogent. Terrenys de Josep Xifré (1877 – 1878, Sant Martí de Provençals). Referència C 284 / 219. Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona.*

³³² *Ibid., Documentació diversa de les reparacions i reformes de cases de Josep Xifré Hamel (1875 – 1878). Ref. C 283 / 214 : 14.*

Palau havia perdut puixança enfront el nou eixample. De fet, apuntava que l'immoble s'havia quedant aïllat enmig d'edificis oficials i comercials, mentre que l'eixample es presentava com una zona salubre i residencial amb habitatges més barats. A més a més, el temps havia minvat l'estatus de l'immoble, així com el dels seus inquilins, pel que les pèrdues eren nombroses.

Amb tot, la conclusió de Rogent és que s'ha d'emprendre un profund procés de renovació dels pisos per tal de justificar un augment del lloguer, tractant així de recuperar l'antic estatus d'immoble de luxe. Ràpidament, els administradors del duc de Sesto, en nom de Xifré, donaren el vist i plau i s'iniciaren les obres, dirigides pel propi Rogent³³³. Les actuacions es centraren principalment en renovar els pisos, decorant-los segons el gust de l'època i incorporar les novetats tecnològiques i sanitàries més punteres; millores en el servei d'aigua corrent i la instal·lació de gas per a l'enllumenat i la cuina³³⁴. Encara que les reformes van suposar un augment temporal dels beneficis, l'any 1901 Xifré Hamel es va haver de desprendre dels Porxos doncs travessava una situació econòmica precària, o almenys això sembla³³⁵.

Hamel, tampoc deixà de banda l'Hospital d'Arenys, edifici que en aquest moment també exercia la funció d'escola i asil. Com que aquesta última funció no comptava amb un espai adequat, l'any 1873 ordenà a Rogent que projectés una sala annexa que acomplís els requisits necessaris³³⁶. Tot i que l'arquitecte visità l'edifici i realitzà el pla d'actuació i un pressupost, l'actuació finalment no es va materialitzar.

Més interessant és sens dubte, la gestió per part de Hamel dels terrenys de Sant Martí de Provençals, els quals contenien la torre on Xifré projectà la reconstrucció parcial de la casa Gralla. Des dels temps de Xifré Downing, tant la finca com les grans extensions de terra havien caigut en l'abandó, pel que suposava un llast en els comptes econòmics de Hamel. Vetllant pels seus interessos, cap al 1878 Rogent va recomanar emprendre un nou estudi per veure què se'n feia³³⁷. La memòria efectuada per Rogent suposa un testimoni vital no només per conèixer les propietats de Xifré sinó també per comprovar els canvis urbanístics que es produïren amb l'aplicació del Pla Cerdà. Conscient de la situació, l'arquitecte contemplava diverses possibilitats tenint en compte el

³³³ Ibid.

³³⁴ Comptes dels administradors dels bens de Josep Xifré Hamel (1875 – 1876). Documentació personal de Josep Xifré Hamel. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

³³⁵ El comprador fou el també indià Rafael Morató Saulea. La transacció es portà a terme el 22 de maig. Recollit a; TRIVIÑO SANCHEZ, Raquel. *Barcelona ochocentista: los pórticos Xifré*. [Tesi de Llicenciatura]. Director: Santiago Alcolea. Barcelona: Departament d'Història de l'Art. Universitat de Barcelona, 1972, vol.1, p. 42

³³⁶ *Hospital d'Arenys de Mar. Casa Xifré* (1844 - 46, Arenys de Mar). Referència: C 318 / 448. Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona.

³³⁷ Ibid., *Dictamen i valoració de la torre propietat de Josep Xifré Hamel signada per Elies Rogent* (1877-1878). Referència C 284/219.

futur desenvolupament de la zona. En una d'aquestes, Rogent va proposar que, per tal de facilitar la transacció, s'urbanitzessin part dels terrenys seguint l'eixample de Cerdà. Això si, sabent les múltiples llicències fins ara preses en l'aplicació del pla, Rogent va demanar llibertat d'actuació, motiu pel qual va obrir un carrer no comprès en el disseny de Cerdà que portaria el nom de Xifré. Atesa les dimensions de la propietat, Rogent recomanà urbanitzar-ne només una part, reservant-se Hamel l'esmentada torre ja que, en paraules de l'arquitecte:

*“(...) era una de las mejores torres de recreo del llano de Barcelona, con su casa, su capilla, estanques, paredes de cerca, agua de pie, jardines y arbolado. No pudiendo venderse la finca apreciando las inmensas cantidades invertidas en la formación del parque y los jardines”*³³⁸.

Finalment, es va procedir a urbanitzar gran part dels terrenys, restant a l'espera d'un possible comprador. Però com que el negoci no fou tan fàcil com s'esperava, el propietari va resoldre subhastar algunes d'aquestes terres sense gaire èxit. Val a dir que els terrenys ubicats més amunt de la travessera de Gràcia, on s'hi havien estès els magnífics jardins, van tenir un final més interessant. Resulta que a finals del de la dècada de 1870, diverses institucions hospitalàries cercaven solars en els quals ampliar les seves instal·lacions. I vet aquí que l'Hospital de la Santa Creu s'interessà per les parcel·les de Hamel. Després d'unes intenses negociacions, el maig de 1890 s'acordà vendre una extensió de 66.879 m² per albergar el futur Hospital de la Santa Creu i Sant Pau construït per Domènech i Muntaner³³⁹.

6.2.2. Continuació del palau àrab i posteriors peripècies de l'edifici

La darrera intervenció resulta encara més interessant i tendre, doncs Hamel encarregà la finalització dels treballs decoratius, així com diverses actuacions de conservació i millora del Palau àrab iniciat pel seu pare. No cal dir que aquest projecte constitueix una primera mostra del gust exòtic del darrer dels Xifré, tot i que en aquest cas derivaria cap a l'esoterisme i la fascinació per la cultura de l'Índia.

³³⁸ Ibid.

³³⁹ SALMERÓN, Pilar «El llegat de Pau Gil: de l'Hospital de Sant Pau a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (1892 - 1913) ». En DD.AA. *X Congrés d'Història de Barcelona – dilemes de la fi de segle, 1874 – 1901* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona, 27 – 30 de Novembre de 2007). Article en línia [Consultat el 24/02/2010]. Url: www.bcn.es/arxiu/arxiuhistoric/catala/activitats/congres/.../salmerontext.pdf.

Hamel tenia en el palau de Madrid un dels més grats records del seu pare, a qui gairebé no havia pogut conèixer. Gràcies al palau podia llegir els seus llibres favorits, veure el seus àlbums fotogràfics, o gaudir de les variades col·leccions que Downing havia reunit. A més a més, tenia en Pepe Alcañices, Duc de Sesto, tot un seguidor de la onada arabitzant ja que tant el dormitori com els banys del seu palau madrileny evocaven l'exotisme oriental. Mogut pel desig d'acabar l'últim projecte de Downing, tant Xifré com el seu tutor acordaren diverses intervencions en la construcció iniciada pel seu pare. És gràcies als comptes econòmics del administradors de béns de Hamel, que sabem que aquesta sèrie d'actuacions es portaren a terme a finals de la dècada de 1870. Així mateix se'ns diu que els treballs estaven fonamentalment destinats a la conservació de l'edifici i el jardí, però que també realitzaren treballs de restauració de mobiliari i que fins i tot es van dur a terme importants treballs de decoració en l'interior de l'edifici³⁴⁰.

Per la seva cronologia, hem de situar la intervenció del palau en el context d'una segona onada de la moda arabitzant, molt més potent que la dels anys cinquanta i seixanta. Això comportà que a partir dels anys setanta fins els primers anys del segle XX, l'arquitectura neoarabitzant tingués una gran difusió gràcies, entre d'altres, als arquitectes Emilio Rodríguez Ayuso (1845 – 1891), Lorenzo Alvarez Capra (1848 – 1901) i Carlos Velasco y Peinado (ca. 1840 – 1888), els quals recuperaren especialment l'art mudèjar. Lluny de la timidesa de les primeres manifestacions orientalitzants, aquesta segona onada reivindicava exteriorment el caràcter alegre i exòtic de l'arquitectura arabitzant. Val a dir, que paral·lelament a aquesta arquitectura de caràcter públic continuà la moda dels interiors àrabs, però amb una diferència significativa; l'adaptació lliure d'elements àrabs havia donat pas a una rigor de caràcter arqueològic inspirat fonamentalment en l'Alhambra³⁴¹. I és en aquest corrent específic en el qual hem d'inscriure les actuacions del palau en temps de Hamel.

Quan hem vist el procés d'erecció del palau en temps de Downing hem esmentat que si bé era segur que la construcció de l'edifici s'havia completat, podria cabre la possibilitat que els treballs decoratius no s'haguessin finalitzat. Això es veu confirmat en la valoració efectuada per un arquitecte de la Real Acadèmia de San Fernando a petició de l'administrador judicial dels béns de Hamel, Marcos Bazán, per tal de revisar l'estat del palau àrab l'any 1869³⁴². L'arquitecte no era altre que Francisco de Cubas (1826 – 1899), màxim representant de l'arquitectura madrilenya del darrer terç del segle XIX i l'autor del palauet del Duc de Sesto a Madrid. Motiu aquest, pel qual el

³⁴⁰ Rebutis remesos per Marcos Bazán al Duc de Sesto (1877). Documentació personal de Josep Xifré Hamel. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

³⁴¹ NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *Arquitectura y arquitectos madrileños del siglo XIX*. Madrid: Instituto de Estudios Madrileños, 1973, p. 139

³⁴² Certificat de Francisco de Cubas sobre l'estat del palau àrab (22 de febrer de 1869). Documentació personal de Josep Xifré Hamel. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

trobem associat en aquestes actuacions³⁴³. En la seva memòria, l'arquitecte fa constar que la decoració interior només s'havia completat parcialment “*faltando construir la escalera principal y distribuir y decorar el salón y galerías centrales, las partes bajas del lado del norte y la parte de las del lado este*”³⁴⁴. A banda d'aquestes mancances, al analitzar l'edifici, De Cubas certifica el mal estat d'alguns elements constructius, tot i que feia poc més d'un any que restava deshabitat. És el cas de la coberta de fusta de les galeries que circumdaven el saló principal, doncs en paraules de l'arquitecte, era indispensable la substitució de les bigues de fusta per unes de ferro, a més de fer constar la necessitat d'altres treballs secundaris de rehabilitació. Ara bé, tot i que Bazán compta amb la firma de l'arquitecte, amb el permís de Hamel i la seva mare, així com l'autorització del jutge de la testamentària de Downing, l'execució de les obres no va ser immediata. El motiu d'aquest retràs cal cercar-lo en la mort, el mateix 1869 de Constanza Hamel, desencadenant en una espiral de dificultats legals més brutal encara que la succeïda arrel de la mort de Xifré i Cases, impeding portar a terme les actuacions al palau àrab³⁴⁵.

No serà fins el 1876 quan l'administrador de béns de Hamel faci constar que al llarg d'aquest any s'han realitzat diversos treballs de conservació a l'interior del palau i al jardí, i que també s'han reparat i adquirit mobles, suposant en total una despesa de 349.656 rals³⁴⁶. Encara que és difícil concretar més aquestes primeres intervencions, podem suposar que, entre d'altres treballs, es féu efectiva la substitució de les bigues de fusta per unes de ferro, tal i com demandava De Cubas.

Gràcies a la correspondència de l'arquitecte sabem que les intervencions al palau continuaren fins el 1878, dedicant els dos últims anys a la decoració de les parts concretes que havia fet constar De Cubas en la seva valoració. A més, s'executa la decoració de les habitacions, dels carcanyols dels arcs de la façana, i també es treballa en les gelosies del pati central i en els vitralls del mirador, entre d'altres intervencions puntuals³⁴⁷. Alhora de reclamar l'abonament d'uns altres treballs decoratius, encarregats expressament per Xifré i fora del pressupost, es menciona que l'autor d'aquestes intervencions decoratives fou l'escultor, decorador i restaurador Francisco Contreras Muñoz, germà de l'esmentat Rafael Contreras. Encara que només es refereixi a una sèrie d'intervencions, podem suposar que Contreras fou l'artífex de bona part de la decoració interior del palau en els temps de Hamel, doncs no hi ha constància de cap altre mestre decorador o artista. Tot i

³⁴³ Francisco de Cubas, arquitecte de la Reial Acadèmia de San Fernando, es va inscriure en l'incipient historicisme arquitectònic, ja fos neoclàssic o neomedieval, essent el principal artífex dels palauets aristocràtics. Algunes de les obres que projectà foren el Museu Nacional d'Antropologia (1875), l'edifici central de la Universitat de Deusto (1883) i la fantàsica reconstrucció del Castell de Butrón a Biscaia (1885).

³⁴⁴ Ibid., Certificat de Francisco de Cubas sobre l'estat del palau àrab (22 de febrer de 1869).

³⁴⁵ Ibid., Auto del jutjat sobre la rehabilitació del palau àrab (27 d'agost 1869).

³⁴⁶ Comptes de l'administrador Marcos Bazán (23 de juny de 1877). Documentació personal de Josep Xifré Hamel. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

³⁴⁷ Ibid., Correspondència de Francisco de Cubas als administradors dels béns de Josep Xifré Hamel (29 de març- 4 d'abril de 1878).

que no disposem de més documentació sobre les actuacions de Contreras, si sabem que aquests es centraren sobretot en treballs de guixeria que imitaven els detalls ornamentals de l'Alhambra.

Francisco Contreras no va gaudir de la fama del seu germà Rafael, si bé podem constatar que fou un important restaurador i decorador que coneixia de primera mà els monuments àrabs i els seus motius ornamentals. Doncs és molt probable que de ben jove participés d'alguna manera en la restauració de l'Alhambra quan el seu pare n'era director d'obres³⁴⁸. A més, seguint amb la tradició familiar, Francisco desenvolupà importants càrrecs com el de restaurador dels Reals Alcàssers de Sevilla l'any 1869, on criticà les fantasioses restauracions dels seus predecessors. Per acabar de corroborar els coneixements sobre decoració islàmica, la seva formació com a dibuixant li va permetre col·laborar en la magnífica publicació *Monumentos arquitectónicos de España* (1859-1881) realitzant diversos dibuixos de l'Alhambra que serien perfectament reproduïts en forma de gravat³⁴⁹. No resta aquí la seva vinculació amb l'art nazarí doncs cap als anys vuitanta va formar part d'una comissió encarregada d'analitzar les inscripcions àrabs de l'Alhambra³⁵⁰. Pel que fa a la resta de la seva carrera professional no es quedà enrere, doncs ocupà la primera plaça de restaurador del Museu Arqueològic Nacional, on s'hi va estar entre 1875 i 1882, anys en els quals també treballà al palau àrab. Les inquietuds de Contreras el portaren a ser comissionat per la institució “para estudiar las artes cerámicas antiguas y modernas en la exposición del Museo de South Kensington y en los demás establecimientos científicos de Londres”³⁵¹. Contreras va anar allargant el seu periple britànic fins que al 1882 s'establí definitivament a Londres, on la seva família importava mobles i objectes hispànics i àrabs, entre els quals cal destacar unes minucioses reproduccions en miniatura d'estances i monuments islàmics.

L'experiència de Contreras, que havia conegut de primera mà els principals monuments àrabs fins el punt de reproduir-los minuciosament en els seus dibuixos, ens fan pensar que les seves intervencions al palau àrab s'han d'emmarcar, com ja hem dit, dins un corrent de pretesa fidelitat arqueològica que caracteritzen les decoracions interiors del període alfonsí. D'aquesta manera, el palau de Xifré constituïa una manifestació única de l'arquitectura i la decoració neomedieval d'arrel àrab, doncs al llarg dels seus vint anys de construcció i decoració va veure com hi intervenien

³⁴⁸ A partir del nomenament l'any 1840 de José Contreras com a director d'obres del “Real Sitio y Fortaleza de la Alhambra”, es troba diversa documentació de pagaments on es menciona el treball realitzat conjuntament pels “hermanos Contreras”, referint-se possiblement a Francisco i Rafael. Recollit a; BARRIOS ROZÚA, Juan Manuel. « La Alhambra romántica (1813-1849): gobernadores, maestros de obras y arquitectos ». En GONZÁLEZ ALCANTUD, José Antonio (ed.). *La Alhambra: lugar de la memoria y el dialogo*. Granada: Editorial Comares, 2008, p. 58

³⁴⁹ L'aportació de Contreras fou la realització d'uns deu dibuixos d'estances com el saló de la Justicia o la sala de les germanes, així com de motius ornamentals concrets del monument nazarí. A partir d'aquests detallats i precisos dibuixos se'n farien litografies de gran qualitat per a ser publicades a *Monumentos Arquitectonicos de España. La provincia de Granada. Palacio Arabe de la Alhambra* (1859-1881).

³⁵⁰ AMADOR DE LOS RIOS, Rodrigo. *Memoria acerca de algunas inscripciones arábicas de España y Portugal*. Madrid: Imprenta de Fortanet, 1883, p. 133.

³⁵¹ Expedient de Francisco Contreras y Muñoz. Cj. 54, Archivo del Museo Arqueológico Nacional, Madrid.

personalitats estretament lligades al món arqueològic i a la restauració de monuments històrics, pel que suposa un dels exemples més fidels de la reinterpretació de l'art hispanoàrab.

Val a dir que la magnitud dels treballs efectuats a finals dels setanta, així com el nivell dels seus executors, ha comportat que alguns autors atribuïssin erròniament la construcció de l'edifici a Francisco de Cubas o als propis germans Contreras, endarrerint i limitant el procés d'edificació³⁵².

Conscient del petit tresor que estava reunint, Xifré contractà una pòlissa d'assegurança, posant de manifest que en aquells moments el palau comptava amb mobles d'època i de fantasia, làmpades d'aranya, catifes, quadres a l'oli, tapissos, estàtues, bronzes, i altres molts objectes d'art així com una completa biblioteca que comptava amb diversos manuscrits³⁵³.

Però vet aquí que quan el palau es trobava en el seu moment culminant, amb tots els treballs finalitzats, Xifré Hamel no va saber que fer-ne d'aquesta joia neoàrab. Díficilment hi habità gaire temps ja que, tal i com havia fet el seu pare, passava més temps a París que a la capital espanyola. El palau es va veure condemnat a restar llargues temporades deshabitat després d'haver-hi invertit esforços i una suma incalculable de diners. I encara més, impulsat per la necessitat de sanejar els seus comptes, a finals del segle XIX Hamel es va veure en la necessitat de treure un rendiment econòmic al palau. És aquest el motiu que l'impulsa, l'any 1899, a llogar-lo a l'ambaixador mexicà Manuel Iturbe y del Villar³⁵⁴. Poc temps el degué ocupar el diplomàtic, doncs al cap de dos anys l'edifici fou ocupat per l'empresa d'enllumenat per acetilè Luz Lavander-Xifré, de la qual Hamel n'era el principal soci³⁵⁵. Però com hem vist, el negoci fou un desastre i l'economia de Xifré encara es va ressentir més. No oblidem que a partir de tombants de segle la situació econòmica de Xifré comença a ser preocupant i ja hem vist que al 1901 va haver de vendre els Porxos. La necessitat devia ser extrema doncs també va resoldre vendre l'immoble que no feia ni vint anys que havia manat rehabilitar i decorar. Amb aquesta intenció, l'any 1906 demanà una taxació de l'edifici, essent valorat entorn els dos milions i mig de pessetes, quasi la meitat del que va costar³⁵⁶.

Per aquestes mateixes dates, va aparèixer un comprador en potència que va adoptar una particular estratègia tractant d'aconseguir el millor preu possible. Xifré copià fragments de la carta que li havia dirigit el client on es referia a l'immoble en els termes següents:

³⁵² Aquest fet va comportar que tots els estudiosos que citaren les primeres obres de Navascués, aportessin informació errònia. Tanmateix, Navascués en les seves últimes obres rectifica i atribueix l'edifici a Boeswillwald, tot i que encara dóna unes dates de construcció que trobem equivocades.

³⁵³ Pòlissa d'assegurances contra incendis (2 de maig de 1889). Documentació personal de Josep Xifré Hamel. Arxiu Municipal d'Arenys de Mar.

³⁵⁴ *Album Salón. Revista Ibero-Americana de Literatura y Arte*. Barcelona, 1 Març de 1899, Any III, núm 37, pag.109

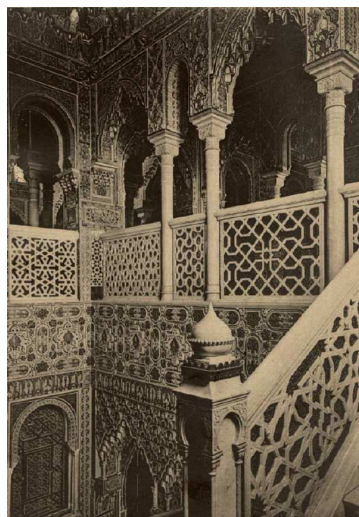
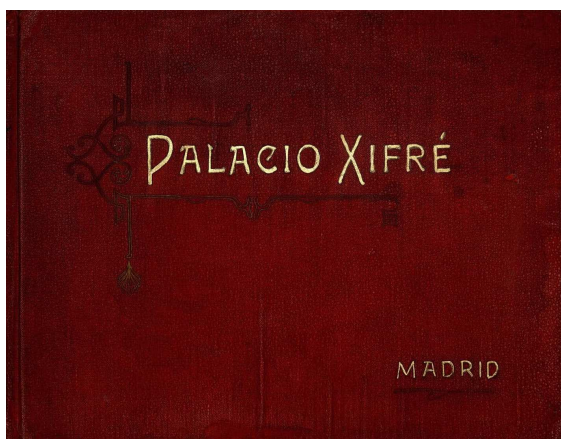
³⁵⁵ *Diari El Globo*. Madrid, 22 d'agost de 1901.

³⁵⁶ Carta de Josep Xifré Hamel a Manuel Treviño (6 d'agost 1906). Dossier 45, expedient 2379. Secció Política – Social, Teosofia. Archivo General de la Guerra Civil Española, Salamanca.

“(...) El hotel o Palacio, siendo una joya, es de los que no se hacen, ni disputan, y además tiene dientes y por lo tanto, las manos cambiantes. Usted no lo disfruta por cuanto no está en el, no puede maravillarse por lo mismo, y porque ya debe estar casi cansado de su lujo (...) pues le hará el efecto de ser un preso en un castillo. Pero vamos a lo que yo haría: aprovechando la oportunidad lo vendería, y con el dinero me compraría una casa de las mejores y mejor situada en Madrid, o dos, con ascensores, luz, agua, calefacción, de piedra, hierro y ladrillo, con buenas miradas a un sitio ancho, a ser posible en la Puerta del sol, me reservaría un principal para cuando quisiera estar en Madrid (...)”³⁵⁷.

Després de copiar la carta d'aquest espavilat client, Xifré mostra la seva indignació tot dient:

“(...) De todo ese verbaje ampuloso y mal escrito sin hilación alguna, se desprende el propósito bien determinado de quitarle valor al Palacio (...) para que las monjitas se lo lleven a precio reducido, ni mas ni menos”³⁵⁸.

Figs. 34 i 35. Portada i una de les imatges del reportatge fotogràfic del palau encarregat per Josep Xifré Hamel (ca. 1900)

Possiblement sigui durant la dècada de 1900, quan Xifré Hamel encarregui al fotògraf José Lacoste la realització d'un reportatge fotogràfic que desembocaria en l'àlbum titulat *Palacio Xifré* (Fig. 34 i 35), un dels millors testimonis per assolir la magnitud del projecte. Això explicaria la manca quasi absoluta de mobles, que ja s'haurien començat a enretirar per facilitar la venda. Hem de veure en l'encàrrec d'aquest reportatge fotogràfic la voluntat de preservar d'alguna manera la memòria del seu pare, però també constituïa una eina força útil per tractar de vendre'l.

Potser per dots comercials, o bé per simple desconexença, resulta curiós que al comentar la possible venda de l'edifici, Xifré digués que el palau fou construït per Viollet-Le-Duc³⁵⁹. Tot i

³⁵⁷ Ibid., Carta de Josep Xifré Hamel a Joaquín Gadea (29 de juliol de 1906).

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Ibid., Carta de Josep Xifré Hamel a Manuel Treviño (6 d'agost de 1906).

aquest aval irreal, el palau no va ser fàcil de col·locar doncs la qüestió es resoldria per mitjà d'una subhasta pública l'any 1915, moment en el qual va passar a mans del Duc de l'Infantado³⁶⁰. El nou propietari, volent donar un toc personal a l'immoble va incorporar al pati dos arcs amb les seves respectives columnes extrems del material sobrant de la reconstrucció del convent de la Merced de Lorca que feia poc temps el Duc havia realitzat al Castell de la Monclova³⁶¹. Tanmateix, al cap d'uns trenta anys l'edifici passà a mans de la immobiliària Alcázar S.A. la qual el desmembrà abans d'enderrocar-lo per a construir l'aberrant edifici de Francisco de Asís Cabrero, Casa Sindical franquista i actual Ministeri de Sanitat i Consum. Com bé explicava San Pedro:

*“Con el tiempo, el Palacio pasó a propiedad del Duque del Infantado, y finalmente a la Inmobiliaria Alcázar S.A., que lo demolió, vendiendo el solar a la Delegación Nacional de Sindicatos en 1948. El pórtico y la fachada fue adquirido por don Arturo Ruiz Piña que levantó un hotel, exteriormente muy parecido al Palacio Xifré, en Losa de Riofrío (Segovia); el voladizo del tejado, algunos artesonados y varias puertas, verdaderas obras de arte, por los Marqueses de Deleitosa, quienes los instalaron en una finca de Salamanca; la escalera fue a parar a Chiloeches (Guadalajara) (...) los pisos de madera los compró la Embajada francesa y salieron hacia París; el patio central fue vendido a D. José Soto Hidalgo, para reedificarlo en una finca sita en el tramo final de la autopista de Barajas, donde ahora ondea la bandera dominicana; el Marqués de Melgarejo adquirió también artesonados, y la Dirección General de Arquitectura compró un ventanal de cada serie o tipo en el Palacio existentes, para conservarlos en la Escuela Superior de Arquitectura”*³⁶².

De tot el que hem vist en podem extreure que, a banda de l'extrema facilitat amb la qual es deixà perdre el patrimoni artístic, la voluntat de Hamel de preservar l'herència arquitectònica dels Xifré es va veure superada per altres interessos i per la manca de diners. Ara bé, la situació no devia ser tan preocupant si cap al 1906 Hamel es va fer construir un preciós xalet a la localitat suïssa de Campfer, anomenat *Refuge Felicitas*. Tanmateix, l'única menció que n'hem trobat és un petit comentari del propi Hamel:

*“(...) Mi casa llama la atención de todos por lo bien situada y lo sólida aunque modesta. Ya está cubierta y adelantadas las obras que vigilo a diario interesándome mucho”*³⁶³.

³⁶⁰ *Diario ABC*. Madrid, 8 de Maig de 1915.

³⁶¹ MUÑOZ BARBERÁN, Manuel. *Copiador de Cartas*. Murcia: Tres Fronteras Ediciones, 2009, p. 188.

³⁶² Recollit per; RAMÓN DE SAN PEDRO, José María. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlántico, 1956, p. 104.

³⁶³ Carta de Manuel Treviño a Josep Xifré Hamel (19 d'abril de 1906). Dossier 45, expedient 2379. Secció Política – Social, Teosofia. Archivo General de la Guerra Civil Española, Salamanca.

Llavors, veiem com Hamel també es va construir el seu propi refugi arquitectònic continuant amb la dèria constructiva de la família, si bé de manera molt més modesta i servint-se dels diners produïts per la venda dels immobles erigits pels seus predecessors. Ara bé, les despeses de l'immoble no degueren ser tan importants com per gastar-se tots els diners guanyats amb aquestes ventes, pel que ens hauríem de demanar què en va fer de tants diners.

6.3. El Xifré teòsof

Vet aquí que el forat més gran de la butxaca de Hamel fou la teosofia, a la qual dedicà gran part de la seva fortuna tractant d'implantar-la i difondre-la a l'estat espanyol. Hem de veure en aquesta passió de Hamel la continuació i l'ampliació del gust orientalista del seu pare, així com la superació de la tímida fascinació esotèrica de Downing.

Hom ha de ser conscient que iniciat el darrer terç del segle XIX, aquell interès orientalista que fins llavors s'havia limitat a la vessant artística o històrica es va obrir cap altres àmbits, aprofundint en el seu coneixement. Així l'augment del contacte entre occident i orient, afavorit pel colonialisme, generà corrents d'interès antropològic, filosòfic i espiritual gràcies als quals es van donar a conèixer disciplines com el budisme, l'hinduisme, el zen o el taoisme. Llavors, aquestes creences que només havien centrat l'interès d'uns pocs intel·lectuals, van tenir gran fortuna en amplis sectors de la societat, important així nous models morals i espirituals d'aquelles terres exòtiques. No per això, la fascinació per aquestes cultures va deixar de tenir una repercussió estètica. Ans al contrari, ja que continuaren les modes de vestimenta, pintura, literatura, música o arquitectura que imitaven aquestes civilitzacions, especialment la xinesa, l'índia i la japonesa. Prova d'aquesta moda estètica fou el creixent col·leccionisme d'objectes orientals entre les èlits europees, inclòs les barcelonines, durant el darrer terç dels segle XIX.

Una evolució similar van tenir un altre tipus de creences que vindrien a donar resposta al context de crisi moral i espiritual del període finisecular. Al llarg de la nostra exposició hem pogut comprovar l'existència i, fins i tot, la fama que aconseguiren alguns corrents esotèrics com el magnetisme o l'espiritisme. Fenòmens, val a dir-ho, que només s'havien limitat als cercles elitistes o erudits. Això canvià a tombants de segle, ja que nous moviments com l'ocultisme i la teosofia o d'altres ja existents com la maçoneria es varen democratitzar, per dir-ho d'alguna manera, aconseguint una major difusió entre la societat. Sens dubte aquest fet s'ha de relacionar amb la

major llibertat que en pràcticament tots els àmbits s'havia assolit, i que cap als anys setanta facilità l'aparició o la magnificació d'aquests corrents. Aquesta democratització molt té a veure amb l'auge de la premsa escrita i de les publicacions en sèrie a finals del segle XIX, permetent donar sortida a unes pràctiques que fins ara havien estat quasi marginals, i d'altres que sorgeixen per primer cop.

No només estem parlant de fenòmens esotèrics sinó també culturals i socials com la renovació pedagògica, l'esperantisme, el pacifisme, o com acabem de dir, la importació del pensament oriental, especialment del sud-est asiàtic. Moviments tots ells que compartien l'herència de la il·lustració, la voluntat d'oferir alternatives culturals als models arcaics imperants i la fe en un altre tipus de progrés humà.

La conjunció dels gustos orientals i esotèrics van tenir la seva màxima expressió en la teosofia. Per una banda, la teosofia partia d'una tradició mil·lenària que propugnava l'existència d'un substrat comú en totes les religions i en els llibres sagrats, tot fixant-se en la seva història interna per destapar una veritat que només havia estat a l'abast d'uns pocs iniciats³⁶⁴. I d'altra banda, el gran focus d'atenció d'aquest corrent foren, com hem dit, les ensenyances orientals, centrant-se especialment en la recuperació de la cultura índia, i donant a conèixer el budisme i l'hinduisme. Tot i que la teosofia també mostrava un cert interès cap a l'antic Egipte i el món àrab. Potser fou aquest últim element el que féu despertar l'interès de Xifré Hamel, el qual es convertiria en un dels més fervents seguidors de la teosofia, erigint-se com a cap visible del moviment teosòfic espanyol a més de crear i finançar la revista *Sophia*³⁶⁵, una de les publicacions teosòfiques més importants a nivell internacional.

La Societat Teosòfica va ser fundada l'any 1875 a Nova York per Helena Petronova Blavatsky (1831-1891) i el coronel Henry Steel Olcott (1832-1907), als quals Xifré va conèixer en persona. A banda de promoure la recuperació d'aquesta tradició esotèrica i orientalista, la S.T. també bevia del substrat deixat per altres iniciatives socials que al llarg de tot el segle XIX havien promogut idees com la fraternitat, la solidaritat i l'educació, tal i com es reflectia en els objectius que promovia la institució teosòfica³⁶⁶:

- Impulsar l'home vers les intuïcions espirituals i guiar-lo cap a la doctrina de l'arcaica saviesa-religió ensenyada pels antics savis de l'antiguitat vèdica.
- Oposar-se a tot sectarisme o intolerància religiosa.

³⁶⁴ Hem de tenir en compte que els propis teòsofs es consideren hereus d'una llarga tradició, i tenen en figures com Ramon Llull, Pico della Mirandola, el suec Swedenborg, o més properament Eliphas Levi, com a precursors.

³⁶⁵ *Revista teosòfica Sophia*. Madrid, 1893-1914. Posteriorment, l'any 1924 es va reempendre la publicació.

³⁶⁶ Objectius extrets de la publicació; TRENC-BALLESTER, Eliseu. «La teosofia a Catalunya i la seva influència sobre l'art modernista». *Els Marges*, 1979, núm. 15, p. 98-105.

- Treballar per la fraternitat de les nacions i dels homes.
- Investigar les lleis desconegudes de la naturalesa i les ciències ocultes.
- Propagar, mitjançant llibres i informacions correctes, les antigues tradicions, llegendes i filosofies.
- Donar una educació no sectària a la joventut.
- Donar impuls i assistència al progrés intel·lectual, moral i espiritual de cadascú.

Tot i que amb el temps aquests postulats es simplificaren, podem comprovar que no s'allunyaven gaire dels objectius d'altres societats o grups similars com l'ocultisme, l'espiritisme o la maçoneria però també de tendències socials com la renovació pedagògica, el pacifisme o l'esperantisme. En aquest sentit, diversos d'aquests corrents col·laboraven en les mateixes revistes, fins a tal punt que en ocasions aquestes disciplines es mesclaven i confonien. Tanmateix en aquest estudi no pretenem realitzar un estudi minuciós de la teosofia, sinó que tractarem de veure les principals aportacions de Hamel en la seva defensa³⁶⁷.

Fig. 36. Retrat de Josep Xifré Hamel amb el pin de la Societat Teosòfica

Gràcies a la revista *Sophia* sabem que pocs anys després de la intervenció decorativa al palau àrab, mogut per les seves inquietuds orientals, Xifré Hamel es va aventurar en l'estudi de la literatura índia³⁶⁸.

³⁶⁷ Per veure les implicacions de la teosofia amb altres moviments i la seva vinculació a Catalunya: Ibid., i ; POMÉS VIVES, Jordi. «Diálogo Oriente-Occidente en la España de finales del siglo XIX. El primer teosofismo español (1888-1906): un movimiento religioso heterodoxo bien integrado en los movimientos sociales de su época». *Revista HMiC: Orientats*, 2006, núm. 4, p. 55-74.

³⁶⁸ TREVIÑO, Manuel. «Recuerdos 1884-1889». *Sophia*, 1910, Setembre, p. 38-42.

Degut al seu difícil accés, Xifré va decidir viatjar a París per tal de rebre classes de sànscrit de la mà del professor Jacoillot. Però abans que adquirís els coneixements necessaris va haver de tornar a Madrid. Una bona mostra de l'interès de Xifré per aquesta llengua és el segell amb inscripcions en sànscrit amb el qual signava les seves cartes³⁶⁹.

Mogut per aquestes inquietuds, Xifré retornà cap el 1888 a la capital francesa on va donar amb una revista teosòfica que s'avenia força amb els seus interessos. Tant va ser així, que al poc temps conegué a la principal dirigent de la Societat Teosòfica de França, Maria Mariategui. A partir d'aquest primer contacte, Xifré s'endinsarà en el moviment teosòfic, convertint-se en poc temps en un dels seus màxims entusiastes, fins a tal punt que no passà ni un any quan contactà amb fundadora de la Societat. Podríem parlar llargament d'Helena Petronova Blavatsky (1831-1891), la vida de la qual és tan plena d'aventures com de controvèrsia, havent estat una de les mèdiums i ocultistes més influents del moment. Però el que ens interessa de tot això és que l'any 1889 Xifré es convertí en l'únic espanyol que la conegué personalment i en un dels últims deixebles, ja que la russa passà a millor vida al 1891.

En una de les seves freqüents trobades, Blavatsky demanà a Xifré per un espanyol que havia traduït una de les seves obres. Es tractava de Francesc de Montoliu (1861 – 1892), aristòcrata i enginyer tarragoní que esdevindria junt amb Hamel el màxim impulsor de la teosofia a l'estat espanyol. La notícia va causar una gran satisfacció a Xifré:

*“ Solo vivía yo entonces con mis ideas, mis creencias, mis aspiraciones tan extrañas y opuestas a aquellas de las personas que frecuentaba, sin poder comunicarlas a nadie, pues sentía que no sería comprendido en el medio ambiente social en que me movía, encerrado largas horas con mis libros, entregado al estudio de las profundas y sublimes filosofías de la India, nuestra Alma Mater, que irresistiblemente desde niño me atraían y que me ha salvado de los escollos en que tantos se estrellan: el escepticismo y la desesperación, dándome la tranquilidad moral, la paz de mi conciencia y la creencia en otra vida. Esas palabras de H.P.B. fueron para mi alma un rayo de luz! Existía en Madrid un ser que sin duda pensaba y sentía como yo, que también vivía solo con mis aspiraciones!”*³⁷⁰.

Xifré i Montoliu simpatitzaren en afeccions i idees, i emprengueren amb entusiasme i dedicació l'estudi i la difusió de les ensenyances teosòfiques a casa nostra. En pocs anys traduïren diverses obres teosòfiques i Montoliu, amb l'ajuda de Xifré, publicà a Barcelona la revista *Estudios Teosóficos*, germen de la posterior *Sophia*. Tal va ser l'empenta que l'any 1891 crearen el primer

³⁶⁹ Correspondència personal de Hamel amb Elies Rogent, 1880 conservada a; Dictamen i valoració de la Torre propietat de Josep Xifré Hamel efectuat per Elies Rogent. Terrenys de Josep Xifré (1877 – 1878, Sant Martí de Provençals). Referència C 284 / 219. Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona.

³⁷⁰ XIFRÉ HAMEL, Josep. «Al inolvidable amigo y hermano». *Sophia*, 1892, Any 3, núm. 193, p. 14- 17.

grup teosòfic espanyol, acte succeït en l'immillorable marc que proporcionava el palau àrab³⁷¹. Amb el grup constituït, Blavatsky demanà a Xifré que s'encarregués de la propaganda i de la realització d'estudis al país, però degut a raons privades i per les constants absències, delegà la presidència del grup a Montoliu fins a la seva mort l'any 1892. A partir d'aquest moment Xifré s'erigeix com a president de la Rama de Madrid, i posteriorment com Agent presidencial de la Societat Teosòfica a Espanya.

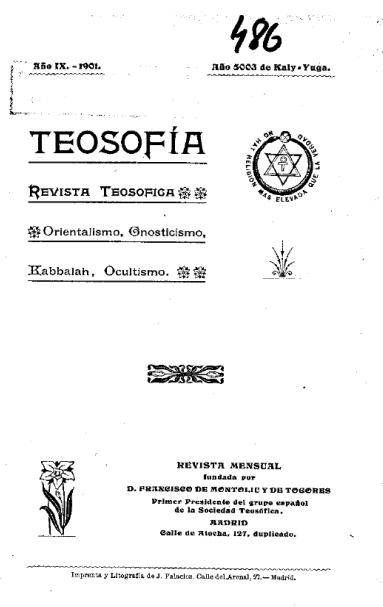
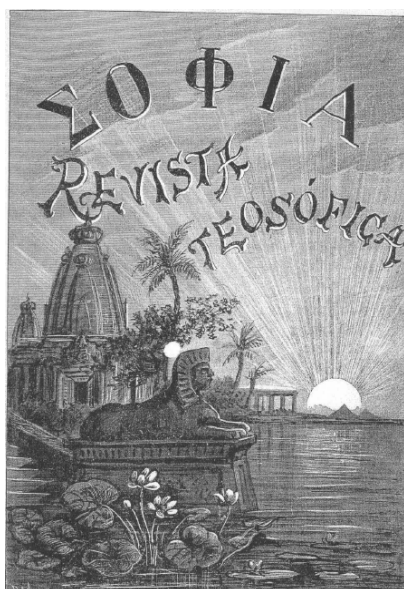
6.3.1. La revista *Sophia* i el paper desenvolupat per Xifré Hamel

Tenint unes nocions bàsiques sobre la teosofia i sabent l'interès que despertà en Xifré, anem a veure quina fou la seva principal contribució; la publicació de la revista *Sophia*, veu i òrgan oficial de la teosofia espanyola. Al seu torn, gràcies a les referències que trobem a la revista, tant directes com indirectes, ens podem fer una idea del pensament i caràcter de Xifré, del treball que desenvolupà per a la causa teosòfica i de l'elevada posició que ocupà dins la S.T. no només a Espanya sinó també a Europa. Però també resulta interessant destacar la participació de Xifré en el món de la premsa seriada, on tindria una gran importància la reproducció d'imatges, seguint així l'interès iniciat per Casas i Downing entorn les tècniques de reproducció.

Dit això, encara que a partir dels anys noranta Xifré passava la major part del seu temps entre París i Suïssa, sempre va seguir molt de prop el desenvolupament de la revista. A banda de la seva extensa i rellevant col·laboració en forma d'articles i traduccions, fou ell qui sostingué econòmicament la publicació mentre fou viu. Només la Primera Guerra Mundial (1914-1918), i els conseqüents problemes econòmics de Xifré, van fer que la revista es deixés de publicar l'agost de 1914, i no tornaria a sortir a la llum fins l'any 1924, ja mort Xifré. No obstant, la seva correspondència personal revela que ja a principis de 1920 Xifré estava treballant, junt amb al seu amic i egipciòleg Manuel Treviño, en la resurrecció de *Sophia*³⁷².

³⁷¹ ANÒNIM. «Sección Grupo Teosòfico Español». *Sophia*, 1911, Any 22, Setembre.

³⁷² Carta de Josep Xifré Hamel a Manuel Treviño (febrer de 1920). Dossier 45, expedient 2379. Secció Política – Social, Teosofia. Archivo General de la Guerra Civil Española, Salamanca.

Figs. 37 i 38. Primera portada (1893-1900) i segona portada (1901) de la revista Sophia.

Una bona manera d'introduir-nos en l'univers d'aquesta particular revista és donar una ullada a la iconografia i les inscripcions de les seves portades (Figs. 37 i 38). Tot i que varen ser diverses les portades que es succeïren al llarg dels anys, alguns elements es van mantenir pràcticament indefinidament, com la inscripció en sànscrit que resava “No hi ha religió més elevada que la veritat”. També en tots els números de la revista s'inclogué, amb poques variacions, el símbol de la societat teosòfica format per un ouroboros, metàfora del caràcter cíclic present en totes les coses, rodejant l'estrella de David, l'ankh i l'esvàstica hindú. Es fa evident doncs la síntesi de diversos corrents propis de la teosofia.

La primera portada de la publicació (Fig. 37), vigent entre 1893 i 1900, es sens dubte la més interessant per la profusió de la imatgeria orientaltzant, que suposa tota una declaració dels principis eclèctics de la teosofia. Malauradament, de l'artífex d'aquesta obra només en coneixem les inicials, R. M.

Si hem de parlar de les aportacions de Xifré, potser la primera i més important fou la de donar a conèixer les novetats internacionals no només de la teosofia, sinó de la ciència i la cultura del moment per mitjà de la seva revista. Més que no pas escriure articles propis, que van ser uns pocs, Xifré es feia ressò de diverses novetats que s'afanyava a traduir i publicar amb uns breus, però incisius, comentaris. La temàtica d'aquests escrits ens remeten als seus interessos i coneixements, mostrant especial predilecció pels temes científics i orientalistes. Aquest és el cas d'un interessant article titulat *Dos Civilizaciones*, on es feia ressò d'un article escrit per un príncep cambotjà en el

qual es parlava de les conseqüències negatives del colonialisme al sud-est d'Àsia³⁷³. Però Pepito Hamel també col·laborà en múltiples ocasions en l'apartat anomenat *Movimento teosòfico*, on comentava els avenços produïts en tots els grups de la societat arreu del món. Amb tot, s'entreveu en aquesta actitud la voluntat de tenir informats als teòsofs espanyols de tot allò que veia des de París.

L'altre gran aportació de Hamel fou la representació i difusió de la teosofia espanyola a la resta del món, assistint amb freqüència a conferències i reunions del moviment, en les quals hi participava activament. No hem d'oblidar que no només fou president de la Rama Madrid, sinó que fou Agent presidencial de la Societat a Espanya i membre del consell de la secció europea del grup. Mostra del prestigi internacional que aconseguí Xifré n'és una breu biografia que es publicà en l'apartat *Theosophical Worthies* d'una de les revistes més importants realitzada des de la seu índia d'Adyar, *The Theosophist*³⁷⁴. En aquest escrit, veritable panegíric, es considerava a Hamel com a un dels pilars de la Societat Teosòfica remarcant l'especial entusiasme de Xifré en la difusió de la causa a l'estat espanyol, on l'oposició i la dificultat per implantar les seves ensenyances eren difícils de concebre en altres països³⁷⁵. Val a dir que també hem trobat indicis que apunten que Xifré finançà l'estada d'alguns teòsofs a Amèrica llatina per tal estendre la causa, i que almenys hi va intentar difondre algunes de les publicacions que havia traduït³⁷⁶.

El mateix entusiasme portà a l'últim els Xifré a realitzar diverses estades a la península ibèrica, i fins i tot celebrà algunes conferències al palau àrab de Madrid divulgant les ensenyances de Blavatsky. Xifré aprofitava les seves estades per impulsar tot tipus d'iniciatives com fou la creació l'any 1912 del grup Cadena de Oro, una mena de *boy scouts* teosòfics³⁷⁷.

Per la seva banda, també realitzà freqüents visites a Barcelona, ciutat on era molt ben rebut. En una estada realitzada l'any 1901, Xifré va ajudar econòmicament a Ramon Maynadé en la fundació de l'Editorial Biblioteca Orientalista, que es convertí en el principal editor d'obres teosòfiques de l'estat espanyol. Val a dir que possiblement, els diners invertits foren els que havia obtingut amb la venda, aquest mateix any, de les cases del Pla de palau construïdes pel seu avi.

Per donar sortida a les obres de la nova editorial, moltes de les quals estaven finançades per Xifré, Maynadé obrí una botiga a la mateixa ciutat on hi acudien, entre d'altres, Alexandre de

³⁷³ XIFRÉ HAMEL, Josep. «Dos Civilizaciones». *Sophia*, 1902, Any 20, Gener, p.19- 27 i Febrer p. 55 – 61.

³⁷⁴ VAN MARLE. Ruben. «Señor José Xifré». *The theosophist*, 1911, Juliol-Setembre, p. 897- 899.

³⁷⁵ ANÒNIM. «Sección Grupo Teosòfico Español». *Sophia*, 1912, Any 23, Maig.

³⁷⁶ Carta a Manuel Treviño (8 d'octubre de 1910) i Carta de Morisot (5 de maig de 1912). Dossier 45, expedient 2379. Secció Política – Social, Teosofia. Archivo General de la Guerra Civil Española, Salamanca.

³⁷⁷ Ibid., Constitució del primer grup de la Cadena d'Or a Espanya (5 de maig de 1912).

Riquer, Juli Vallmitjana, Pompeu Gener, Eduard Toda o Santiago Russinyol, el qual arribà a col·laborar en una ocasió amb la revista *Sophia*³⁷⁸. La teosofia degué influir sensiblement en els cercles modernistes, doncs aquests tipus de relacions bilaterals eren freqüents. Així no era estrany que alguns teòsofs com Josep Plana Dorca participessin en publicacions com *Pèl i Ploma* o *Joventut* entre d'altres³⁷⁹. Val a dir que els primers teòsofs, comptaven amb una preparació moral i cultural excel·lent, doncs la majoria d'ells eren enginyers, catedràtics, advocats, literats o metges. En definitiva, personatges que estaven al corrent de les novetats que es donaven a la resta del món i que per tant podien obrar en conseqüència.

6.3.2. Erecció d'un monument simbòlic a l'Índia

Hem deixat pel final una de les contribucions més internacionals i extravagants de Hamel, culminació de les manifestacions del gust exòtic dels Xifré i prova evident de la importància que desenvolupà el nostre personatge dins el moviment teosòfic.

Es tracta de l'encàrrec d'una estructura arquitravada a mode de portal simbòlic (Figs. 39 i 40), anomenada trilitos o trilithos, que Xifré erigí l'any 1905 als jardins de la seu internacional de la Societat Teosòfica a Adyar, Índia³⁸⁰. Hom pot pensar que es tracta de quelcom difícil de corroborar, doncs no es conserven documents personals que en parlin. Però si fem cas de la inscripció situada a la llinda del monument: "*José Xifré, discípulo de H.P.B. servidor de los Maestros (1889-1905)*" veurem confirmada aquesta hipòtesi. Tot i la mala qualitat de les imatges que reproduïm, facilitades pels empleats de l'administració del centre teosòfic d'Adyar, si procurem fixar-nos en el monument en qüestió, d'uns dos metres d'alçada per dos d'amplada, veurem com la senzillesa constructiva es veu contrastada per uns exuberants relleus escultòrics de gran complexitat iconogràfica i tècnica i amb una gran carrega simbòlica. Això si, hem de diferenciar entre els dos costats del trilitos, doncs la part davantera, més destacada, consta de relleus quasi exempts mentre que la posterior es limita als baixos relleus. Pel que fa al programa iconogràfic, es basa en imatges budistes i de la mitologia hindú conjugats amb símbols pròpiament teosòfics. Malauradament, el mal estat de conservació i la dificultat per trobar material gràfic, no ens permet realitzar un anàlisi profund. Tot i així a la part inferior de la columna nord, podem observar una representació del deu Vishnú, el preservador de

³⁷⁸ RUSIÑOL I PRATS, Santiago. «Oración a la palmera». *Sophia*, 1906, Any 24, juliol, p. 267.

³⁷⁹ Per veure la influència de la teosofia en els cercles modernistes; TRENC-BALLESTER, Eliseu. «La teosofia a Catalunya i la seva influència sobre l'art modernista». *Els Marges*, 1979, núm. 15, p. 98-105.

³⁸⁰ De *tri* (tres) i *lithos* (pedra). Aquest tipus d'estructures bàsiques eren emprades ja des de l'antiguitat com ho demostra el monument de Stonehenge, venerat pels teòsofs pel seu component místic i enigmàtic.

l'univers³⁸¹. Aquest, en posició erigida, sosté amb els seus quatre braços una flor del lot, una roda, un cargol de mar i una maça d'or, atributs propis de la divinitat.

Ara bé, el monument de Xifré no és l'únic que es pot contemplar a la seu teosòfica d'Adyar, sinó que se'n van constituir una desena més a principis del segle XIX, ubicats tots en l'inici de cadascun dels camins del jardí. Hom ha de saber que els promotors d'aquestes obres foren els dirigents més importants del grup teosòfic, o els més rics i entusiastes. Tenim constància que el primer trilitos fou aixecat a principis de 1905 pel que llavors n'era el president, H.S. Olcott i que un segon fou erigit també per un altre alt dirigent³⁸². Tot això, no fa més que remarcar l'alta posició de Xifré dins la societat.

Amb tot, podem afirmar que el jardí de la societat teosòfica d'Adyar no es devia allunyar gaire de la concepció de jardí anglès. Recordem que en aquests moments l'Índia era la joia colonial dels anglesos i podríem trobar-nos davant d'un exemple d'implantació del gust metropolità, doncs molts teòsofs eren anglesos, en aquests jardins plens de monuments situats en un espai amb vegetació abundant. Però amb la variant distintiva que els monuments i estàtues clàssiques van deixar pas a monuments hindús, així com imitacions de temples budistes, zoroàstrics i també cristians, conformant un conjunt tant exòtic com pintoresc que ha perdurat fins l'actualitat.

No voldríem deixar de constatar la gran similitud d'aquests portals, els quals comparteixen aspectes constructius i decoratius. Però hi ha uns elements que pertorben l'homogeneïtat dels monument. Aquests elements són les bases que sustenten els pilars, extremadament llisos i polits, sense signe de decoració. A més, les característiques formals dels capitells, cruciformes, així com els relleus de la part anterior dels pilars, amb representacions del que semblen animals fantàsics, mantenen unes concommitàncies literals amb les anomenades columnes *yali*. Aquest tipus de pilars o columnes es poden trobar en diversos temples del sud de l'Índia construïts durant l'imperi Vijayanagara (1336 - 1646) i, a banda de formar part d'una estructura arquivada calcada als trilitos, en la seva part davantera presenten relleus quasi exempts que poden representar diversos animals reals o fantàsics amb les potes aixecades exactament iguals als que podem observar en alguns dels portals d'Adyar³⁸³. Aquest fet, junt l'esmentada diferència entre la base, llisa i polida, i la resta de l'estructura, ens fan dubtar sobre l'origen d'aquestes obres.

³⁸¹ Junt amb Bramha, el creador, i Shiva, el destructor, formen la trimurti o trinitat hindú.

³⁸² ANÒNIM. «Come Visit the Trilithons». *Adyar Newsletter*, 2006, novembre, p. 2-4.

³⁸³ GOLLINGS, John et al. *City of victory, Vijayanagara: the medieval Hindu capital of southern India*. Nova York: Aperture, 1991, p. 91.

Figs. 39 i 40. Vistes del monument simbòlic erigit per Xifré Hamel l'any 1905 a la seu teosòfica d'Adyar

Aquesta suposició es veu confirmada gràcies al testimoni d'Olcott sobre la visita l'any 1886 del príncep Harisinji a la seu teosòfica:

*“En el mismo instante de partir, su encantadora esposa, perfecto tipo de la noble raza rajput, nos dio una considerable suma, en nombre de su hijo, para la erección de un pórtico de piedra de antiguo estilo. Diversas circunstancias nos impidieron siempre dar cumplimiento al proyecto hasta una época reciente, en que hicimos traer de un templo en ruinas, del sur de la India, los pesados pilares y el dintel tallado que actualmente dan entrada a la avenida de nuestros jardines. Ese monumento que, según se cree, tiene ya dos mil años, permanecerá aún en pie durante siglos en testimonio de afectuoso recuerdo”*³⁸⁴.

A banda de confirmar la nostra hipòtesi, Olcott ens dóna notícia de com va néixer aquest costum per part dels dirigents teosòfics. Ara bé, van ser tots els portals simbòlics d'Adyar extrets d'antics temples hindús?. I en cas afirmatiu, d'on es van arrancar?. Les respostes són difícil de corroborar, però si fem cas de la publicació *Addyar Newsletter* només foren cinc els que varen ser extrets de les ruïnes d'un fort situat a la localitat de Chandragiri, a uns dos-cents quilòmetres d'Adyar³⁸⁵. I vet aquí que un dels escollits fou el monument de Xifré. Però això ens porta cap a un altre dilema; saber si es tractava, tal com deia Olcott d'un exemple de preservació, conservant les parts intactes d'edificis en ruïnes i ubicant-los en altres indrets, o estem davant d'un cas d'espoli dins del mateix país asiàtic. Tanmateix la falta de material documental i les distàncies geogràfiques ens fan impossible decantar-nos per una d'aquestes dues possibilitats. Per tant, de nou ens apareix el

³⁸⁴ OLCOTT, Henry Steel. *Historia de la Sociedad Teosòfica*. Argentina: Comision de difusión y propaganda de la Sociedad Teosòfica Argentina, 1963, vol. 2, p. 309

³⁸⁵ ANÒNIM. «Come Visit the Trilithons». *Addyar Newsletter*, 2006, novembre, p. 2-4.

substrat familiar, doncs aquest encàrrec i el pensament que el motiva manté no poques concommitàncies amb el projecte de reconstrucció de la casa Gralla.

Aquesta última manifestació, el monument erigit a Adyar, es convertí en el cant de cigne dels Xifré i en la última petjada material de l'estirp, doncs al no tenir fills mascles, el llinatge es va perdre així com els gustos i inquietuds, posant fi a la saga dels Xifré. Això si, la seva memòria perdurà en aquells edificis i construccions tant monumentals i en les energies dipositades per renovar la societat del moment, fent dels Xifré una de les sagues més versàtils, extravagants i innovadores del segle XIX i principis del XX.

7. Conclusions

Al llarg d'aquest treball hem tractat d'ampliar els coneixements relatius a aquesta il·lustre saga, mostrant la diversitat de les seves actuacions, aproximant-nos a la seva mentalitat, als seus gustos, i al paper que van exercir en la difusió i popularització de diversos corrents i tendències com l'exotisme, l'orientalisme o la teosofia.

Amb Xifré i Casas hem pogut destacar el seu aspecte precursor en l'erecció d'immobles de gran novetat i la seva particular relació amb el fet arquitectònic. No en va, aquesta fascinació el portaria a concebre la reconstrucció parcial de la Casa Gralla en la seva finca del Camp de l'Arpa, projecte a mig camí entre la preservació patrimonial i el capritx d'un multimilionari. Un dels punts importants que hem volgut remarcar, és que Xifré fou conscient del poder de la imatge, concebant programes iconogràfics innovadors i potents i servint-se de les novetats tècniques en la reproducció d'imatges per difondre encara més les seves obres. La personalitat de l'indià també ha merescut la nostra atenció, tot veient el seu talant lliberal gràcies a la relació amb Marià Cubí o en la profunda però tolerant religiositat que professà. Com tampoc hem volgut deixar de remarcar un incipient exotisme en la seva evocació de la fèrtil Amèrica.

Contrastant amb el caràcter contingut i la dedicació al treball de Xifré i Cases, hem pogut comprovar la lleugera i despreocupada vida que portà la seva esposa, Judith Downing, i els elitistes ambients de París i Madrid en els quals es va moure.

En l'apartat central del present treball, hem recuperat la memòria d'una de les figures més interessants i versàtils del seu temps, si bé fins el moment Xifré Downing havia passat quasi desapercebut. Gràcies a les troballes documentals, hem documentat les potents amistats que va tenir i la complexa i contradictòria mentalitat que va desenvolupar amb poc més de trenta anys de vida. Com hem vist, Downing va mostrar un gran interès pels diversos canvis socials i polítics que es produïren a mitjans del segle XIX, als quals va tractar de contribuir en la seva faceta política i amb la publicació d'*Habitaciones para la clase obrera*. Però sobretot, hem pogut assolir la seva condició de pioner en la difusió de l'orientalisme a l'estat espanyol amb la construcció del palau àrab i el món d'objectes que el va poblar. Doncs a banda de les novetats incorporades pel propi edifici, i el seu paper crucial en l'arquitectura neoarabitzant, Downing fou dels primers en col·leccionar art precolombí, a més de reunir una de les col·leccions orientalistes més potents de la seva època. Gràcies a l'inventari del palau àrab, hem pogut comprovar la gran heterogeneïtat d'aquest orientalisme ideal, i la debilitat d'un gust hispanoàrab entès de manera autònoma, així com la cohabitació oriental amb les referències artístiques i culturals pròpies de l'Europa del moment.

Finalment, amb Hamel hem exposat la seva gestió del patrimoni arquitectònic familiar, impulsant diverses iniciatives com la finalització dels treballs decoratius del palau àrab, unes profundes reformes realitzades als Porxos o el projecte d'urbanització dels terrenys de Sant Martí de Provençals. Però també s'ha comprovat que, tot i culminar l'ascens social de la família, amb el temps Hamel es va desprendre de gran part d'aquest patrimoni per dedicar-se de ple a la importació i difusió de la Societat Teosòfica a Espanya. En aquest context, s'ha constatat com aquest interès es va materialitzar en la revista *Sophia*, gràcies a la qual hem pogut aprofundir en el paper jugat pel Xifré teòsof i en contribucions tant interessants com l'erecció del monument simbòlic erigit a l'Índia.

Però tot i l'interès particular de les diverses aportacions aïllades dels Xifré, al llarg d'aquest treball hem tractat de posar de manifest una certa homogeneïtat en les contribucions i actituds mostrades per cadascun dels Xifré. Així, hem pogut comprovar l'evolució d'aquestes aportacions al llarg del segle XIX i principis del XX sota el comú denominador de la innovació, l'atenció a les novetats internacionals i una certa tendència cap a l'extravagància i l'exotisme.

Un dels fils conductors més rellevants i evidents ha estat l'exotisme. Així, hem assistit als inicis d'aquesta fascinació en forma de les tímides evocacions americanes i exòtiques de Xifré Casas en la decoració dels Porxos, i en les plantes i arbres exportats d'Amèrica que plantà en els seus jardins. Amb Downing hem comprovat l'eclosió de l'orientalisme, tot i que no hem d'oblidar que un dels seus primers interessos fou l'art precolombí, del qual en reuní una de les primeres col·leccions. El temps però feu variar el centre d'atenció de Downing per dedicar-se en cor i ànima a la fascinació per orient, tant amb la construcció del palau neoàrab, com en el món orientalista que va disposar en el seu interior, entremesclant-se referents xinesos, japonesos i del món àrab. Finalment, Hamel participà dels interessos del seu pare, tal i com demostra la continuació dels treballs decoratius del palau àrab. Però com succeí amb el seu pare, tot i que no abandonà l'orientalisme de caire general, l'interès de Hamel va derivar cap a l'Índia, interessant-se no només per les seves manifestacions materials sinó també per la seva cultura i espiritualitat, culminant d'aquesta manera l'exotisme intrínsec de la saga.

Així mateix, els Xifré constitueixen una bona mostra dels processos per incrementar l'estatus social i econòmic. No hem d'oblidar que Xifré i Casas provenia d'una família humil i que en la seva infància va patir les conseqüències de la misèria. Tanmateix, convertit en una de les fortunes del seu temps, va fer possible que el seu fill fos una figura cortesana, rodejant-se de l'elit del moment. Un

altre cop, Hamel seria el responsable de culminar les aspiracions familiars, passant a engrossir les files de l'aristocràcia espanyola, si bé va veure minvat el seu poder econòmic.

Un altre denominador comú, que sembla aportar una nota catalana a la saga, n'és la seva dèria constructiva, així com la incorporació d'estils i corrents innovadors. Doncs si el col·leccionisme o l'interès artístic general sembla exclusiu de Downing, els tres Xifré posaren de manifest una especial dedicació al mecenatge arquitectònic. No cal dir que en aquest casos, la palma se l'emportà l'indiano, tot un professional del paisatgisme, essent seguit de prop per l'innovador i excessiu palau àrab de Joseíto. Hamel, al seu torn, també es va construir el seu edifici particular a Suïssa, però difícilment podia competir en significació amb els immobles dels seus predecessors. I encara que feu algunes gestions interessants, com el projecte d'urbanització dels terrenys de Sant Martí, Xifré Hamel es va desfer de bona part del llegat heretat.

Força interessant és també la preocupació pels avenços tecnològics, industrials i mecànics de la nostra particular saga, que no va poder restar immutable davant els progressos de la revolució industrial. L'indià no només va dotar a les seves instal·lacions industrials de la millor maquinària del moment, sinó que també fou precursor amb l'adquisició de maquinària contra-incendis, a més d'incorporar les últimes novetats tècniques i sanitàries en els seus immobles. Per la seva banda, Downing va participar de diversos projectes pioners, com la construcció del primer ferrocarril de l'estat, el finançament de l'Ictineu de Monturiol o la importació de maquinària agrícola. A més a més, es sentí fascinat per algunes invencions de l'època, des d'electrodomèstics a d'altres objectes més sofisticats com el fonògraf. Al seu torn, Hamel també es mostrà atent a les invencions del seu temps, fins el punt de crear una empresa que distribuïa diversos objectes d'enllumenat per acetilè.

En una línia similar, els Xifré també es van veure copsats per les innovacions en les tècniques de reproducció d'imatge i en el seu ús divulgatiu. Doncs ja hem vist que Xifré i Casas feu manar gravats, cromolitografies, i fins i tot potser fotografies, amb les vistes de les seves possessions per després difondre-les entre amics. Downing va experimentar la popularització i les millores de la reproducció fotogràfica, de la qual en fou un bon entusiasta tal i com es desprèn de les diverses fotografies que es manà fer, a més de comptar amb diverses vistes estereoscòpiques i una bona col·lecció de *Cartes de visite*. Hamel incrementà el seu interès cap aquest invent tant màgic, arribant a encarregar un àlbum fotogràfic del palau àrab per a gaudi seu i de les seves amistats.

No menys interessant ha estat veure com evolucionà l'espiritualitat i la moralitat dels nostres personatges, sempre disposats a adoptar postures lliberals i tolerants, interessant-se fins i tot per pràctiques esotèriques o pseudocientífiques. Així, si Xifré i Casas ho demostrà amb la seva

particular religiositat o amb l'interès demostrat cap a la frenologia de Marià Cubí, Downing es va sentir atret per pràctiques esotèriques com l'espiritisme o la maçoneria. Tanmateix, atesa la popularitat i major acceptació d'aquests corrents cap a finals del segle XIX, de nou Hamel sobrepassaria de lluny als seus predecessors al convertir-se en mecenes de la Societat Teosòfica.

Finalment, l'última gran aportació comuna dels Xifré fou el seu paper dinamitzador de la vida Catalana i Espanyola, gràcies a la importació i difusió de les novetats internacionals, establint així un diàleg de gran riquesa entre casa nostra i l'estranger.

8. Bibliografia

ABAD LICERAS, José Maria. «El Palacio Xifré». *Revista Restauro*, 2009, Núm. 3, p. 6-8.

ABET, Abel i CERAROLS, Rosa. «De viatge pel Marroc: entre el debat colonial i la mirada estereotipada». En DD.AA. *Una mirada catalana a l'Àfrica. Viatgers i viatgeres dels segles XIX i XX*. Lleida: Pagès Editors, 2008, p. 239-275.

ADHÉMAR, Joseph Alphonse. *Révolutions de la mer, déluges périodiques*. Paris: Lacroix-Comon, Hachette, Dalmont et Dunod, 1860.

AINAUD DE LASARTE, Josep Maria et al. *Catalogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas - Instituto Diego Velázquez, 1947.

AINAUD DE LASARTE, Josep Maria; MERINO DE CÁCERES, José Miguel i NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *El patio de la Casa Gralla: una reconstrucción*. Madrid-Barcelona: Prosegur, 1997.

ALCOLEA, Santiago. «Aspectos de la arquitectura neoárabe en Catalunya (s. XIX-XX)». En DD.AA. *Actas del XXIII Congreso Internacional de Historia del Arte: España entre el Mediterráneo y el Atlántico*. Granada: Universidad de Granada, 1988, p. 22-34.

ANÒNIM. «Come Visit the Trilithons». *Adyar Newsletter*, 2006, Novembre, p. 2-4.

BADIA I LEBLICH, Domènec. *Atlas dels viatges d'Ali Bey el Abbassi (Domingo Badia y Lebligh) per Àfrica y Asia durant els anys 1803, 1804, 1805, 1806 y 1807: reproduhits de l'edició de París de 1814*. Barcelona: Estampa y Llibreria de L'Avenç, 1892.

BADOSA, Josep i ESPRIU, Adolf. «L'arquitectura popular a la nostra vila». *Vida parroquial. Arenys de Mar*, 1976, núms. 352-354.

BADOSA I CAÑELLAS, Josep; MACIÀ I BIGORRA, Teresa; PARICIO I CASADEMUNT, Antoni. «El Xifré, 150 anys». *Revista Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt*, 1994, Any 2, núm. 3, segona època.

BAHAMONDE MAGRO, Ángel. *Burguesía, especulación y cuestión social en el Madrid del siglo XIX*. Mèxic D.F.: Siglo XXI, 1978.

BAHAMONDE MAGRO, Ángel. *Hacer las Americas: las elites coloniales españolas en el siglo XIX*. Madrid: Alianza Editorial, 1992.

- BALAGUER, Víctor. *Guia de Barcelona a Granollers por el ferrocarril*. Barcelona: Imprenta Nueva de Jaime Jepús i Ramón Villegas, 1857.
- BARRÉ, Louis i ROUX, Henry. *Herculanum et Pompeï. Recueil général des peintures, bronzes(...)*. Paris: Firmin Didot frères, 1837
- BARRIOS ROZÚA, Juan Manuel. «La Alhambra romántica (1813-1849): gobernadores, maestros de obras y arquitectos». En GONZÁLEZ ALCANTUD, José Antonio (ed.). *La Alhambra: lugar de la memoria y el dialogo*. Granada: Editorial Comares, 2008, p. 29-60
- BASSEGODA NONELL, Joan. «El hospital Xifré, de Arenys de Mar, merece ser monumento nacional». *La Vanguardia*, 16 desembre de 1977, p. 27.
- BOURGOIN, Jules. *Les Arts arabes*. Paris: A. Morel, 1867.
- BOURGOIN, Jules. *Théorie de l'ornement*. Paris: A. Lévy, 1873.
- BROMBERG, Howard. *Great lives from history. The incredibly wealthy*. Pasadena: Salem Press, 2011.
- BUSQUETS, Joan. *Barcelona, la construcció de una ciutat compacta*. Barcelona: Edicions del Serbal, 2004.
- CABELLO, Paz. «La formación de las colecciones americanas en España. Evolución de los criterios». *Anales del Museo de América*, 1993, núm. 8, p. 303- 318.
- CABELLO LAPIEDRA, Luís Maria. *La casa española: consideraciones en torno a una arquitectura nacional*. Madrid: Sociedad Española de Amigos del Arte, 1917.
- CABRÉ, Tate. *Cuba a Catalunya: el llegat dels indians*. Barcelona: Cossetània edicions, 2008.
- CAMARERO, Glòria. «L'arquitectura dels indians al Maresme: el Xifré d'Arenys de Mar». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 1996, núm. 55, p.19-25.
- CARANDELL, Josep Maria i POMÉS, Leopold. *Història del restaurant Les Set Portes*. Barcelona: Edicions 62, 1990.
- CARBONELL, Jordi (Coord.). *Visions del Al-Maghrib. Pintors catalans vuitcentistes*. Barcelona: Institut Català de la Mediterrània, 2001.
- CARBONELL BASTÉ, Silvia (Coord.). *Miralls d'Orient* [Cat. expo]. Terrassa: Centre de Documentació i Museu Tèxtil, 2004.

CARNICER, Ramón. *Entre la ciencia y la magia. Mariano Cubí. En torno al siglo XIX Español*. Barcelona: Seix Barral, 1969.

CASINOS, Xavier. *Passejades per la Barcelona maçònica*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2009.

CASINOS, Xavier. *La Maçoneria a Barcelona. Dels inicis a l'actualitat*. Barcelona: La Busca, 2000.

CEPADA ADAN, José. «José Xifré Casas». En PÉREZ-EMBID, Florentino (Coord.). *Forjadores del mundo contemporáneo*. Barcelona: Planeta, 1961, vol. 1, p. 327-340.

CID PRIEGO, Carlos. *La vida y la obra del escultor neoclásico catalán Damià Campeny i Estrany*. Barcelona: Caixa Laietana, 1998.

CIRICI I PELLICER, Alexandre. *Barcelona pam a pam*. Barcelona: Teide, 1973.

CLARET I CLARÀ, Antoni Maria. *Llave de oro, ó, Série de reflexiones que, para abrir el corazón cerrado de los pobres pecadores*. Barcelona: Librería Religiosa, Imprenta de Pablo Riera, 1857.

COMISSIÓ DE DEFENSA DEL PATRIMONI I ARXIU HISTÒRIC. «La Casa Xifré d'Arenys de Mar». *Cuadernos de Arquitectura y urbanismo*, 1977, núm 126.

CONTRERAS, Rafael. *Estudio descriptivo de los monumentos árabes de Granada, Sevilla y Córdoba, o Sea La Alhambra, el Alcázar y la gran mezquita de occidente*. Madrid: Imprenta y litografía de A. Rodero, 1878.

COROLEU I INGLADA, Josep. *Memórias de un menestral de Barcelona: 1792-1854*. Barcelona: Betis, 1946.

CASTAÑER, Esteve; CREIXELL, Rosa Maria; SALA, Teresa-Maria (Eds.). *Espais interiors: Casa i Art des dels segle XVIII al XXI*. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 2007.

DALLA CORTE, Gabriela (Coord.). *Homogeneidad, diferencia y exclusión en América. Encuentro-debate América Latina ayer y hoy*. Barcelona: Publicacions i edicions UB, 2006.

DD.AA. *Itinéraire pittoresque au Nord de l'Angleterre contenant soixante treize vues des lacs, des montagnes, des châteaux, etc des comtés de Westmorland, Cumberland, Durham et Northumberland; accompagné de notices historiques et topographiques*. Londres: Fisher, 1836.

DD.AA. *Indigenous races of the Earth*. Filadelfia: J. B. Lippincott & Co, 1857.

DD.AA. *Catàleg del Patrimoni Arquitectònic Històric i Artístic de la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1987.

DD.AA. *Història de la cultura catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1995.

DD.AA. *Dibujos en el Museo de Historia de Madrid. Arquitectura madrileña de los siglos XIX y XX*. Madrid: Museo de Historia de Madrid, 2010.

DE FRARIÈRE, Auguste. *Influences maternelles pendant la gestation sur les prédispositions morales et intellectuelles des enfants*. Paris: Didier, 1862.

DE NANCY, Charles Richard. *Traité sur l'éducation physique des enfants, à l'usage des mères de famille*. París: Baillière, 1843.

DE POL I ALGUER, Zenon. *Arenyencs a Amèrica*. Cabrera de Mar: Galerada, 2000.

DE TERÁN, Fernando. *Historia del urbanismo en España. Siglos XIX y XX*. Madrid: Cátedra, 1999.

DEL LITTO, Vittorio (Ed.). *Stendhal. Correspondance générale*. París: Librairie Honoré Champion, 1999, 6 vols.

DESCHAMPS CHAPEAUX, Pedro. «Etnias africanas en las sublevaciones de los esclavos en Cuba». *Revista Cubana de Ciencias Sociales*. L'Havana, 1986, núm. 10, any IV, p. 22-23.

DUBOIS, Gabriel. *Ces hommes qui ont fait l'alchimie du XXe siècle*. Grenoble: Mercure Dauphinois, 1999.

DURAN I SANPERE, Agustí. «El ejemplo de la casa Gralla». *La Vanguardia*. Barcelona, 20 de Maig de 1934.

DURAN I SANPERE, Agustí (Dir.) . *Història de Barcelona*. Barcelona: Aedos, 1975.

EYRE, Pilar. *Pasión imperial*. Madrid: La Esfera de los Libros, 2010.

FERNÁNDEZ DE LOS RIOS, Ángel. *Guia de Madrid, Manual del madrileño y del forastero*. Madrid: Oficinas de la ilustración española y americana, 1876.

FERNÁNDEZ SUÁREZ, Luís. «¿Que tenemos contra el neomudéjar?». *Arquitectura*, 1970, núm. 133, p. 44-47.

FERRER BENIMELI, José Antonio i SÁNCHEZ FERRÉ, Pere. *La masoneria Española 1728-1939 [Cat. Expo]*. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1989.

FONTBONA DE VALLESCAR, Francesc. «Del Neoclassicisme a la restauració. 1808-1888». En DD.AA. *Història de l'Art Català*, Barcelona: Edicions 62, 1988, vol. VI.

FONTBONA DE VALLESCAR, Francesc. «Africanismo y orientalismo en la renovación de la pintura catalana moderna». *Awraq. Estudios sobre el mundo árabe e islámico contemporáneo*, 1990, anex vol. 11, p. 105-127.

GARRIGA RIERA, Joaquim. «La peripècia de la Casa Gralla i un quadern d'Elies Rogent de 1856». *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 2004, núm. 18, p. 211-232.

GATELL i FOLCH, Joaquim. *Viajes por Marruecos: el Sus, Uad-Nun y Tekna*. Madrid: Sociedad Geográfica de Madrid, 1880.

GERBOIN, Antoine Clément. *Recherches expérimentales sur un nouveau mode de l'action électrique*. Estrasburg: F.G. Levrault, 1808.

GIL I VILA, Rosa. *Els indians*. Girona: Caixa Girona, 1989.

GOLLINGS, John et al. *City of victory, Vijayanagara. The medieval Hindu capital of southern India*. Nova York: Aperture, 1991.

GONZÁLEZ AMEZQUETA, Adolfo. «Arquitectura neomudéjar madrileña de los siglos XIX y XX». *Arquitectura*, 1969, núm. 125, p. 1-74.

HERNANDO, Javier. *Arquitectura en España, 1700-1900*. Madrid: Cátedra, 1989.

HUC, Evariste Régis. *Le Christianisme en Chine, en Tartarie et au Thibet*. Paris: 1857-1858, 4 vols.

ISAC, Ángel. *Eclecticismo y pensamiento arquitectónico en España. Discursos, revistas, congresos (1846-1919)*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1987.

ISASA, Carmen. (Coord). *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya-Universitat de Barcelona, 1988.

JACOBSON, Ken. *Odaliques & arabesques. Orientalist photography 1839-1925*. Londres: Quaritch, 2007.

JONES, Owen, et al. *Plans, élévations, sections, and details of the Alhambra: from drawings taken on the spot in 1834, by the late M. Jules Goury and in 1834 and 1837*. Londres: 1836-1845.

JONES, Owen. *Grammaire de l'ornement. Illustrée d'exemples pris de divers styles d'ornement*.

Paris: Chez tous les libraires, 1865.

KHEMIR, Mounira. *L'orientalisme. L'orient des photographes au XIXe siècle*. París: Centre National de la Photographie et Institut du Monde Arabe, 1994.

LAFUENTE ALCANTARA, Emilio. *Inscripciones árabes de Granada*. Madrid: Impr. Nacional, 1859.

LARREA LÓPEZ, Juan Félix. *Modernismo y teosofía: Viriato Díaz-Pérez*. Madrid: Libertarias/Prohufi, 1993.

LAUTH, Alberto i XIFRÉ DOWNING, Josep. *Habitaciones para la clase obrera*. Madrid: Manuel Palacios y Julian Viñas, 1863.

LLORENS I SERRANO, Montserrat i VICENÇ VIVES, Jaume. *Industrials i polítics*. Barcelona: Tela editorial, 1961.

MALUQUER DE MOTES, Jordi. «La burguesía catalana y la esclavitud en Cuba. Política y producción». *Revista de la Biblioteca Nacional José Martí*, 1976, núm. 2, vol. 18, p. 11-82.

MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernesto. *Pròspero de Bofarull y Prósero Mérimée: una amistad ejemplar*. Reus: Rosa de Reus, 1954.

MARTORELL PORTAS, Vicente et. al. *Historia del urbanismo en Barcelona*. Barcelona: Labor, 1970.

MASRIERA I COLOMER, Arturo. *Los buenos barceloneses: hombres, costumbres y anécdotas de la Barcelona ochocentista, 1850-1870*. Barcelona: Políglota, 1924.

MASRIERA I COLOMER, Arturo. *Oliendo a brea: hombres, naves, hechos y cosas de mar de la Cataluña ochocentista*. Barcelona: Políglota, 1926.

MASRIERA I COLOMER, Arturo. *Barcelona isabelina y revolucionaria: episodios, anécdotas, recuerdos, documentos*. Barcelona: Políglota, 1930.

MENÉNDEZ PELAYO, Marcelino. *Historia de los heterodoxos españoles*. Madrid: Imprenta de F. Maroto e hijos, 1880-1881, 3 vols.

MONTANER I MARTORELL, Josep Maria. *La Modernització de l'utilitatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990.

MONTOLIU, Manuel. *Memorias de infancia y adolescencia*. Tarragona: Diputació Provincial de

Tarragona, 1958.

MUÑOZ BARBERÁN, Manuel. *Copiador de Cartas*. Murcia: Tres Fronteras Ediciones, 2009.

NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *Arquitectura y arquitectos madrileños del siglo XIX*. Madrid: Instituto de Estudios Madrileños, 1973.

NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. *Un palacio romantico. Madrid 1846-1858*. Madrid: El viso, 1982.

NAVASCUÉS PALACIO, Pedro et al. *El siglo XIX: Bajo el signo del romanticismo*. Madrid: Sílex, 1992.

NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. «Arquitectura española, 1808-1914». En DD.AA. *Summa Artis*. Madrid: Espasa Calpe, Vol. XXXV, 1994.

OLCOTT, Henry Steel. *Historia de la Sociedad Teosòfica*. Buenos Aires: Comision de difusión y propaganda de la Sociedad Teosófica Argentina, 1963.

PARTURIER, Maurice (Ed.). *Correspondance générale*. Toulouse: Édouard Privat, 1941-1964, 17 Vols.

POMÉS VIVES, Jordi. «Diálogo Oriente-Occidente en la España de finales del siglo XIX. El primer teosofismo español (1888-1906): un movimiento religioso heterodoxo bien integrado en los movimientos sociales de su época». *Revista HMiC: Orientats*, 2006, núm. 4, p. 55-74.

PONS GURI, Josep Maria. «Josep Xifé Casas i els seus». *Vida Parroquial. Arenys de Mar*, 1976, núms. 351-355.

RAQUEJO, Tânia. *El palacio encantado. La Alhambra en el arte británico*. Madrid: Taurus, 1989.

RAMÓN DE SAN PEDRO, José Maria. *Don José Xifré Casas. Historia de un indiano catalán*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco Atlantico, 1956.

REVILLA, Federico. «Una interpretación psicosociológica de la arquitectura neomusulmana en Cataluña». *Revista de Ideas Estéticas*, 1974, núm. 126, p. 127-134.

REVILLA, Federico. «Otras precisiones sobre la arquitectura neomusulmana en Cataluña». *Boletín del seminario de Estudios de Arte y Arqueología*, 1984, núm. 50, p.391-398.

RICHARDSON, James. *Travels in Morocco*. Londres: 1859.

RODRIGO ALHARILLA, Martín (ed.). *Cases d'Indians*. Barcelona: Angle, 2004.

RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. *La arquitectura "neoárabe" en España: el medievalismo islámico en la cultura arquitectónica española (1840 – 1930)*. Granada: Universidad de Granada, 1997.

RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. «La valoración del arte hispanomusulmán a través del coleccionismo de "antigüedades árabes" durante el siglo XVIII». En DE BERNARDO ARES, José M., (Coord.). *Actas de la I Conferencia Internacional "Hacia un Nuevo Humanismo"*. Còrdova: Universidad de Córdoba, 1997, vol. 2, p. 1489-1510.

RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. «El duque de Montpensier y la introducción de la estética orientalista en España». En GÓMEZ RODRÍGUEZ, José A., (Ed.). *Actas del XII Congreso Nacional del Comité Español de Historia del Arte: Arte e identidades culturales*. Oviedo: Universidad de Oviedo, 1998, p. 173-186.

RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. «Neomudéjar versus neomusulmán: definición y concepto del medievalismo islámico en España». *Espacio, Tiempo y Forma*, 1999, núm. 12, p. 265-285.

RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. «La presencia del neomedievalismo islámico en la arquitectura modernista». En HENARES CUÉLLAR, Luís, (Coord.). *Arquitectura y modernismo: del historicismo a la modernidad*. Granada: Universidad de Granada, 2000, p. 317-330.

RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. «La Alhambra y el orientalismo arquitectónico». En DD.AA. *Caminhos da Arquitetura em Manginhos*. Rio de Janeiro: Fundação Oswaldo Cruz, 2006, p. 77-88.

RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. «El medievalismo islámico en la arquitectura occidental». En DD.AA. *Mudéjar Hispano y Americano: Itinerarios culturales mexicanos*. Granada: Fundación El Legado Andalusi, 2006, p. 147-165.

RODRÍGUEZ DOMINGO, José Manuel. «Crítica del orientalismo y estrategia colonial en las revistas ilustradas españolas». En HENARES CUÉLLAR, Luís, (Coord.). *La crítica de arte en España (1830-1936)*. Granada: Universidad de Granada, 2008, p. 201-238.

ROGENT i AMAT, Elies. *Memòries, viatges i lliçons*. Barcelona: Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona, 1990.

ROMAINE, Lawrence B. «Martin E. Thompson. A reconstruction of his architectural career from his account Book». *Bulletin of the New York Public Library*, vol 66, 1962. pp. 281-289.

ROVIROLA, Francesc. *Crònica sobre la construcció de l'Hospital d'en Xifré* [Manuscrit inèdit]. Arenys de Mar: Arxiu Històric i Museu Fidel Fita, 1844-1848.

SABADELL MERCADÉ, José. *Historia del cuerpo de bomberos de Barcelona, 1379-1939*. Barcelona: Ediciones Técnico Publicitarias, 1943.

SAÏD, Edward W. *Orientalisme*. Vic: EUMO, 1991.

SALMERÓN, Pilar «El llegat de Pau Gil: de l'Hospital de Sant Pau a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (1892 - 1913) ». En DD.AA. *X Congrés d'Història de Barcelona – dilemes de la fi de segle, 1874 – 1901* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barceona, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona, 27–30 de Novembre de 2007). Article en línia [Consultat el 24/02/2010].Url: www.bcn.es/arxiu/arxiuhistoric/catala/activitats/congres/.../salmerontext.pdf.

SCHOPP, Claude (Coord.). *Lettres de Prosper Mérimée à Madame de Montijo*. París: Mercure de France, 1995, 2 vols.

SOCIAS BATET, Immaculada. *La correspondencia entre Isidre Bonsoms Sicart y Archer Milton Huntington. El Coleccionismo de libros antiguos y objetos de arte*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2010.

SOLÀ PARERA, Àngels. *L'Èlit barcelonina a mitjan segle XIX*. Barcelona: Departament d'Història Contemporània, Universitat de Barcelona, 1977.

SOLÀ PARERA, Àngels. «Mentalitat i negocis de l'èlit econòmica barcelonina de mitjans del segle XIX». En VILAR, Pierre (Dir.). *Historia de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1990, p. 141-168.

SOLÀ PARERA, Àngels. «Los americanos catalanes y su impacto económico en el siglo XIX». *Revista de Estudios Hispánicos*, 2001, vol. 34, p. 141-168.

Sophia. Revista Teosófica de Orientalismo y Ocultismo. Madrid, 1893-1914 i 1822-1834.

STEWART, Matthew. *El sueño de Monturiol. La extraordinaria historia del inventor del submarino que quiso salvar el mundo*. Madrid: Taurus, 2004.

TRENC-BALLESTER, Eliseu. «La teosofia a Catalunya i la seva influència sobre l'art modernista». *Els Marges*, 1979, núm. 15, p. 98-105.

TRIVIÑO SANCHEZ, Raquel. *Barcelona ochocentista: los pórticos Xifré*. [Tesi de Llicenciatura]. Director: Santiago Alcolea. Barcelona: Departament d'Història de l'Art. Universitat de Barcelona, 1972, 2 vols.

VÉLEZ VICENTE, Pilar. «Lluís Rigalt, dibuixant i pintor de vistes d'Arenys de Mar». *Butlletí de la Real Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 1997, núm. 11, p. 303-310.